

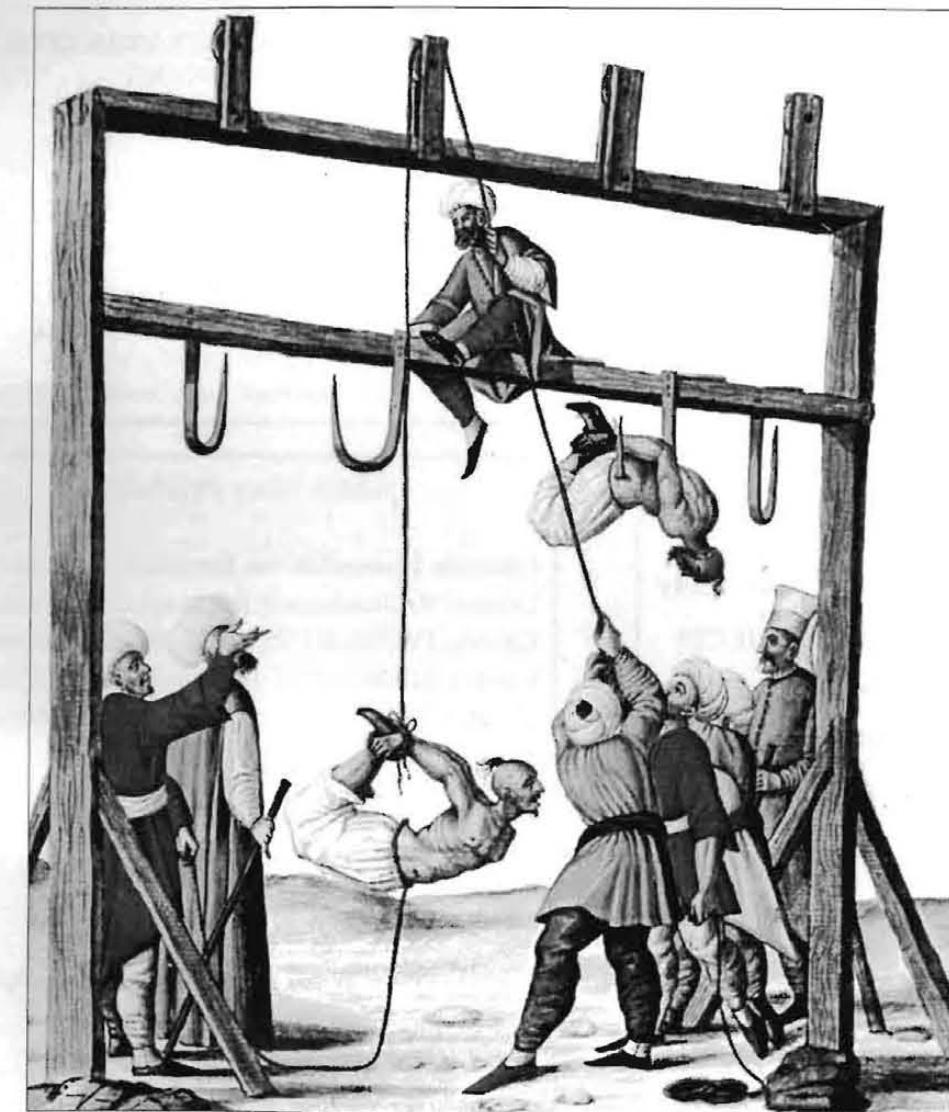

53

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul VI 1997

ISLAMUL ȘI POLITICA

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU

DANIEL CHIROT

DENNIS DELETANT

GHIȚĂ IONESCU

GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCUSTELIAN TĂNASE (*Editor*)

VLADIMIR TISMĂNEANU

G.M. TAMÁS

*Fundatia
Societatea Civilă*

President: DAN GRIGORE

Redacție:
Dan Pavel(redactor *șef adjunct*)

Radu Dobrescu

Eduard Hellwig

Iulius Rostaș

Sergiu Tără

Valentin Stan

Grafică:

Tomnița Florescu

*Manager:***Acest număr este finanțat de:****FUND FOR CENTRAL AND EAST****EUROPEAN BOOK PROJECTS****Amsterdam****SOROS FOUNDATION****Bucharest**SFERA POLITICII este înregistrată
în Catalogul publicațiilor din România
la numărul 4165.Reproducerea articolelor apărute în
publicația noastră se face numai cu
acordul redacției.Desktop Publishing
„Omega Press“
Manuela Gheorghiu

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de căi mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți.

Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni costă 37 000 lei cu taxe poștale.

Outside Romania: Yearly subscription is \$50 or its equivalent in your country's currency (12 issues). Please send checks only to: PO Box 22/212, Bucharest, Romania

Include the following information: name, address, institution, phone number.

Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ**Lei: 402466026422****USD: 402466028405****BANCKOOP ROSETTI****În atenția cititorilor:**

Adresa Fundației Societatea Civilă este:

Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1

oficiul poștal 22/212, București

Fundăție tel./fax: 22 333 89

Tehnoredactare tel./fax: 610 16 03

Administrație tel.: 673 61 86,

Adresa noastră **Internet:** <http://www.sfos.ro/sfera>**Găsiți Sfera Politicii la:**

Librăriile Humanitas: din București și provincie

Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12

Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24

Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A

Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46

Librăria M. Sadoveanu, Bd. Magheru 35

Euromedia: București, str. General Berthelot 41

Librăria 157 (ASE): București

Fundăția Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3

Librăria Bihar Naplo: Oradea

Librăria Omniscope: Craiova

Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3

Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărădan 5

S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22

Librăriile VED: Cluj, str. Helta 59

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni

Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1, sector 1

2. Editorial

Stelian Tănase

Ultima carte

5. Islamul și politica

Cristina Vasiliou

Fundamentalismul islamic. Originea unui conflict

10.

Răzvan Deșliu

Un dușman al democrației?

14.

Viorel Negru

Magrebul sau imobilismul unui spațiu politic

19.

Sebastian Huluban

Între postmodernitatea panideologică și exclusivism

22.

Dan Pavel

Răboiul Sfint împotriva modernității

28. Societatea civilă

Alina Mungiu

Intelectualii ca actori politici în Europa de Est:
cauză Românei (II)

32.

Aranyosi Albert

Drumul către democrația stabilă

35. Cultura politică
a radicalismului

A.L. Lavastine

Timărul Cioran: despre inconvenientul
de a fi fost fascist

38. Anatomia comunismului

Document

Evidența rețelei informative
a aparatului de Securitate (II)

41. Actualitatea

Iulius Rostaș

Drepturi și privilegii

43. Politică internațională

Daniel Cain

B-ceva putred în Macedonia

47. Polemici

Valentin Stan

Diplomația gafelor

54. Dosar Sfera Politicii

Adrian Marino

Cenzura în România. Schiță istorică (V)

57. Revistele profesioniștilor

Aranyosi Albert

American Journal of Political Science &
American Journal of Sociology

59. Cărți și autori

Cristina Huluban

Ted Anton, *Eros, Magie și asasinarea profesorului Culianu*

60.

William Totok

Victor Glondys, *Tagebuch. Aufzeichnungen
von 1933 bis 1949*

61.

Sergiu Tără

Paul Dobrescu, *Hiescu contra Hiescu. O analiză
din interior a campaniei electorale*

64. Seminare

Ultima carte

STELIAN TĂNASE

Deprecierea accelerată în această toamnă a capitalului politic a cabinetului lui Victor Ciorbea (premierul înșuși pierzând puncte semnificative în sondaj) nu a fost anticipată aproape de nimeni. Guvernul a început glorios, într-o stare de entuziasm și încredere în sine maxime. A urmat o lungă sărbătoare, care a ținut până în vară. E drept, la 17 februarie 1997, un discurs lucid și alarmant ținut de premier anunța terapie de soc, austerioritate și măsuri urgente. Nu au urmat nici măsurile urgente, nici terapia de soc. În aşteptarea conferințelor de la Madrid (NATO) și Budapesta (UE), strategia adoptată de guvern a fost de a îngheța reformele. Rațiunea a fost următoarea: dacă s-ar încerca schimbări radicale, lumea ar ieși în stradă să protesteze. Caleul a fost eronat. Entuziasmul populației pentru victoria peste așteptării a opoziției a fost astăzi de ridicat înțit ar fi suportat sacrificii mari. Mai mari cu mult decât ar fi dispusă să accepte acum. Startul a fost ratat. E de mirare că un guvern venit la putere sub semnul urgenței ("Contractul cu România" propunea rezolvarea marilor probleme ale României numai în 200 de zile) s-a rezumat către luni să se plângă de greaia moștenire lăsată de guvernarea precedență și să tragă de timp în speranța unui miracol. Citește "miracol" – admiterea în NATO și UE, ori investiții de zeci de miliarde dolari. A fost sacrificată schimbarea radicală pentru o iluzorie pace socială. Nîmic nou. Tactică a fost adoptată și de guvernul precedent și era să ducă la albanizarea/bulgărizarea României. Nici tactica actualului guvern nu va avea alt viitor dacă nu se schimbă direcția politică sale. Dacă între 1992 și 1996 a fost o opțiune ideologică, în cazul guvernului condus de Victor Ciorbea a fost una circumstanțială. Oricum, a fost o opțiune proastă. Primele 100 de zile au fost decisive pentru soarta guvernării și mai ales pentru avansul reformei în acest an. Una din cauze este incapacitatea politică și managerială de a conduce reforma. Întii că direcțiile acesteia sunt cu totul neclare pentru membrii guvernului. Există mai multe opțiuni, și adesea nici o opțiune. Ministrul nu face altceva decât să se adapteze la situațiile create, nu anticipatează, nu au o linie, nu au între, nu știu unde vor să ajungă. Acea

de a acționa unitar, cu calm, a devenit manifestă, cunoscută și testată și de public. A apărut împede că miniștrii au politici diferite, că nu se consultă și nu comunică între ei. Aproape simultan sindicatele, după o așteptare de luni de zile, au ieșit în stradă. Poziția sindicatelor nu era nouă, era de așteptat, și aici guvernul a acționat ceva mai articulat. Adică – demoralizat – a cedat pe toată linia, fără să ezite. El e în căutarea unei liniști care să salveze o imagine externă ce trebuie să arate Occidentului că suntem o țară sigură. Si, în consecință, în care se poate investi. Cel puțin în declarații oficiale guvernul a promis totul, cu scopul de a trimite oamenii acasă. Cite dintre promisiunile făcute la negocieri se țin după ce sindicaliștii se retrag de pe bulevard, e greu de știut. Ceea ce a luat guvernul complet pe nepregătit a fost protestul deținătorilor de certificate de revolutionar. Dacă sindicaliștii sunt sindicaliști, despre greviștii foamei nu se știe prea exact dacă sunt sau nu "revolutionari". Lumca se întrebă că din trei cei 30.000 de "certificați" sunt autentici participanți la evenimentele din decembrie 1989 și de ce parte a baricadei au luptat. Totuși, mesajul lor simbolic a impus. Cortul unde s-a desfășurat greva foamei a devenit un loc de pelerinaj. Oficiali importanți, începând cu președintele, continuând cu primul ministru, președintele Senatului, liderii partidelor, încheind cu modești senatori, deputați, miniștri, s-au perindat prin față protestatarilor înținși pe trotuar într-un loc astăzi de înălțat simbolic, Piața Revoluției. Am asistat la aceleasi poziții contradictorii. Înălțarea în noiembrie trecut, aceleasi personaje organizau proteste contra vechii puteri. Acum trebuie să facă față protestelor altora. De la discursul contestației la discursul guvernării e un drum mai lung decât se credea. Ca și invers, de vreme ce cea mai anemică presiune a exercitat-o Opoziția. Ea are dificultăți mari de a trece la tacticile de contestare ale puterii. Alege greu și prost întele, pierde oportunități de contraatac. Învață greu dialogul, negocierea, *le rassemblement*. Astăzi în Parlament, cît și în mobilizarea "străzii", ea nu-și găsește cadență. Opoziția demonstrează aceeași slabiciune în raport cu puterea pe care o arăta Opoziția (azi la putere) la începutul anilor '90.

Primul cabinet al alternanței la guvernare lăsa în urma sa mai multe întrebări decât răspunsuri. Un aspect este, desigur, că lumea a așteptat foarte mult de la acest guvern, de la promisa schimbare. Odată entuziasmul consumat, realitatea s-a aratat a nu fi la înălțimea așteptărilor. O campanie electorală dusă pe

principiul "promite orice" își arată acum pericolele. Alt aspect este că guvernul a amânat nepermis reforma pînă aproape de finalul său. Sub monitorizarea FMI, presat de acesta, după promisiuni neonorate, această echipă s-a decis înțiriu să urgenceze calendarul reformei. Prea înțiriu. El a pierdut încrederea cancelariilor, organismelor internaționale, a băncilor și investitorilor. Motivele acestei deprecieri au fost ezitările, contradicțiile dintre miniștri, înțirzările legislative, lipsa de decizie, lansarea de angajamente fără acoperire, incompetența dovedită adesea în negocieri. Numai o remaniere ar mai putea schimba ceva din această situație care tinde să se cronicizeze. Chestiunea este dacă și următorul cabinet eșuează, ce se va mai oferi. Ce resurse politice va utiliza actuala elită guvernantă? Altă remaniere? Alegeri anticipate? Alt prim-ministru? Un guvern prezidențial? Totul depinde de negocieri, de felul cum se va naște noul guvern. Criza de final a primului guvern Ciorbea a început chiar înainte de a depune miniștrii jurămîntul. Rezultatul alegerilor a dus la o fragilă majoritate, la un mandat slab, care a impus un guvern slab. Era nevoie de o majoritate confortabilă, dată fiind largimea reformelor care trebuie făcute. Or, această majoritate nu există. A contribuit la declinul guvernului și poziția paradoxală a premierului. El a venit înțiriu în CDR, nu a participat la luptele politice fondatoare de la sfîrșitul lui Ianuarie '90, din 18 februarie '90, în Piața Universității, la alegerile din mai '90, la înființarea Alianței Civice, la mitingurile acesteia etc. El este perceput de mulți dintre veteranii PNȚCD și CDR ca un străin, ca un intrus. Si, din această cauză, nu este susținut. În PNȚCD, Victor Ciorbea nu se află în ierarhia partidului. Altfel spus, premierul nu are nici un sprijin politic în partidul în care este membru. El a fost impus Convenției Democratisc din România de către Emil Constantinescu. De aici dependența, fragilitatea sa politică, incapacitatea sa de a se impune. De-a lungul mandatului său, el nu a fost sprijinit, nu a fost ascultat. Vaclav Klaus, ca premier de succes, reformist, are în spatele său partidul majoritar, al cărui lider și este. Victor Ciorbea, nu. Poziția sa slabă politicește a afectat grav mersul reformei. A mai jucat un rol și trecutul sau de lider sindical. El este mai înclinat spre a asigura protecția socială, decât de a urma reforme liberal-radicale.

Multe dintre punctele absolut necesare ale reformei lipsesc. Întii, dimensiunea instituțională a fost complet uitată. Mulți consideră că, întrucât ei sunt de-

mocrați, anticomuniști, este suficient să ocupe ei pozițiile guvernamentale pentru ca natura statului, a instituțiilor să devină automat democrată. Trebuie să-i dezamăgesc. Atât timp cînd conduc după legi autoritare, natura regimului rămîne una autoritară. Constituția necesită amendamente, sistemul electoral trebuie schimbat. Reforma justiției este abia la început. Nu există un birou electoral permanent etc. Instituțiile noastre sunt încă în tranziție, democratizarea acestora nu s-a terminat. Sunt multe legi care lipsesc: statutul funcționarului public, legea răspunderii ministeriale și multe altele. Granița între bunurile publice și private este ambiguă ceea ce permite celor din administrația centrală și locală să confundă buzunarele în continuare. Domeniul economic, politic, și administrativ sunt indispuñabile. Aceleași persoane le pot găsi în sediile partidelor, în Parlament, în bănci, în birourile de afaceri, în funcții administrative. Cheltuirea banilor publici în folos propriu sau de partid este o obișnuință peste tot. Corupția politică este ignorată, deși se derulează din ianuarie o campanie anticorupție care țintește extirparea fenomenului. Țintele sunt exclusiv economice. Dar acest tip de corupție nu ar exista fără amestecul masiv al politicienilor. De ei însă nu se atinge nimănui. Se pare că se dorește un fel de capitalism fără capitaliști, o lume burgheză fără burghezie. Nu poate fi obișnuită o prosperitate generală, fără a încuraja mai întîi prosperitatea unora, segment care treptat se largeste pînă a deveni o clasă. Fără o stratificare a societății România va rămîne în stajul comunismului, a societății fără clase.

Parțialitatea, sfîngăciile, stilul ușor de recunoscut (identic cu al campaniilor anticorupție din anii '70-80 - unde se tindea anihilarea îmbogățijilor din economia paralelă) a creat încă o sursă a crizei din toamnă.

Reforma, democratizarea înseamnă o largă descentralizare, care însăzie. Numai coborîrea nivelului de decizie la județe, orașe, comunități, va crea acele segmente în societate interesante să susțină reforma. În izolare sa guvernul nu are cum să fie sprijinit de nimăni. El trebuie să-și inventeze forțele sociale care să-l sprijine, să-și asigure o deschidere spre societate, să dirijeze o masă critică reformatoare. Aceasta, singură, ar dinamiza reformele. Deocamdată, societatea este menținută într-o postură de asistății. Puterea se complacă în această situație, îi convine, o cultivă chiar. Sau nu înțelege exact pericolozitatea ei. So-

cietatea aşteaptă să fie mîntuită, eliberată, îmbogățită de guvern, de stat, de președinție. O reformă care se bazează pe atî de puini oameni e sortită eșecului.

Gloria victoriei din noiembrie s-a dus. După eșecurile de la Madrid și Budapesta elita guvernantă a dat vagi semne de trezire. Ţocul părea a fi fost internalizat. O perioadă de realism, de curaj, de întărirea voinței politice trebuia să umcze. Chestiunea era cu cine? După ce guvernul intimidat, timorat a întors spațele de la cei care i-au adus la putere, propriul electorat, a rămas ca variantă străinătatea. Campania pro-NATO și UE a continuat și după iulie în tentativa de a aduna fonduri, de a face contacte, de a atrage investitori. Potențialul românesc a fost uitat. E adevărat că nu este suficient de dezvoltat ca să asigure mersul reformei. Dar tot atî de adevărat este că nu a fost sprinjinit prin măsuri specifice. Guvernul s-a trezit încă odată izolat, între o străinătate care nu se îngheșue să investească în România, și o societate fără resurse pentru a-și lichida înapoierea. Nu-i o situație ușoară, din punct de vedere. Guvernul nu a observat la timp această realitate, ba mai mult a alimentat-o. Sursa ei este lipsa unui program politic, al unui calendar al reformei, bine negociat între partenerii coaliției. Poate tentativa de acum pleca de la învățămintele primei guvernări de după noiembrie 1996. Oricum se joacă ultima carte: dacă eșuează și acum, vom ști cine pierde alegerile din 2000, și cum unde va fi România pentru cîteva generații. Nu e secret: în afara lumii moderne.

STELIAN TĂNASE – Ph.D. Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Author of several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994. Visiting Professor at UCLA, 1997. Fulbright – 1997. Chief Editor of *Sfera Politicii*.

Fundamentalismul islamic

– originea unui conflict –

CRISTINA VASILIOIU

Islamul este mai mult decît o religie. Este și a fost de la bun început o întreagă civilizație, un întreg sistem social stabilind în detaliu norme de conduită în toate aspectele vieții. *Islam*, în arabă, înseamnă stare de supunere, de ascultare, de dăruire, iar musulman este "cel care s-a supus lui Allah", singurul Dumnezeu. Toți credincioșii sunt egali în fața lui Allah, acest principiu determinând la vremea respectivă depășirea ierarhiilor tribale sau de clan, lucru cutremurător și la propriu și la figurat din cauza mentalității acelor timpuri. În Islam nu există o delimitare între politică și religie, Profetul Muhammad/Mohamed/Mahomed fiind nu numai mesagerul Cuvîntului lui Dumnezeu, ci și conducător de oști, judecător, guvernator și administrator. Din acest motiv, pentru a înțelege Islamul trebuie mai întîi să înțelegem cum a trăit și ce a făcut Mohammed, ce a reprezentat la vremea respectivă pentru semenii săi și, mai ales, ce s-a întâmplat în anii ce au urmat moșii sale.

Mohammed s-a născut la 22 aprilie 570 (sau 20/22 aprilie 571 după alte surse), ca fiu al Aminei și al lui Abdullah. Tatăl său era membru al clanului Hashim (Hashimi), parte a unui trib de negustori din Mecca. La vremea respectivă, Mecca era un centru comercial cu aproximativ 5.000 de locuitori și, în același timp, loc de pelerinaj pentru cei ce se închinău idoliilor din Kaaba – un micuț templu pătrat, în care se afla sacra Piatră Neagră (probabil un fragment de meteorit). Ca înțărișare, Mohammed era "de statură mijlocie, dar impunătoare. Pe capul său mare avea păr negru, pușin creț, sub gene lungi și grele sclipeau fără odihnă ochii cei negri, nasul se ridica în forma ciocului de seceră din față sa ovală, gălbuiie, înconjurate de o barbă deasă. Capul său era postat pe umeri largi și el avea un piept puternic și totuși era statura lui mai mult zveltă... Temperamentul său era aplimat spre melancolie, totuși era amabil, eloquent și cu mare popularitate. Într-umeri avea un scim curios: pecetea profetiei".¹

Fiind prin natură să introvertit și înclinat spre meditație, pe la 40 de ani a început să se retragă periodic într-o peșteră din dealurile înconjurătoare pentru a se cufunda mai adînc în gînduri, în deplină singurătate. În timpul uneia din aceste retrageri solitare, el a conștientizat o "Prezență" care l-a informat că este "Mesagerul lui Allah". Se pare că această primă revelație a avut loc în noaptea de 26 spre 27 a lunii Ramadan, a noua lună din calendarul islamic. Au urmat aproximativ douăzeci de ani în care Mohammed a avut astfel de revelații, formulate într-o proză ritmată și dictate discipolilor săi, care le-au gravat pe bucățele de piele sau le-au încrustat pe oase de cămilă sau, pur și simplu, le-au notat pe frunze de palmier. Revelațiile au fost structurate în 114 sură sau capitole, de dimensiuni diferite, totalizând aproximativ 6.600 de versete, care formează *Coranul* (literal – discursul, vorbirea, recitarea). Potrivit *surelor medinense*, Mohammed considera că revelațiile sale vin de la "Duhul Sfînt", care era un înger numit Gjibrail (Gabriel). Forma definitivă a *Coranului* a fost gata însă mult după moartea Profetului.

Anul 613 se consideră a fi anul în care Mohammed a început să împărtășească revelațiile sale divine unui mic grup de rude și prieteni. În esență, el îi îndemna să nu mai adore idoli și să se supună necondiționat atotputernicului, atotștiitorului și milostivului Allah. Totodată, îi avertiza pe cei avuți că acumularea bogățiiilor, ca scop în sine, îi va duce la pierzanie. Este lesne de înțeles că aceste predici nu aveau darul de a-i bucura prea mult pe bogății negustori din Mecca, practicanți ai cultelor politeiste, cu atî mai mult cu cît, prediciind închinarea la un singur Dumnezeu, Mohammed a dat naștere unei relații speciale de loialitate și supunere ce depășea cu mult limitele tradiționale sau de clan.

În 620, Mohammed și discipolii săi fideli – aproximativ patruzeci de bărbați și douăzeci de femei

- au convins cîțiva pelerini din oaza Iathrib, veniți din Kaaba, să îmbrățișeze Islamul. Iathrib era cunoscută în aramaică drept Medinta, mai tîrziu căpătând numele de Medinat al Nabi, Medant En-Nabi, Orașul Profetului sau, simplificat, Medina. La întoarcerea în Medina, acești pelerini au reușit să cîștige mai mulți adepti, astfel încât în anul următor i-au adus la Mecca și pe noii convertiți. Medina se transformă astfel, rapid, în cel mai puternic bastion musulman. În vara anului 622, dată fiind agravarea situației musulmanilor din Mecca, 75 de musulmani medinezi au decis într-o ședință secretă să-i sprijine și să-i protejeze pe coreligionarii meccani dacă aceștia vor decide să migreze spre Medina. În următoarele săptămâni, musulmanii din Mecca s-au decis să profite de oportunitatea, plecând în grupuri mici spre Medina, ultimii rămnind să plece Mohammed și Abu Bakr, cel mai apropiat colaborator al Profetului. Plecarea lor este cunoscută sub numele de *Hegira*, sau fuga, și a avut loc în 16 iunie 622, dată la care începe calendarul musulman. Credincioșii din Medina au primit numele de *ansari* (ajutoare), musulmanii veniți din Mecca fiind cunoscuți drept *muhajiruni* (emigranți).

În Medina, triburile Aus și Kazragi (Chazrag, Khazraj), aflate într-un permanent conflict, l-au întîmpinat pe Mahomed ca pe un binefăcător și providențial mediator al păcii. Rezultatul a fost acceptarea Islamului de către ambele triburi, ceea ce a dus la încheierea conflictului. Erau acum cu toții musulmani, iar Mohammed, treptat, a devenit guvernatorul absolut al Medinei și totodată liderul spiritual al comunității. Vizionile sale divine au continuat, dar acum constituiau mai mult un cadru normativ privind conveițuirea ordonată și pioasă în societate. Se acceptă Legea Talioului (dintre pentru dinte, ochi pentru ochi) ca fiind garanția securității persoanei și a proprietății, singura excepție constituind-o posibilitatea "plășii" singelui în cazul unei crimi neintenționate. Viața de familie este reglementată prin dispoziții clare, ce includ drepturi egale pentru bărbați și femei în privința căsătoriei și divorțului. Se definesc obligațiile bărbatului, precizîndu-se că acesta poate avea cel mult patru soții dar, dacă nu poate fi "echitabil" față de ele, trebuie să se rezume la una. Erau condamnate frauda, înșelăciunea, sperjurul, ipocriția și corupția, iar extravagânța, arroganța și trufia sănătatea păcate capitale. Se prevede exemplare pentru hoție (tăierca mîinii), adulter (vinovata era închisă pînă în luna Allah zilele) și lesbianism.

În Medina a pus Mohammed bazele *ummei islamicice*, al cărei document scris probabil în 627 și numit *Constituția din Medina* este edificator. Potrivit *Constituției din Medina*, credincioșii și dependenții lor formează un tot unitar, o singură comunitate numită *ummă*. Comunitatea este mai presus de orice, fiecare clan sau parte a *ummei* răspunzînd de "preșul singelui" și de răscumpărări în numele membrilor săi. Membrii *ummei* trebuie să arate solidaritate împotriva crimelor și să nu tolereze nici un criminal, fie el cea mai apropiată rudă, dacă acesta a comis o crime împotriva altui membru al comunității. Membrii *ummei* trebuie să rămnă solidari atât pe timp de pace, cât și pe timp de război, iar în cazul unei dispute între ei, situația trebuie să se întâlnească "lui Dumnezeu și lui Mohammed pentru a hotărî".

Mohammed reușește să își extindă domeniul într-o serie de lupte încheiate victorios, ceea ce mai mare victorie fiind înfrîngerea Koreisitilor, trib semit din Mecca. Ca încununare a acestui eveniment, în ianuarie 630, Mohammed a intrat în Mecca în fruntea unei armate de 10.000 de musulmani, doborînd cei 360 de idoli de piatră de pe piedestaluri și cerîndu-le Koreisitilor să calce peste statui în semn de supunere. Mohammed însuși a atins cu toiagul său Piatra Neagră strigînd "Allahu Akbar!" (Mare este Dumnezeu!), strigătul de luptă al Islamului. A urmat o convertire masivă a pelerinilor veniți din toate părțile Peninsulei Arabice, Mohammed întîmpinînd cu căldură pe cei ce ajutau astfel ca nouă stat al Medinei să prindă contur. Mohammed a înțeles că modul cel mai eficient pentru a asigura supraviețuirea *ummei* islamicice era să imprime noilor adepti un sentiment de solidaritate, legîndu-i într-o serie de ritualuri zilnice. Astfel au luat naștere cei cinci sfîrpi ai Islamului, respectiv o culegere de obligații sociale și individuale descrise de Profet în *Hadith* (zicere): *shahada* (credința religioasă, preceptul central, mărturisirea), *salat* (rugăciunea), *zakat* (purificarea, milostenia obligatorie), *saum* (postul anual al Ramadanelui) și *hajia* (pelerinajul la Mecca). Pentru a îmbrățișa Islamul este suficient să se rostească *shahada* înaintea martorilor. *Shahada*, sau preceptul central al Islamului, afirmă că "nu există alt Dumnezeu în afara lui Allah, iar Mohammed este mesagerul lui Allah" - *la ilaha illa Allahu va Muhammadum rasulullah*. După ritualul public, depinde strict de credincios frevența cu care dorește să rostească *shahada*.

Rugăciunea se face atât individual, cât și colectiv, vinerea și zilele de sărbătoare fiind consacrate rugăciunii colective. De trei ori pe zi, credinciosul trebuie să lase orice altă activitate și să se dedice rugăciunii, Mohammed dorind să reamintească în acest fel musulmanilor că nimic nu este mai presus decît cheamarea lui Allah. De altfel, egalitatea credincioșilor în fața lui Allah este subliniată și de simplitatea extraordinară a moscheilor și de faptul că musulmanii sunt împreună în moschei la același nivel, indiferent de avere sau de poziție socială.

Milostenia față de sărmâni, benevolă inițial, a devenit obligatorie ulterior, ridicîndu-se anual la 2,5% din avereia credinciosului. Se consideră că musulmanul își purifică avereala plăindu-și tributul către comunitate.

Postul din timpul Ramadanului cere musulmanului să se abțină de la mâncare, băutură și sex între răsăritul și apusul soarelui, în acest fel credinciosul exersîndu-și autocunoașterea și stăpînirea instinctelor fundamentale.

Pelerinajul se face de către cei care își pot permite acest lucru, ritualurile desfășurîndu-se pe o perioadă de cinci zile, începînd cu înconjurarea templului Kaaba și terminîndu-se cu sacrificarea unui animal în Mina, localitate apropiată de Mecca. Este impresionant faptul că acest eveniment adună an de an milioane de credincioșii din toată lumea. Se afirmă că însuși Profetul a precizat ritualurile *hajiei* după ultimul său pelerinaj la Mecca, din anul 632. Pe atunci, Mohammed era la apogeu puterii, temut și respectat, cel mai puternic și important om din Arabia.

La scurt timp după întoarcerea la Medina din pelerinaj, în 8 iunie 632, Mohammed a murit, nelăsînd vreun fiu. Fără îndoială că, dacă ar fi avut un fiu, *umma* l-ar fi ales pe acesta drept succesor, evîndîndu-se astfel sutele de ani de conflicte ce au urmat. Obiceiul arab prevede că, în situația în care moare un șef de trib, succesorul lui să fie cea mai competență persoană din trib, unanim recunoscută și acceptată de comunitate, ai cărei membri se adună și decid în acest sens. Moartea lui Mohammed a aprins o rivalitate aprigă între cei mai apropiati colaboratori ai săi – Abu Bakr, tatăl Aishei (soția cea mai înșoră și favorita Profetului) și Ali ibn Abi Talib, vîrul Profetului, căsătorit cu fiica acestuia, Fatima. Dacă Abu Bakr a condus rugăciunea publică din timpul bolii lui Mohammed, Ali, pe atunci în vîrstă de 33 de ani, a fost cel ales de Profet să-i spele trupul – onoare unică. În timp ce Ali și ceilalți

musulmani jeleau moartea lui Mohammed, *ansarii* (literal – ajutoare), adeptii din Medina ai Profetului, au organizat o întrunire la care s-au grăbit să participe și Abu Bakr și Umar ibn Khattab (sau Omar ibn El-Cattab) – tatăl Hafsei, altă soție a Profetului. Aceștia doi au convins adunarea arătînd că numai un mecan din seminția Koreisitilor, căreia îi aparținuse și Mohammed, poate fi nouă conducător; adunarea a acceptat argumentele și l-a desemnat pe Abu Bakr drept Calif (succesor) al Mesagerului lui Allah. Bogatul negustor Abu Bakr, unul dintre primii convertiți la islamism, tovarășul Profetului în timpul fugii de la Mecca la Medina, a devenit astfel succesorul lui Mohammed, dar nu s-a bucurat de această calitate decît doi ani, după care a murit. Spre deosebire de Mohammed, el apucase însă să-l nominalizeze pe Umar ibn Khattab drept urmaș. Cu toate acestea, Omar, din considerente numai de el știute, a cerut aprobarea și confirmarea conducătorilor obștii, aprobare pe care a și primit-o. Acest lucru l-a dezamăgit atât de tare pe Ali, încât l-a determinat să se retragă din viață publică și să se dedice aprofundării studiului *Coranului*.

În scopul expansiunii islamului, Omar a pornit *jihad-ul* – războiul sfint – punînd pe picioare o uriașă armată, întreținută pe cheltuiala popoarelor cucerite, a căldit garnizoane în teritoriile ocupate și nu a uitat să ridice moscheie în fiecare oraș supus. Ca și Profetul, Omar era supremul judecător, dar, spre deosebire de Mohammed, judecata lui Omar nu era întotdeauna dreaptă. De altfel, din pricina acestui fapt și-a și găsit moartea, fiind asasinat, în anul 644, de un nedreptăit. Pe patul de moarte, Omar a apucat să nominalizeze un colegiu electoral, compus din șase membri, succesorul urmînd să fie desemnat de acest colegiu. Din colegiu făceau parte și Ali ibn Abi Talib și Otman sau Uthman ibn Affan, membru al clanului Umaizilor din tribul Koreisitilor, căsătorit cu două diatre fiicele Profetului.

Colegiul a decis: califatul i-a fost oferit lui Ali condiționat – i se cerea să conducă potrivit *Coranului* și a practicii Profetului (*sunna*) și să accepte fără cîrtire hotărîrile luate de califii precedenți. Ali a respins a două condiție, întreținînd criticase la vremea respectivă unele din acțiunile întreprinse de Abu Bakr și Omar, iar integritatea lui nu îi permitea un astfel de compromis. În această situație, califatul i-a fost oferit lui Otman, care a acceptat fără ezitare toate condițiile. Această alegere a sădit sămînă de scandal în Dar al Islam – lumea musulmană. Ali reprezenta integritatea, respectarea sfintelor precepte, era centrul opoziției.

Impozant, extrem de pios, respectând cu venerație *Coranul*, în a căruia învățătură crescuse din fragedă pruncie, idealist, neaccepțând nici un fel de compromis, Ali era în ochii unora adevărul urmaș al lui Mohammed. Pe de altă parte, Otman a devenit favoritul puternicilor Ummaizi, pe care îi și răsplăti de altfel, umindu-i în posturi administrative importante. Nemulțumirile și neînțelegările dintre cele două tabere se accentuau, starea de agitație și insatisfacție ajungând la apogeu în 656, cînd Otman fu asasinat. Ali deplinse moartea lui Otman, dar nu întreprinse nimic pentru a-i prinde pe autorii crimei.

Fără a condiționa în vreun fel, numindu-l "Primul între musulmani", rebelii și majoritatea bărbaților din clanul medinez îl aleseaseră pe Ali calif. Din păcate, conflictul din lumea musulmană luase asemenea proporții încît Ali era nevoie să-și consume aproape tot timpul și energia cu problemele ridicate de oponenți. Muwaiya ibn Abi Sufian, guvernatorul ummaid al Siriei și cununat al Profetului, și Aisha, soția Profetului, refuzară să-i recunoască lui Ali calitatea de calif și îi cerură pedepsirea asasinilor. Dar, în apărarea asasinilor se invoca argumentul că, deoarece Otman nu a condus potrivit preceptelor *Coranului*, el a încreat să mai fie membru al *ummiei*, devenind chiar dușman – uciderea lui fiind, prin urmare, perfect legitimă. De-a lungul secolelor, asasinate și războiye din lumea musulmană au avut această explicație: conducătorul, ne-supunându-se *Coranului*, a încreat să mai fie musulman. Refuzul lui Ali de a-i pedepsii pe asasini a dus la alte lupte, care au culminat cu o acțiune cu totul ieșită din comun a oamenilor lui Muwaiya: aceștia au determinat, la propriu, intervenția *Coranului* în luptă, lipind de vîrful lăncilor file din carteza sfintă. Gestul a dus automat la sistarea luptei și la începerea unui lung șir de negocieri. După luni de zile, Ali și Muwaiya ibn Abi Sufian au hotărât să prezinte în fața a doia arbitri atât problema disputei, cât și problema califatului. Au zînd despre aceasta, cîteva sute de adepti ai lui Ali, motivînd că se simt înselați și că în *Coran* nu se prevede arbitrajul, și-au părăsit conducătorul și s-au stabilit într-o tabără îngă Bagdad. El au fost numiți *Kharajiti* (neimplicat, outsider). Ali îi înfrînsese pe acești rebeli în 658, dar erau destui de cei rămași să continue mișcarea. Kharaji, printre altele, propovăduia credința că orice musulman pios poate deveni calif. Pe de altă parte, Shiat Ali – partizanii lui Ali, sau, simplu, shiitii, insistau asupra sacralității descendenței directe din Profetul Mohammed prin fiica sa Fatima și soțul acces-

teia, Ali, susținînd că aceasta este condiția esențială pentru dobîndirea califatului. Shiitii au devenit astfel primii fundamentaliști din istoria Islamului. Gradual, shiismul a dat un conținut teologic structurii sale politice. Probabil sub influența iraniană, figura conducătorului politic – *imamul* (liderul exemplar) – s-a transformat într-o știință metafizică, o manifestare a lui Dumnezeu și a luminii primordiale care susține universal și aduce omului adevărata cunoaștere. Numai primii revelații evidente și cele ascunse ale *Coranului* pot fi cunoscute, pentru că imamul este infailibil.

Acest punct de vedere nu este împărtășit de sunniti – sau, mai specific, Ahl al Sunna, Poporul *Sunnei* (Tradiția, Calea Justă) – care îi consideră pe califici drept interpreți neinfailibili ai *Coranului*, deci supuși greșelii. Sunnitii veneră Profetul și pe cei patru "Califi luminați", în timp ce shiitii îi venerăază numai pe Profet, pe Imamul Ali și pe descendenții acestuia. Shiitii cred și ei în cele trei concepte, adăugînd însă la același nivel Imamatul și justiția socială. În timp ce sunnitii cred în *ijma* (consensul) comunității, ca sursă și motivație a deciziei și a cunoașterii/experienței/științei colective, shiitii consideră că știință/experiență derivată din surse supuse greșelii este inutilă și că adevărata cunoaștere, sigură și de neclintit, vine numai prin contactul nemijlocit cu infailibilul imam.

Din punct de vedere spiritual, probabil că diferența cea mai mare dintre shiism și sunnism o constituie introducerea de către primul a "motivului pașii", care lipsește cu desăvîrșire din islamismul sunnit. Moartea violentă, în 680, a fiului lui Ali, Husein, în mîinile trupelor ummaizilor, se comemorează cu orații, ritualuri pasionate și procesiuni în care participanții, într-o stare de beatitudine și frenzie, își lovesc piepturile cu lanțuri și instrumente ascuțite, producîndu-și răni. Aceste ritualuri pătimâște au influențat în special populația din Afganistan și subcontinentul indian.

Deși shiitii sunt numai aproximativ 40 de milioane, shiismul a exercitat o mare influență asupra sunnismului în mai multe moduri, dovada izbitoare fiind venerația nutrită de musulmani pentru Ali și familia sa, precum și respectul dat descendenților lui Ali, numiți *sayyidi* în Africa de Est și *sharifi* în Africa de Nord.

Islamul a evoluat deci diferit față de Iudaism și Creștinism, celelalte două credințe monoteiste existente în Arabia, credințe menționate de mai multe ori

în revelațiiile divine ale Profetului. În Islamism nu se face distincție între religie și stat, Profetul fiind în același timp conducător de oști, preot, judecător, colector de taxe, legiuitor, făcător de pace sau război. Prin contrast, creștinismul face distincție explicită, Cristos îndemnînd "dă-i Cezarului ce-i al Cezarului și lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu". Creștinismul proclamă două autorități, Biserica și Statul, recunoscînd posibilitatea existenței armoniei sau conflictului între ele. În ce privește Iudaismul, situația nu este foarte clară, teoretic iudaismul aparține după ce statul evreu a încreat să mai existe. □

NOTE:

1. *Coranul*, Editura ETA, Cluj, traducere de dr. Silvestru Octavian Isopescu, 1912, pp. 6-7.

BIBLIOGRAFIE:

- *Coranul*, Editura ETA, Cluj, 1994.
- *Britannica Encyclopedia*, 1995.
- Hiro Dilip, *Islamic Fundamentalism*, Paladin, 1989.
- Qutb Sayyid, *This Religion of Islam*, New Era Publishers, Kuwait, 1977.
- Birmingham J. Spencer, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford University Press, 1971.

CRISTINA VASILIOIU – is Media Advisor with the United Nations Development Programme. She has Diplomas in Computer Sciences and Journalism, and received scholarships in UK, BBC World Service Training, on Journalism and Management; in Belgium, BRTN and Flemish Parliament, on TV Journalism and Politics.

Din sumarul tematic al numerelor viitoare:

- 80 de ani de la revoluția bolșevică
- Un an de guvernare (Decembrie 1996 – Decembrie 1997)
- De la tigani la romi – în căutarea identității
- O lume în expansiune – America Latină
- Trinomul stat–societate civilă–biserici
- Politica de securitate a României, într-un nou context geopolitic
- China – o nouă supraputere?

Revista *Sfera Politicii*

intenționează să abordeze arii tematice mai puțin familiare cititorilor și specialiștilor români. Întrucît mulți dintre colaboratorii noștri se află la studii în străinătate, își definitivă doctorate sau ocupă funcții înalte în executiv și legislativ, iar majoritatea temelor au fost studiate de uni și aceiași oameni, ceea ce a condus la o supraîncarcare de sarcină intelectuală, apelăm la noi colaboratori, mai ales pentru unele dintre temele anunțate. Așteptăm în special studenți și absolvenți de la științe politice, relații internaționale, sociologie, filosofie, drept, istorie, dar și alți specialiști care pot participa la analiza unora dintre temele anunțate (și a unora inedite).

Redacția

Un dușman al democrației?

RĂZVAN DEŞLIU

Islamul, un univers complex

Islamul desemnează o comunitate religioasă și politică care se întinde pe trei continente și numără aproximativ 470 milioane de adepti. Fondatorul miscării – Profetul Mohammed – este considerat trimisul lui Allah pe pămînt, singurul în măsură să interpreteze legea divină care guvernează activitatea umană. În definiția de mai sus nu am folosit împlitorul religiosul înaintea politicului. Petru islamiști, politicul nu există sub formă unor instituții ce aparțin unui stat, ci este o simplă reflectare a voinței divine. Societatea islamică este una esențialmente egalitară, care refuză segmentarea pe criterii economice, condusă de un lider charismatic. Unica sursă de drept valabilă este *sharia*, legea musulmană. Cu alte cuvinte, statul islamic nu seamănă deloc cu statul-națiune din simplul motiv că puterea sa se exercită asupra unei comunități de credincioși, și nu de cetățeni.

Dacă, la nivel teoretic, totul pare simplu, datele de pe teren indică o mulțime de diferențe. În primul rînd, populația islamică este compusă din mai multe familii: arabi, turci, perși, pakistanezi și indo-nialazi. Pe lîngă aceste popoare, apar și cîteva triburi: *atławîti* (Siria), *hasemîti* (Iordanie), *wahabîti* (Arabia Saudită), *maronîti* (Liban), *berberî* (Algeria), *beduini* (Iordanie), *pâhâni* (Afganistan). Dar cea mai importantă diviziune se află în domeniul religiei. Dacă majoritatea islamiștilor (cca. 80%) sunt sunniti, reprezentând versiunea oficială a Islamului, minoritatea shiită (provenită din populația persană) adoptă o poziție mai radicală în ceea ce privește respectarea legii fundamentală islamică, *sharia* (acoperirea femeilor, omorîrea celor care comit violuri sau a soților adultere sunt exemplele cele mai cunoscute). Există și o împărțire politică a țărilor arabe, prin două concepții care se înfruntă. Panarabismul, un naționalism arab care vizează o emancipare de sub dominația politică și economică a Occidentului. Curentul a luat amploare în Egiptul președintelui Nasser, care a încercat să coalizeze

lumea arabă împotriva Israelului și a SUA. Aici se află originea unei permanente rivalități între unele țări arabe care încearcă să ocupe locul de lider al zonei: Egipt, Siria, Iran și Irak (pînă la războiul din Golf). A doua direcție a apărut ca o reacție la panarabism și a fost încurajată la început, paradoxal, de către SUA, tocmai pentru a contracara pericolosul naționalism arab. Fundamentalismul islamic mizează pe valorile tradiționale islamic combătînd naționalismul laic al conducătorilor politici arabi. Dacă, inițial, centrul miscării a fost Bagdad, după venirea la putere a Partidului Baas, centrul de greutate s-a mutat în Iran, care a șiut să speculeze rolul de apărător al valorilor islamic și tradiția musulmană care spune că la fiecare o sută de ani apare un înnoitor al credinței.

Regiunile Islamului

Pentru o înțelegere nuanțată se impune o segmentare în regiuni geografico-politice, care să surprindă cît mai fidel diversitatea din cadrul unei culturi atît de vaste.

Africa de Nord (Magreb) se află la intersecția a patru mari influențe: arabă, islamică, mediteraneană și berberă. Marocul este, alături de Tunisia, țara cea mai stabilă a regiunii și, totodată, cea care a adoptat, sub conducerea regelui Hassan al II-lea, o politică prooccidentală. Algeria prezintă o situație diferită. După întreruperea procesului electoral din decembrie 1991 și scoaterea în afara legii a islamiștilor, care ar fi cîștigat dezașă alegerile, țara este condusă de un regim autoritar, sprijinit de armata și, într-o oarecare măsură, de Occident. Recentele alegeri (puse serios sub semnul îndoielii) au menținut actuala putere. În ciuda unor rezerve importante de petrol și gaze, Algeria cunoaște o situație economică dificilă. Libia rămîne din ce în ce mai izolată pe plan internațional, dar și zonal, fiind supusă unui embargo aerian ca urmare a bănuielilor că sprijină activități teroriste. Egiptul joacă un rol important în lumea arabă, ca promotor al

procesului de pace arabo-israelian. Președintele Mubarak duce o politică riscantă, "între ciocan și nicovală": pe de o parte, el trebuie să apere interesele poporului său; pe de altă parte, duce față de Israel o politică de "pămînt contra pace" (sau piață, spun cîinii), politică dictată și de suma primită anual din partea SUA (2,3 miliarde dolari). Doar că declarațiile critice ale președintelui Mubarak la adresa țărilor islamicice, pe care le-a numit "triburi cu steag", și miile de militanți islamiști aflați în închisorile egiptene riscă să supere mulți arabi, și chiar egipteni, mai ales dacă situația economică a țării nu se îmbunătățește.

Africa Centrală prezintă un clivaj clar între partea de nord, islamică, și cea de sud, dominată de populația africană de culoare. Islamiștii controlăză estul regiunii în țări ca Sudan și Eritreea, unde duc politici agresive de islamicizare, în timp ce în alte țări se află în opozitie – cazul extrem fiind Nigeria, unde se duc lupte de *guerilla*.

Turcia reprezintă o puncte de legătură între lumea arabă și Europa, poziție de mare importanță geopolitică. Ea este moștenitoare a două mari imperii, Bizantin și Otoman, care au îndeplinit și ele aceeași funcție de intermediere între două lumi aparent ireconciliabile. Politicienii turci sunt împărțiti în naționaliști (care urmăresc o relație privilegiată cu Bosnia musulmană și cu statele islamicice care au aparținut Uniunii Sovietice) și islamiști (care privesc mai degrabă spre Orientul Mijlociu și locurile sfinte). Ultimul prim-ministrul, Erbakan, care reprezenta Partidul Refah (al Bunăstării), de orientare islamică, a încercat să promoveze un proiect de uniune politico-militară musulmană care a supărat foarte mult armata turcă, apărătoare a laicității statului. Erbakan a fost silit să demisioneze. Turcia a suferit pierderi enorme în urma embargoului asupra Irakului, în jur de 20 miliarde dolari. Campania dusă împotriva minorității kurde de către armata turcă a dus la tensiuni serioase cu Siria, Iranul și Irakul.

Statele cu religie islamică din zona Mării Caspic sunt Kazahstan, Azerbaidjan, Tadjikistan, Uzbekistan, Turkmenistan. Zona este foarte bogată în zăcăminte petrolierice (se estimează că rezervele de petrol din Azerbaidjan și Kazahstan le depășesc pe cele din Golful Persic) și în gaz metan (Turkmenistan este al doilea producător mondial). Dacă imediat după destrămarea Uniunii Sovietice peste țăriile din regiune domnea cuceririi independenței și a reluării legăturilor

cu lumea arabă, ulterior ele au descoperit avantaje unui joc la două capete, între Rusia și Islam. Relevantă este opțiunea făcută de aceste țări de a nu livra petrol exclusiv prin conducta ce va străbate Turcia (deși presunile SUA pentru a le convinge au fost puternice), ci și prin conductele spre Marea Neagră (una prin Georgia, alta prin Rusia și Cecenia). Autoritarismul se face și aici resimțit. Președintele Kazahstanului, Nursultan Nazarbaiev, și-a prelungit mandatul, care îi conferă puteri depline pînă în anul 2000, printr-un referendum care a avut loc în 1993. Aceeași lucru s-a întîmplat și în Uzbekistan. Celelalte state ascund și ele, sub fațada pluralismului politic, puteri discreționare ale conducătorilor, corupție, trafic de influență. Există o mare rivalitate între Turcia și Iran în ce privește influență în zonă.

Orientul Mijlociu este, fără îndoială, una dintre cele mai frămîntate regiuni ale lumii. Nu este tema articolului de față de a trata conflictul arabo-israelian. Mă voi referi la principalele state arabe din zonă. Arabia Saudită este țara cu cel mai mare export de petrol din lume. SUA deține exclusivitate în exploatarea petrolului saudit. Într-un clasament întocmit de revista *The Middle East*, în anul 1995, Arabia Saudită se află pe locul doi în regiune în ce privește venitul pe cap de locuitor, după Kuwait, cu 34.740 dolari. Probleme există însă și aici. Prețul petrolului, în scădere pe piețele mondiale, produce dificultăți balanței de plăți a țării. Populația regatului este puțin numeroasă, existînd un mare număr de imigranți egipteni, shiiti, pakistanezi. Rata șomajului este foarte ridicată, nu doar în Arabia Saudită, ci în toată zona: 30% Bahrain, 25% Arabia Saudită, 20% Oman. Dar problema cea mai importantă este de natură religioasă. Deși Arabia Saudită deține locurile sfinte de la Mecca și Medina, legitimitatea istorică asupra acestor centre spirituale aparține dinastiei hasemite a Iordaniei. Situația este agravată de alianța între dinastia whabită, ce conduce Arabia Saudită, și SUA, alianță foarte împopulară în rîndul supușilor regatului (vezi și atențatele împotriva soldaților americanii cantonați în Arabia Saudită).

Își Iordanie condusă de regele Hussein duce o politică prooccidentală. Mai mult, această țară a adoptat o poziție împăciuitoare față de Israel, explicabilă prin anumite avantaje comerciale cîștigate astfel și prin anularea unui datorii de 200 de milioane de dolari, datorie pe care Iordanie o avea față de SUA (sumă greu de plătit pentru o țară care nu are, spre deosebire de

alte țări arabe, nici un strop de petrol). O situație specială o prezintă Siria. Deși majoritatea populației este sunnită, conducerea țării aparține minorității allawite (sectă islamică), în frunte cu președintele Hafez al-Assad. Este o alianță stranie între o sectă religioasă și o politică naționalistă-arabă cu o tentă de stîngă, reprezentată de Partidul Baas. Siria are de făcut o alegere dificilă în politica sa externă: fie ia apărarea minorităților kurdă și shiită în fața represiunii guvernului de la Bagdad și din Turcia, cu riscul de a-și supăra propria populație sunnită, fie se aliază cu Partidul Baas aflat la putere și în Irak.

Irak-Iran, două țări aflate într-un război sinuos care a durat nouă ani (1980-1988). În timpul războiului din Golful Persic, Iranul a rămas neutru, iar acum cele două țări se găsesc în aceeași situație, de izolare față de comunitatea internațională. SUA aplică o politică de *dual containment* față de cele două țări agresive și promotoare de activități teroriste. Irakul este foarte slabit de embargoul asupra exportului de petrol, impus după războiul din Golful Persic. Este un stat cu o constituție laică, condus de Partidul Baas, în frunte cu Saddam Hussein. Pe lângă problemele economice, Irakul se confruntă și cu problema unei minorități de 12 milioane de persoane, împărțiti în mod egal în kurzi (în nord) și shiiti (în sud). Iranul este o țară în care shiiti sunt majoritari. În 1979 are loc revoluția islamică care îl detronează pe shah. La putere vin ayatollahii, liderii spirituali ai shiitilor. Ca după orice revoluție, apar conflicte între învingători – în acest caz, între adeptii ayatollahului Khomeini și mujaheddinii (o tabără de stîngă a islamistilor), conflict încheiat cu îndependența ultimilor. Urmează războiul cu Irakul, în care Iranul a pierdut un milion de oameni. Conducerea statului este împărțită între un conducător spiritual, ayatollahul, și un președinte ales pe un mandat de patru ani. Între cei doi poli ai conducerii există o relație ambiguă, un control reciproc al puterilor.

Deși este considerată o țară retrogradă, fundamentalistă, Iranul este una din puținele țări arabe care și-a schimbat președintele în urma unor alegeri, chiar dacă acest președinte provine din același *establishment* politico-religios ca și predecesorii săi. Mă refer la alegerile din acest an, alegeri câștigate de Muhammad Khatami, considerat un liberal în comparație cu ceilalți contracandidați. Economia iraniană face progrese remarcabile.

De menționat că SUA a investit, pînă acum, în Iran 4,25 miliarde dolari. Sunt relevante cîteva date comparative:

Țară	Populația	PNB /pers.	Durata medie de viață	Alfabetizarea	Accesul la apă potabilă	TV la 100 pers.
	1994, mil.	1994, \$	1993	1993 %	1990-95 %	1992
Turcia	60,8	4,610	67	81,1	80	18
Iran	65,8	4,650	68	66,1	84	6
Egipt	57,6	3,610	64	49,8	80	12
India	913,6	1,290	61	50,6	81	4

Sursa: *The Economist*

Zona Pakistan-Afganistan este plină de turbulențe. Pakistanul este o țară săracă, care se confruntă cu fenomene specifice: corupție, dezordine socială, distanță uriasă între bogăți și săraci. Înlocuirea fostului prim-ministru Benazir Bhutto nu a schimbat cu nimic situația. Și aici armata are un cuvînt greu de spus în viață politică. O problemă arzătoare o constituie provinciile Jammu și Kashmir, cu o majoritate musulmană, aflate în posesia Indiei, dar revendicate de Pakistan. Cele două țări nu au încheiat încă pînă acum un acord de pace. Afganistanul cunoaște o schimbare brutală de regim. Fostul guvern al mujaheddinilor islamici (sprijinit de Rusia, India și China) a fost înălțat de trupele talibane (sprijinate de Pakistan), care au impus legea islamică, *sharia*.

Asia de Sud-Est cuprinde și cîteva țări islamică importante: Bangladesh, Malaysia și Indonezia. Deși membre ale Conferinței Statelor Islamice, aceste țări beneficiază de avantaje mai mari prin Asociația Statelor din Asia de Sud-Est, care le aduce fluxuri importante de investiții. Bangladesh este o „piată în formare”, ceea ce înseamnă un număr important de investitori străini, în timp ce Malaysia este deja o economie consolidată a regiunii. Ambele țări sunt conduse de partide islamică, cu o implicare mai puternică a armatei în cazul Bangladesului, și cu o formă de guvernămînt monarhic pentru Malaysia. Un caz aparte este Indonezia, unde 167 milioane de musulmani (87% din populația țării) se află sub conducerea generalului Suharto și a partidului acestuia, Golkar, care a reușit să se mențină pînă acum la putere și datorită unei creșteri economice constante a țării. În cazul unei situații de instabilitate, poziția sa este însă foarte fragilă.

Deși este considerată o țară retrogradă, fundamentalistă, Iranul este una din puținele țări arabe care și-a schimbat președintele în urma unor alegeri, chiar dacă acest președinte provine din același *establishment* politico-religios ca și predecesorii săi. Mă refer la alegerile din acest an, alegeri câștigate de Muhammad Khatami, considerat un liberal în comparație cu ceilalți contracandidați. Economia iraniană face progrese remarcabile.

Pluralismul cultural

În încheierea articolului voi încerca să prezint conceptul de „pluralism cultural” apărut în anii '60 în SUA, concept ce poate facilita o înțelegere mai bună a diversității lumii de azi. Este vorba despre existența în cadrul unui stat sau a unei regiuni mai vaste a unor grupuri minoritare ce se diferențiază de populația majoritară prin elemente ca limbă, rasă, religie. În *Cum să comparăm națiunile*, Dogan și Pelassy analizează cu pertinență acest fenomen: „Toți analiștii care s-au aplecat cu seriozitate asupra pluralismului cultural au denunțat naivitatea celor ce se aşteptau ca industrializarea și extinderea comunicării să preîntîmpine segmentarea. În realitate, dezvoltarea economică, socială și politică resuscită adesea competiția între grupurile rivale, ce concurează astfel pentru noile servicii oferite de stat. Modernizarea aduce cu sine o supradezvoltare a principalelor orașe, o consolidare a centrelor politice care controlează mass media, ca și o redistribuire a veniturilor. O asemenea dezvoltare provoacă revoltă periferiilor – ceea ce Jean Gottmann numește «sfidarea centralității». Urbanizarea, educația și comunicarea, de parte de a opera o deschidere radicală a colectivităților culturale, le oferă acestora posibilitatea de a-și crea o elită, de a-și dezvolta o conștiință, de a-și transforma dialectul într-un «limbaj» adevarat și legendele în patrimoniu cultural”.¹

Lumea islamică se confruntă cu numeroase probleme. Multe dintre ele sunt comune cu ale altor țări de pe glob: guvernări inefficiente, corupție, probleme ecologice. Prejurile la petrol, în scădere pe piețele internaționale, dau multe bătăi de cap conducătorilor arabi. În privința intereselor economice, între țările islamică există o solidaritate mai mică decât, de exemplu, între cele ale Uniunii Europene (vezi neînțelegerile din cadrul OPEC privind prețul de extracție a petrolierului).

Implicarea marilor puteri în zonă este în continuare accentuată. Interesele SUA în zona Golfului sunt cunoscute (se estimează că, în anul 2000, 26% din necesarul de petrol al SUA va proveni din zona Golfului). Rămîne o problemă deschisă dacă SUA sunt interese mai mult de stabilitatea în regiune (la care veghează flota a cincia staționată în Bahrain) decât la democratizare și alegeri libere. Rusia, care a pierdut o

mare parte din influență pe care o avea în rîndul țărilor arabe, ca o contrapondere la alianța SUA-Israel – după invazia din Afganistan în 1979 și, mai recent, în Cecenia –, încearcă acum să joace pe cartea iraniană. Uniunea Europeană promovează un amplu proiect de colaborare în bazinul mediteraneanecan cu țările arabe în domeniile economic și de combatere a terorismului. □

NOTE:

1. Mattei Dogan & Dominique Pelassy, *Cum să comparăm națiunile*, Ed. Alternative, București, 1993, p. 65.

(La redactarea acestui material au fost folosite date și informații din revistele *Courier International* și *The Economist*.)

Magrebul sau imobilismul unui spațiu politic

VIOREL NEGRU

*Trebuie să ascultăm pe aceia
(dintre noi) care dețin autoritatea:
în adevăr însă ascultarea este numai în bine.*

Coranul (IV, 59)

Scurtă carte de vizită a Magrebului

Al-Maghrib este la origine un termen astronomic care semnifică "soare-apune". Geografii fenicieni i-au atribuit după aceea o dimensiune geografică pentru a desemna ansamblul Africii Septentrionale: *Djaziret-Al-Maghrib* sau "insula de la soare-apune". Ca unitate geografică, Magrebul prezintă în general caracteristici fizice unitare: "de la Solloum, la frontieră egipceană, la strâmtoarea Gibraltar, coasta mediteraneană (...) este înverzită și cultivată, pe cînd de la Tanger la sud de Agadir (...) și pînă la St.-Louis totul este desertic".¹ Dîncolo de peisaje, Magrebul posedă un "fond etnic comun": populații berbere la care s-au adăugat arabi, ca urmare a două valuri de migrații și cuceriri, în secolele VII și IX. Dintre toți cuceritorii care au trecut pe aici, arabi sunt cei care s-au instalat cu adevărat, lăsînd amprenta lor lingvistică și religioasă. În acest sens, Ibn Khaldun remarcă: "arabi și berberi au viețuit aici împreună de atît de mult timp încît cu greu ne-am putut imagina că au trăit altunde".

În secolul VII, populațiiile Magrebului se re-găsesc în jurul unei religii comune: Islamul. Limba arabă constituie de asemenea un factor unitar pentru această regiune; nu trebuie uitate însă regiunile berberofone, mai ales în Algeria și Maroc, precum și în insula Djerba (Tunisia), în *djebelul Nefouz* (Libia) și în împrejurimile capitalei Mauritaniei, Nouakchott. Magrebul are un trecut istoric comun, adesea caracterizat prin luptă pentru afirmarea identității sale, fie că este vorba de epoca romană, fie de perioada colonială. Chiar sub dominația Romei antice fiind, populații

Magrebului își conservă obiceiurile și rămân fidele divinităților lor punice și maure; atunci cînd au adoptat totuși zeii altor populații, au făcut-o "berberizându-i".

În ce privește perioada colonială, țările Magrebului s-au regăsit în jurul aceleiași cauze comune, și anume, lupta pentru independență. Autorii fac adesea referință la comunitatea de destine a țărilor Magrebului, comunitate care se înscrie în geografia, civilizația, limba, religia și istoria pe care o împart. În plan politic, aceasta s-a tradus prin glorificarea și preamărirearea Marului Magreb, visul unirii care resuscitează în memoria colectivă noțiuni ca "patria marnă", "marea națiune islamică", "Oummă". Cu toate acestea, trecearea timpului a arătat că idealul unui Magreb unit nu a putut fi transpus în realitate, iar țările din regiune nu au reușit să treacă peste interesele proprii în numele acestei unități.

Astăzi, de fiecare dată cînd este evocată Africa de Nord și mai ales situația sa politică, nu putem să nu ne ducem cu gîndul la fenomenul terorist, la atentatele și măcelurile care însingerează aproape zilnic actualitatea, atît de frecvente încât au devenit deja ceva banal. Islamismul ca fenomen contemporan ia din ce în ce mai mult o ampleare incontrolabilă, ori cel puțin aşa se vede de pe țărul nordic al Mării Mediterane, pentru că privită de pe cel sudic, imaginea pare mai puțin catastrofală.² Pentru diferențele regimuri politice din țările Magrebului, acest element al peisajului politic nu constituie o noutate. Ele sunt conștiiente de contribuția pe care au avut-o la apariția acestui fenomen contestat și la dezvoltarea lui sub formă religioasă, aceste regimuri fiind obligate într-un fel să înfrunte acum propria lor creație. Ele plătesc astăzi prețul eșecului înregistrat de statul laic și democratic, precum și incapacitatea lui de a asigura măcar un minimum de nevoi materiale pentru populație, fapt care a fragilizat întreaga regiune a Magrebului. Aceasta a căzut încetul cu încetul pradă islamismului, care vine să promită ordinea și legalitatea, pacea socială și prosperitatea, înlocuind democrația și statul laic cu dictatura și statul religios.³

În realitate, resurgența unui discurs arabo-muslim extremist în această zonă nu este de dată recentă, ea a început să fie perceptibilă odată cu începuturile procesului de decolonizare. Rămîne acum de văzut ce punem sub eticheta de islamism. Nu vrem să ne lansăm înci în elaborarea unei definiții, dar putem spune că islamismul s-a născut în momentul în care religia a început din diverse motive să mai fie un instrument și un sprijin pentru regimurile politice din aceste țări, transformîndu-se într-un veritabil catalizator al forțelor de opozitie, fie ele chiar constituite în mișcări de tip terorist sau în așa-zise "vitrine" politice legale ale acestor grupări.

De aici și constatarea că nu ne găsim în fața unui nou ideologic, ci mai degrabă în fața unei noi grile de lectură politică a Islamului. Totodată, suntem asaltăți și de o veritabilă inflație terminologică în ce privește acest curent – devenit tipic pentru scena politică magrebină de azi –, ceea ce atestă nu numai interesul față de el, dar și dificultatea de a-l înțelege în întreaga sa complexitate.⁴ Nu în ultimul rînd, poate că ar trebui subliniat încă o dată, doar pentru cei neavizați, că islamic nu este automat sinonim cu integrism. Ne putem înșinui foarte bine și cu un integrism catolic, evreiesc sau ortodox în Irlanda de Nord, în teritoriile palestiniene ocupate sau în Republica Moldova; nu am dat aici decât exemplele cele mai la îndemînă, ca să nu mai spunem că ne-am oprit doar la integrismul religios.

Apariția islamismului pe scena politică

Sfîrșitul celui de-al doilea război mondial a adus în Africa de Nord, în mod aproape natural amputea spune, un val general de decolonizare, care s-a concretizat în mod mai mult sau mai puțin pașnic prin diverse proclamații de independență. Astfel, după o perioadă de lupte coloniale încheiate cu victoria noilor regimuri care s-au instalat la putere, se deschide o nouă perioadă, în care naționalismul și panarabismul vor domina orizontul mental și spațiul politic arabo-muslim; de fapt, noile regimuri au găsit în acest naționalism singurul mijloc de a legitima atît acapararea puterii, cît și atitudinea lor autoritară împinsă pînă la despotism.

Cu toate acestea, în lumea Magrebului, ca și în alte regiuni care au fost dominate mai mult sau mai puțin timp de către Islam – Orientul Mijlociu și Pe-

ninsula Indiană după plecarea francezilor sau britanicilor sau Afganistanul și Republicile ex-sovietice din Caucaz și Asia Centrală după prăbușirea URSS-ului –, religia ca punct fundamental de referință nu a putut fi îndepărtată sau măcar occultată. Atît în timpul rezistenței în fața ocupației coloniale, cît și după aceea, Magrebul și-a găsit permanent resursele în Islam. Așa se face că, după decolonizare, naționalismul magrebin a rămas marcat în esență sa de perioada colonială, fiind incapabil să răspundă aşteptărilor și nevoilor populației. Elitele urbane nou apărute, ridicate din rîndurile burgheziei mici și mijlocii și formate în școlile franceze și britanice, propuneau un fel de asimilare intelectuală și politică și o integrare economică și socială care nu se deosebea prea mult de schema occidentală de colonizare.

Din păcate, creșterea continuă a inegalităților în societatea magrebină o va determina să înlocuiască naționalismul cu un marxism impregnat de un spirit arabist, conceput ca principalul mijloc de a-și cîştiga independența față de Occident.⁵ În realitate, ruptura de acesta nu va fi decît politică, pentru că elitele aflate la putere, deși naționaliste, au susținut în totdeauna bilingvismul și biculturalismul ca referințe principale ale societății magrebine. Deci, mai concret, nu s-a schimbat nimic, deoarece modernizarea societății magrebine nu s-a desăvîrșit, iar spiritul contestatar religios a fost dintotdeauna prezent. Dacă Islamul a ocupat o poziție mai mult sau mai puțin periferică în toată această perioadă de tatonări politice, odată ce eșecurile modelelor politice propuse de către putere se înmulțeau, treptat, el a început să se organizeze în aproape toate țările Magrebului. O serie de mișcări și de partide vor începe să-și declare deschis legitimitatea și eticheta, de această dată nu naționalistă sau de sfîngă, ci islamică.

Accastă nouă tendință s-a cristalizat în jurul unei contestări politice a puterii, dar, lucru nou, și în jurul unei contestări a legitimității acestei puteri. În acest sens, constatăm că Islamul produce o ruptură în societatea magrebină, punînd sub semnul întrebării tot ceea ce ea a acumulat după cîștigarea independenței.⁶ Noua opozitie politică în Magreb urmează astfel o nouă tendință, deosebit de redutabilă, căci ea își caută legitimitatea tocmai în sursele societății magrebine. Utilizând un limbaj comun tuturor straturilor sociale, ea înregistrează o audiență în capacitatea Magrebului de a-și proiecta un model de modernizare socio-politică

specific. Dacă naționalismul a permis dezvoltarea unor revendicări identitare, iar marxismul a încurajat apariția unor revendicări egalitare, islamismul a reușit prinț-o mobilizare generală să conjughe cele două curente, apărând ca o nouă formă de contestare a valorilor fondatoare ale ordinii sociale.⁷

Structurarea fenomenului islamist

Imediat după apariția lor pe scena politică, mișcările islamiciste s-au lovit de aceleași probleme organizatorice și economice ca și partidele de stînga din opozitie. În mai toate țările Magrebului, situația economică s-a agravat continuu din cauza eșecurilor succeseive ale diferitelor ideologii, situație care nu a fost decât temporar ameliorată de conjunctura favorabilă marcată de cele două șocuri petroliere, din 1973 și 1986. Exodul masiv al populației rurale spre marile orașe de pe țărmul Mediteranei sau spre zonele petro-gazeifere Agadir, Casablanca, Oran, Alger, Tunis, Sfax, Tripoli, Bengazi, Tebruk etc. a produs un adevarat fenomen de "ruralizare" urbană. Mirajul vieții citadine care a atras aceste populații s-a transformat curind în decepcie pentru noi veniți, care, având o educație precară, devin repede o nouă masă de manevră pentru islamisti, iar cartierele populare săracăcioase devin un teren extrem de favorabil pentru activismul islamist.

Mișcarea contestatară reușește deci să cîștige și mediul urban, înregistrînd totodată o schimbare notabilă. La începuturile acestei mișcări, moscheea a reprezentat pasajul tradițional obligatoriu pentru primii militanți islamisti, mediul primordial în care s-a produs gestația discursului politic islamist. Odată cu transformarea religiei dintr-un garant al regimului într-un contestator, ceea ce a dus la un control tot mai accentuat al statului asupra acestor focare de destabilizare, moscheea va transmite unei alte instituții ștafeta protestului – și anume, universității. Aceasta se transformă într-un creuzet mult mai propice pentru a topi la temperatură înaltă a islamismului un aliaj alcătuit din discursul religios tradițional, în amestec cu receptivitatea, nivelul de instruire mult mai ridicat și fanatismul tinerilor islamisti, care au fost rapid atrași spre această nouă orientare.

Transferul rolului de ferment al opozitiei de la moschee la Universitate nu va rămîne fără umări. El va produce o fractură chiar în interiorul religiei musulmane de data aceasta, și anume între bătrâni teologi

musulmani tradiționali (*ulema*) și tinerii purtători de cuvînt ai Islamului, pe care îl vor instrumenta ca pe un catalizator al tuturor frustrărilor politice, culturale, economice sau sociale. Tinerii islamisti vor căuta repede cadrul legal de exprimare pentru noile lor mișcări și partide politice, înțelegînd totuși că cel mai eficient mijloc de a-și atinge scopurile este acela de a utiliza mecanismele politice aflate deja în vigoare, căutînd sprijinul popular prin intermediul urnelor de vot. Această nouă strategie nu se adresează numai populației, ci și unei părți a clasei politice aflată deja la putere, încercînd în ansamblu o operațiune de hibridizare între islamism și modernitate, aflate de obicei pe poziții diametral opuse.⁸

După o perioadă de oscilații între modelul repressiv și cel integrativ, comportamentul regimurilor politice magrebine a determinat în ultimii ani o radicalizare a mișcărilor islamiciste, care consideră că au cîștigat în mod legal dreptul de a participa la exercițiul puterii mult mai activ decât au făcut-o pînă acum. Avînd în vedere că regimurile politice actuale din țările Magrebului sunt încă departe de standardele democratice, este evident că spațiul politic de manevră se restrînge tot mai mult pentru ambele părți. Pentru unele grupări islamiciste radicale, lupta armată situață undeva la confluența dintre terorism, guerilla urbană și război civil a rămas singura cale de a-și atinge scopurile, în acest sens Algeria constituind exemplul perfect. În plus, în ultimii ani a avut loc o schimbare în strategia acestor grupări. Prin exportarea în Europa, în Franță în special, a unei părți a "teatrului de operațiuni" teroriste, ele urmăresc astfel nu numai crearea unei presiuni a opiniei publice internaționale asupra regimurilor politice magrebine aflate la putere, ci și tăierea cordoanelui omobilical prin care acestea sunt legate de susținătorii lor occidentali.

Obiectivele islamismului

Tendința populaților magrebine de a-și regăsi o identitate proprie este esențială pentru înțelegerea fenomenului islamist și, în cele din urmă, a puternicei mobilizări pe care acesta o suscîtă. Dacă straturile sociale cele mai desfavorizate îl sunt în mod majoritar și de la sine înțeleas favorabile, pînă la urmă toate tendințele sociale se regăsesc și sunt reprezentate în sînul mișcării islamiciste.

Majoritatea observatorilor politici și a islamologilor sunt de acord în a susține că aici ne aflăm în

față unei contradicții cu care se confruntă mișcarea contestatară islamistă, deoarece identitatea spre care aspiră populațiiile magrebine sau din Orientul Mijlociu este oarecum himerică.⁹ Deși regăsirea trecutului arabo-musulman al Magrebului care a fost distrus de colonizare este, într-un fel, laitmotivul discursului islamicist, ne putem întreba pe bună dreptate dacă trecutul astă de mitie, cît și unitatea lumii arabe existau în momentul expansiunii coloniale asupra Magrebului. Occuparea sa astă de rapidă de către europeni pare să indice contrariul. În plus, această zonă mediteraneană nu poate fi redusă doar la civilizația arabo-musulmană, căci Magrebul a fost dîntotdeauna traversat de diverse influențe culturale și religioase durabile.

Deci, din perspectiva unei reîntoarceri la izvoare, islamismul își va propune ca prim obiectiv o reislamizare a societății, ceea ce pare o idee complet caraghioasă pentru nîște societăți musulmane pe care ei le consideră totuși ca fiind ancestrale. Si totuși, acest obiectiv va ocupa în mod obsesiv majoritatea acțiunilor islamicilor, operația de reislamizare desfășurîndu-se pe două nivele. Nivelul superior este reprezentat de înverșunarea islamicilor de a pune în evidență incompetența guvernărilor și de concentrarea eforturilor pentru a-i înlătura pe aceștia de la putere. Această concretizare a Islamului politic este ceea ce am putea numi o reislamizare de sus în jos. La acest nivel însă, acțiunile lor nu au avut prea mult succes, eșecurile repetate datorîndu-se astă islamicilor îmisi, cît și barajului ridicat de către regimurile magrebine în calca oricărei forme de contestare care apărca pe scena politică, reducîndu-i astfel la maximum spațiul de exprimare destinat altor forțe politice.

Că urmare, islamicii își vor deturna eforturile de la scena politică spre cea populară, deci spre un nivel inferior, obiectivul lor rămînînd același – și anume, preluarea puterii. În acest sens, ei urmăresc să atragă populația de partea lor, folosind-o ca pe o trambulină pentru realizarea voinei lor politice. Pentru aceasta, ei vor concepe și vor dezvolta un veritabil carojaj cu care vor încadra cît mai strîns societatea magrebină, alcătuit dintr-o rețea de instituții paralele cu cele ale statului, menite să satisfacă orizontul de aşteptări al unei populații debusolate și obosite de afișia anilor de experiențe politice cștute. Înlocuind statul în materie de educație, cultură și asistență socială, acționând tocmai în punctele sensibile, unde acesta făcuse dovedă incapacității sale, islamicii au reușit să inocu-

leze în conștiința populației ideea că sistemul etatist este total inadecvat și că doar Islamul este capabil să aducă un răspuns concret în problemele populației.¹⁰

Accastă reislamizare de jos în sus va reprezenta de fapt intrarea mișcării islamiciste într-o nouă fază, pe care am putea să o calificăm ca fiind mult mai matură, dovedă fiind și victoria islamicilor la alegerile municipale din 1990 în Algeria. În ciuda amploarei pe care o ia islamismul, acesta suferă totuși de o carenă importantă – el privilegiază contestația politică în detrimentul unei renovări intelectuale, iar discursul său devine, înainte de orice, o "ideologie politică de luptă", avertizîndu-ne astfel că el rămîne, orice ar fi, o mișcare în primul rînd reaționară.

Despotism, islamism sau democrație?

Este evident că islamismul reprezintă în lumea Magrebului ideologia celor excluși în general, dar acest fenomen este în realitate mult mai puțin uniform față de impresia lăsată la prima vedere sau față de ce să-ri putea înțelege din cele prezentate mai sus. Deși acest curent se articulează în jurul cîtorva axe fundamentale și inamovibile, putem spune că fiecare țară magrebină dezvoltă propria sa formă de islamism, ceea ce face ca însuși termenul de islamism să acopere mai multe atitudini politice întîlnite în societatea magrebină de azi.

În mod rațional, nu ne putem mulțumi să primim și să judecăm fenomenul islamist doar prin prismă violenței teribile pe care a instituit-o și pe care continuă să o producă, fără să ne punem întrebări și asupra cauzelor care i-au permis să se instaleze și să se exprime. Chiar dacă islamicii vor în prezent să joace un rol exclusiv, ei constituie totuși un subprodus revelator pentru incapacitatea societății magrebine de a asimila în mod rațional și critic modernitatea occidentală, incapacitate simptomatică de altfel pentru cștui statuș-nătiune în Africa de Nord. Mișcările islamiciste sunt în același timp echivoce și contradictorii; prin discursul și revendicările lor sunt înrădăcinat în ceea ce societatea magrebină reclamă ca fiind tradițional, dar specificitatea și puterea lor de atracție le ancorează în modernitate. Ele încarcă nici mai mult nici mai puțin decât să concureze Occidentul din punct de vedere ideologic, încercînd să recupereze astfel de la acesta conceptul de modernitate, dar adaptîndu-l apoi la ideologia islamică.¹¹ Altfel spus, ceea ce este

poate cel mai frustrant pentru aceste societăți, este că Magrebul a cșuat pînă în prezent în construirea propriului său model de modernizare socio-politică, problemă la care islamistii pretind că ar avea un răspuns.

Regimurile magrebine au comis eroarea de a transplanta pur și simplu niște valori fără a dezvolta în paralel un efort de reflexie, de distilare a acestora; soțul a fost astfel inevitabil între elementele autohtone și cele importante. Rezultatul acestui soc a fost imaginea eronată pe care societatea magrebină și-a făcut-o asupra modernității și pe care acum o refuză în bloc. În plus, pentru a se proteja de asaltul modernității, societatea magrebină îndeplinește să recupereze și să se afirme printr-un trecut pe care îl consideră fără pată și pe care încearcă să-l reproducă pentru a-și găsi astfel "salvarea". Este clar că fenomenul islamist nu poate fi desprins din contextul etapelor de colonizare și decolonizare, deoarece întîlnirea dintre Occident și Magreb s-a dovedit rapid a fi o confruntare ale cărei ecouri răsună încă și astăzi. În posida exceselor sale doctrinare, islamismul exprimă totuși amăriile și resentimentele acumulate în toată această perioadă.¹²

În prezent, se pare că, pe de o parte, nu mai este nici posibilă și nici realistă punerea în aplicare a unei politici de eradicare a islamismului magrebin; pe de altă parte, guvernele actuale, încraventate într-un autoritarism despotic, nu dau nici un semn că ar fi pregătite să accepte o deschidere a sistemelor lor politice. Se pare că, oricare ar fi soluția aleasă, Magrebul se găsește pentru moment într-un impas: măsurile de represiune luate de guvern împotriva islamistilor nu ar face decât să le îngroașe rîndurile tot mai mult, iar măsurile de democratizare, oricără de timide ar fi, nu ar face decât să le deschidă drumul spre putere. □

NOTE:

1. P. Baliă, *Le Grand Maghreb. Des Indépendances à l'an 2000*, Paris, La Découverte, 1990, p. 13.
2. K. Bichara, "Islam: menace, risque ou défi?", în *L'Europe et la Méditerranée: géopolitique de la proximité*, Paris, Editions L'Harmattan, 1994, pp. 89-106.
3. R. Leveau, "Éléments de réflexion sur l'Etat au Maghreb", în *Changements politiques au Maghreb*, Paris, Editions du CNRS, 1991, pp. 269-280.

4. F. Burgat, *L'Islamisme au Maghreb*, Paris, Editions Karthala, 1988, cap. 1.
5. G. Salamé, *Démocraties sans démocraties: politiques d'ouverture dans le monde arabe et islamique*, Fayard, Paris, 1994.
6. J.I. Esposito, *The Islamic threat: myth or reality?*, New York, Oxford University Press, 1992, p. 79.
7. A. Lamchichi, "Malaise social, islamisme et replis identitaire dans le monde arabe", în *Confluences Méditerranée*, Paris, Editions L'Harmattan, no. 6, Printemps 1996, pp. 55-69.
8. În datorîm, de altfel, islamologului și specialistului în Islam Bruno Etienne utilizarea pentru prima dată a expresiei de "islamizare a modernității".
9. O. Carre, *L'utopie islamique dans l'Orient arabe*, Paris, Presses de la Fondation Nationale de Sciences Politiques, 1991.
10. O. Carre, *L'Islam et l'Etat dans le monde aujourd'hui*, Paris, PUF, 1982.
11. A. Lamchichi, *Islamisme et contestation au Maghreb*, Paris, Editions L'Harmattan, 1989.
12. A se vedea în acest sens excelentul dosar "Islam-Orient: l'affrontement", în *Courrier International*, nr. 277, 22-28 februarie 1996.

VIOREL NEGRU – Graduated from the Faculty of Geography, University of Bucharest. Currently, he works as a correspondent for Radio BBC in Swisse.

Între postmodernitatea panideologică și exclusivism

SEBASTIAN HULUBAN

Cine ar putea să arate cu certitudine înțărișările Islamului de mîne? Vîitorul său, în orice caz, va depinde de răspunsurile pe care țările sale le vor da la două întrebări esențiale: una privește definirea Islamului ca forță de reunire, cealaltă acordul său cu lumea nouă în care copiii săi sănătății aruncăți.

ANDRE MIQUEL

Unitate în diversitate, sau diversitate prin unitate, este dilema cu care se confruntă oricine îndrăznește să înțeleagă modul de a fi și de a (con-)viețui (*the way of life*) al celei mai agresive civilizații de la sfîrșitul secolului XX. Pentru că, de ce nu?, în urma unui demers descriptiv-analitic, Samuel Huntington ajungea – într-un deja celebru studiu¹ – la concluzia că "Islamul are granițele însingerate". O lume a paradoxurilor, a contradicțiilor și conflictelor interne, a antitezelor, "Islamul definit prin această antiteză a unei situații geografice mediocre sau dificile, conjugată cu o situație strategică exceptională".²

O civilizație în care mariile contradicții politice ale modernității occidentale nu au putut să încă rezolve. Dintre ele, probabil cea mai dificilă de conciliat (ca și în cazul democrațiilor liberale) este problema teologică-politică. Vorbind de Islam, ne vom referi în totdeauna la o religiopolitică, un tip special de *religion-cum-politics*, deoarece *Coranul* a fost și va rămâne metaconstituția de bază a oricărui guvernămînt și demers musulman; "față de un creștinism complex, acest Islam furnizează temele unor credințe simple și suple"³, iar preceptele sale regleză și relațiile socio-politice. După cum arăta Mircea Eliade, trăsătura specifică a geniului lui Mahomed și a Islamului o reprezintă voiața de a aspira și a integra într-o nouă sinteză religioasă practici, idei și scenarii mitico-rituale tradiționale. De asemenea, "preceptele *Coranului* nu sunt unice și irevocabile; *Coranul* este singura Carte Sfintă care cunoaște latitudinea abrogării unor pasaje

din cuprinsul *Revelației*".⁴ Acest "relativism teologic" a dat naștere unei infinități de interpretări și nuances, chiar pe teme foarte importante, cum ar fi ceea ce a legitimat de a purta Războiul Sfînt (*Jihad*), ca să luăm doar un exemplu.

O altă caracteristică a Islamului, spre deosebire de alte religii de tip universalist, cum ar fi creștinismul sau budismul, este pretenția de unitate (totală) a tuturor credincioșilor săi într-o singură entitate, *Umma*, precepit "dezafectat" deocamdată de teoria modernă occidentală a statului-națiune (*watanyya*).

Pan-Islamul și postmodernitatea

Într-o scurtă încercare de caracterizare, putem spune că pan-Islamul reprezintă efortul de punere în practică politică a conceptului religios de *Umma* al *Coranului*. Jacob Landau definește pan-Islamul astfel: "vom considera această ideologie, aproximativ, ca pe un corpus de scrieri și discursuri ce se concentrează pe importanța unității musulmane – mai puțin într-o perspectivă religioasă și mai mult din punct de vedere politic și economic – propunând că și mijloace de a atinge acest obiectiv"⁵, etimologia sa variind de la *Ittihad-i Islam*, *Ittihad-i Inazir*, *Wahdat al-Islam*, *Jamiat al-Islam* etc. Cu toate acestea, comparativ cu alte pan-idei sau pan-ideologii, unde factorul religios este mai mult (pan-slavism, sionism) sau mai puțin (pan-eleusin, pan-germanism, pan-turcism) semnificativ, în cazul pan-Islamului religia a rămas o constantă centrală, dând naștere (în lipsa transării problemei teologică-politice) unei combinații de mit, fundamentalism, romanticism utopic și pragmatism modern. Premisele politice pentru realizarea acestei mărețe idei milenariste a Islamistanului au devenit, în perioada modernă, (a) nevoia pentru o autoritate centrală, lider, care să conducă și să impună ideologia pan-Islamului, (b) rălicerea întregii lumi musulmane față de cauză, (c)

Islamul și politica

obediență tuturor musulmanilor, oriunde ar fi ei, față de lider, (d) solidaritatea totală cu cauza, chiar cu riscul sacrificiului personal, (e) coordonarea peantru acțiunea comună politică, economică sau militară (*Jihad*), (f) cristalizarea unei entități politice care să-i adune pe toți musulmanii.

Acstea condiții, vehiculate adesea în cadrul principalelor întâlniri și organizații ale statelor musulmane – Congresul Mondial al Mусulmanilor (*Mu'tamar al-'alam al-Islami*), Asociația Frăției Islamice (*Jama 'at al-uchuwwa al-Islamyya*), Liga Mondială a Musulmanilor (*Rabitat al-'alam al-Islami*), creată la Mecca în 1969, Organizația Conferinței Islamice (*Munazzamat al-mu'tamar al-Islami*) etc. – au ajuns la concluzia că există numeroase dificultăți în realizarea visului milenar al Islamistanului, problema cea mai mare fiind inexistența liderului total.

Resurgența contemporană a Islamului, începând din anii '60-70, culminând cu revoluția iraniană de la începutul deceniului nouă a fost caracterizată de opinia publică ca un "război împotriva modernității". Fundamentele "furiei Islamului" au fost fixate în perioada medievală a Islamului, caracterizată printr-un profund conservatorism fundamentalist. Apoi, condamnarea la moarte pronunțată de Ayatollahul Khomeini împotriva autorului *Versetelor satanice*, Salman Rushdie, însoțită de reacția de aprobată majorității liderilor statelor islamică, părea să nu lase loc nici unui dubiu în privința fanatismului inherent al mișcărilor islamică.

Pe de altă parte, unii intelectuali occidentali au susținut că această revenire în forță a Islamului pe scena internațională nu înseamnă o întoarcere la perioada medievală. Dimpotrivă, "mișcările islamică pot fi considerate, atunci ca și acum, fenomene ale modernității, ele nefiind o reacție la-, ci o consecință a restrukturării moderne a societăților Islamului. Caracterizările mișcărilor islamică ca pre- sau antimoderne sunt bazate pe o judecată necritică a concepțiilor occidentale asupra istoriei, dezbaterea asupra originilor sociale și intelectuale ale noilor mișcări și organizații islamică sau pan-islamică trebuind să fie fixată în contextul unei critici generale a universalismului de tip occidental. Mai mult decât o reacție la- sau o consecință a modernității, noile mișcări ale Islamului reprezintă posibilitatea unei modernități alternative, mai exact extrapolarea discuției de la existența unei singure modernități la o pluralitate de modernități. O deschidere conceptualizată ca «postmodernă».

Desigur, există o diferențiere și o distincție între postmodernism (o formă de gîndire și un curent în interiorul științelor sociale) și postmodernitate (o condiție socială a capitalismului tîrziu).⁷ În aceste condiții, există analiști care consideră că, prin caracterul său profund, îndreptat împotriva ideii moderne a statului-națiune, "revitalizarea sentimentului etnic-religios este atât cauză, cât și efect al postmodernismului".⁸ Așadar, raportîndu-ne la Islam, resurgența sentimentelor fundamentaliste ar însemna critica ideii de stat-națiune sau, mai exact, a întregului modernism, ca valoare occidentală. În acest fel, pe de o parte, Islamul recunoaște identitățile locale (tradiționalism mítico-etno-religios), iar pe de altă parte, emite un mesaj universalist adresat identității personale și islamică a tuturor musulmanilor, cel mai bun exemplu în acest sens fiind programul de luptă al Mișcării pentru Independența Kashmirului.

Akbar Ahmed situează provocarea islamică asupra "hegemoniei conceptuale și politice a Occidentului ca și pe o respingere a discursului modernist totalizator". Din acest punct de vedere, întrucât postmodernitatea promite respectul pentru eterogenitate și diversitatea culturală, se poate afirma că acest lucru încurajează și Islamul pentru a reveni la valorile sale tradiționale și la respingerea valorilor modernismului. "S-ar putea, așadar, crea o alianță ideatică între Islam și postmodernism în opozitia lor față de «raționalismul instrumentalist» al modernității capitaliste sau socialiste."⁹

Argumentul ar fi sentimentul de respingere generalizat între musulmani (cu excepția Turciei și Pakistanului) a ideii statului-națiune ca străină și impusă cu forța tradiției Islamului, Ayatollahul Khomeini fiind cel mai recent exemplu al acestei linii.¹⁰

Exclusivismul ca modus vivendi

O altă luare de atitudine în fața a ceea ce se numește re-naștere Islamului se constituie în punctul de vedere multiculturalist conservator al renomului *political-scientist* Samuel Huntington, în studiul "Clash of Civilization", dezvoltat în cursul anului trecut într-un volum separat.¹¹ "Principalul argument al lui Huntington – ce poate fi caracterizat ca un tip de conservatorism multiculturalist – susține că balanța civilizațiilor a suferit o mutație, în principal datorită succesorului științei, tehnologiei și victoriei capitalismului în sistemul internațional al pieței libere... astfel că, ne-

putem aștepta la noi modele de dezvoltare globală. Autorul folosește conceptul de «Mandala», derivat din ideile hindu-buddhiste, ca set de relații politice armonizate între centrul și periferie, cu referire directă la conexiunile inter-civilizaționale."¹²

Pentru Huntington, situat pe poziția de apărător al valorilor democrației liberale, principalul pericol potențial în viitor pentru Occident îl constituie conflictul posibil cu Islamul sau cu o alianță Islamist-confucianistă. Argumentele pe care se bazează Huntington sunt constituite de cei o mie trei sute de ani de conflict dintre civilizația vestică și Islam, de la invazia arabă în Europa (sec. VIII) pînă la războiul din Golf, care "a lăsat statelor arabe multe resentimente și complexe de inferioritate... pe scurt, ideea de democrație occidentală naște imediat în lumea musulmană, la această oră, forțe politice antiapuse".

De altfel, soluțiile propuse de Huntington liderilor politici occidentali în fața amenințării fanatismului Islamului denotă, în cele din urmă, strategii politice clasice de preîntîmpinare și pregătire în fața unui conflict imminent.

Pe poziții similare cu politologul american se situează un alt *defender* al ideii de democrație liberală, Jean Françoise Revel, care, referindu-se la implicațiile politice și culturale ale "scandalului" Salman Rushdie, condamnă "incapacitatea Islamului de a se insera în civilizația democratică, dar și inaptitudinea acestuia din urmă de a da o replică adecvată atacurilor totalitare, fie ele politice, ideologice sau religioase", venite din direcția musulmană.¹³ Pentru Revel, spre deosebire de adeptii teoriilor postmoderniste și panideologice, Islamul este o religie – sau, mai degrabă, o realitate politico-religioasă funciar totalitară – împotriva căreia Occidentul trebuie să lupte deschis pentru apărarea principiilor sale. Analistul politic francez tranșează direct și problema liderului total, care să reușească realizarea ideii de pan-Islam: "... între pan-arabism și pan-islamism domnește confuzia ... Mitul unității arabe exercită o influență politică dintre cele mai nenorocite. Națiunile arabe văd bine că se îndreaptă tot mai mult către faliment, drept care se refugiază îndărățul morbidă speranță într-un cavaler salvator cu spadă, un erou dominator... de aici și cultul «omului tare», al supraomului de butaforie, bulități politice, măreții numai în vorbe de paradă".

Așadar, unde poate fi descoperit adevaratul Islam, dacă el există cumva într-o formă coerentă? Să fie în postura de panideologie integratoare și factor al

postmodernității sau în ipostaza de totalitarism cu față religioasă? Si mai mult, care ar trebui să fie atitudinea cu care, noi, cci din afară Islamului, ar trebui să tratăm această lume, în care valorile și operatorii noștri logici par a nu funcționa? Răspunsurile se lasă încă așteptate. □

NOTE:

- Samuel Huntington, "The Clash of Civilizations?", în *Foreign Affairs*, Summer, 1993, pp. 22-49. O mare parte a acestui studiu este dedicat tocmai resurgenței agresive a Islamului.
- Andre Miquel, *Islamul și civilizația sa* (2 vol.), București, Meridiane, 1994, vol. 2, p. 79.
- Ibidem*, p. 119.
- Mircea Eliade, *Istoria ideilor și credințelor religioase* (3 vol.), București, Ed. Științifică și Enciclopedică, vol. III, pp. 69-92.
- Jacob Landau, *The Politics of Pan-Islam. Ideology and Organization*, Clarendon Press, Oxford, 1994, p. 5.
- Behrooz Ghomari-Tabrizi, "Post-Modernity and the Emergence of Islamist Movements", în *International Review of History*, vol. 42, part. 1, April, 1997, pp. 79-90.
- Bryan S. Turner, *Orientalism, Postmodernism and Globalism*, Routledge, London (etc.), 1994, p. 16.
- Akbar Ahmed, *Postmodernism and Islam. Predicament and Promise*, Routledge, London (etc.), 1992, p. 13.
- Ibidem*, p. 32.
- James Piscatori, "Islam and World Politics", în J. Baylis și N.J. Renger (eds.), *Dilemmas of World Politics. International Issues in a Changing World*, Clarendon Press, Oxford, 1992, p. 323.
- Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remake of the New World Order*, New York, Simon and Schusters, 1996.
- Wang Gungwu, "Machiavelli of our Times", recenzie la volumul lui Huntington, *op. cit.*, în *The National Interest*, No. 46, Winter, 1996-97.
- Jean Françoise Revel, *Revirimentul democrației*, București, Humanitas, 1995, pp. 299-339.

SEBASTIAN HULUBAN – graduated from the Faculty of Political Science and Public Administration, "Babeș-Bolyai" University of Cluj. Currently, he is working at political reporter at *Jurnalul de dimineată*, Oradea.

Războiul sfînt împotriva modernității

DAN PAVEL

Când Samuel Huntington scria¹ despre un posibil conflict viitor al civilizațiilor, el oferea o serie de argumente, mai mult sau mai puțin discutabile. Unul singur are caracter indubitabil: pretutindeni unde Islamul se învecinează cu alte "cultură," granițele sale sunt însingerate. Fie că se învecinează cu creștinismul (de tip ortodox, în Asia Centrală, Caucaz, Armenia, Cecenia, Bosnia, Kazahstan, Afghanistan, dar și în Etiopia, sau cu cel de tip catolic și protestant, în Liban), cu hinduismul (în India, regiunea Kashmirului, dar mai ales conflictul cu Pakistan, în Asia de Sud-Est), fie cu confucianismul (conflictele cu separații musulmani din nord-vestul Chinei), cu mozaismul (conflictul dintre Israel și întreaga lume arabă) sau chiar cu triburile africane "păgâne" (în sudul Sudanului). Islamul este pe picior de război. Amendamentul la teza huntingtoniană este că acest conflict s-a mutat în interiorul unora dintre civilizații. Și nu mă refer doar la atentatele comise de teroriști islamici în țări occidentale, cum au fost cele ale algerienilor la Paris sau explozia pusă la calc de fundamentaliștii egipteni la World Trade Center, din New York. Mă gîndesc la influențele devastatoare ale modernizării și occidentalizării asupra unor civilizații nonoccidentale. Problema pe care vreau să o ridic în aceste pagini este dacă Islamul reprezintă sau nu o amenințare serioasă la adresa umanității sau a democrațiilor liberale din întreaga lume. Reprezintă Islamul o forță geopolitică care să pună în pericol stabilitatea mondială relativă? Poate el să declanșeze și să cîștige un eventual conflict pe scară globală sau regională? Astfel de întrebări fac parte din orizontul teoretic al oricărui analist preocupat de înțelegerea problemelor de securitate internațională, de interdependențele din sistemul de securitate global sau continental.

În plus, există și un alt motiv pentru care problema creșterii influenței Islamului în lume care ar trebui să ne dea de gîndit. După cum se poate constata în mod empiric, multe țări occidentale cunosc experiența Islamului în mod intim, ca pe una de politică internă.

nrare, o dezbatere cu privire la raportul dintre Islam și restul lumii nu are doar o semnificație geopolitică, ceea ce ne poate sugera un plan cam îndepărtat, ci are și o latură direct legată de politica internă. Este firesc că acestea două să se lege între ele într-o lume dominată de tendință globalizării. Aceasta înseamnă că multe dintre problemele care în trecut erau doar locale sau regionale pot influența acum, printr-un fel de lanț complex al conexiunilor (nu al conexiunilor universale), regiuni mai îndepărtate sau chiar restul lumii.

Musulmanii reprezintă căm o cincime din populația lumii, iar țările islamică acoperă o mare parte din suprafața planetei, în special Asia și Africa (partea de nord), dar și o parte din Europa. Este important să ne dăm seama dacă Islamul va reprezenta vreodată o forță politică unitară, capabilă să rivalizeze cu singura supraputere rămasă după Războiul Rece, Statele Unite ale Americii, precum și cu marile puteri, în primul rînd cu urmașa URSS, adică Rusia, dar și cu China sau India. Oricum ar fi, încă dinainte de apariția cărții lui Huntington, o serie de state (Rusia, India, Israel) își defineau doctrinele militare strategice sau prioritățile în munca serviciilor de informații în funcție de anumite amenințări, iar presiunea statelor sau grupurilor islamică figurau pe primele locuri. Din punctul de vedere al științei politice există și o altă problemă care se pune în mod particular în legătură cu Islamul. La modelul general, astăzi se discută în ce măsură sunt compatibile anumite culturi, societăți, religii cu experiențele majore ale dezvoltării, modernizării, liberalizării și democratizării. Alexis de Tocqueville și Max Weber au fost "părinții fondatori" ai cercetărilor cu privire la legătura dintre capitalism, liberalism și democrație, pe de o parte, și ethosul protestant sau catolic. La ora actuală, se discută extrem de mult cu privire la legătura dintre modernizare/democratizare și ortodoxie, confucianism, budism, hinduism, islamism sau alte tipuri de religii. Există o literatură bogată, bazată pe cercetări empirice riguroase cu privire la fiecare dintre elementele enumerate în parte. Dacă este însă să ne referim la Islam, lumea arabă și problema democratizării, rezultatele empirice de pînă acum pun în vedere diferențe radicale între acestea și ceea ce s-a întîmplat oriunde altundeva în lume. Două sunt experimentele islamică statală cele mai înaintate în ceea ce privește pluralismul politic, democrația parlamentară, domnia legii, separarea puterilor, alegerile libere și tot ceea ce îndeobște desfînsează democrațiile liberale din punct de vedere instituțional și procedural. Algeria și Turcia.

Aveam multe relatărî³ în ultima vreme cu privire la cumplitele violențe din Algeria. Au existat însă analize cu privire la situația din această țară nord-africană care au apreciat în mod just potențialul politic existent, încă înainte de a se fi declanșat criza majoră a terorismului islamic. Una dintre cele mai pertinente îi aparține lui Daniel Brumberg⁴, care lău în considerare consecințele faptului că Frontul Național de Eliberare permisese formarea unui sistem multipartidic competitiv și ținerea de alegeri libere și corecte. El aprecia că opțiunea pentru pluralism și democrație reprezenta o adevărată provocare (*challenge*). El credea că reforma democratică din țări precum Tunisia, Iordania, Egipt și Algeria mărise puterea islamiștilor, ceea ce nu însemna neapărat deschiderea unei "cutii a Pandorei", care să pună în pericol reforma democratică. Mișcarea islamică nu era un monolit, fiind compusă din mai multe tendințe și organizații. Astfel, islamiștii algerieni erau divizați între "fundamentalisti," care urmăreau o agendă autoritară și "modernizatori" liberali, care favorizau un program mai pluralist. Pe vremea aceea, cîteva grupări islamică erau mai importante: Al-Dawa (Chemarea Islamică), Mișcarea pentru Reformă și Conducere și Frontul Islamic al Salvării. În ciuda faptului că aceasta din urmă fusese în 1980 provocată de un nou partid, Alianța Islamică, care se situa pe poziții modernizatoare, Brumberg acorda mai multă atenție FIS-ului. FIS era condus de doi lideri proeminenți, unul moderat, Abasi Madani, celălalt radical, Ali Belhadj, dar încă de atunci exista temere că diferențele dintre ei aveau doar scopuri tactice, pentru a atrage votul unor grupuri sociale cît mai diverse.

Interesantă este analiza pe care Brumberg o face modului în care Islamul a căpătat o importanță politică în Algeria. Încă de pe vremea luptei de eliberare împotriva coloniștilor francezi, islamismul jucase un rol cheie în ideologia eliberării și în constituirea naționalismului algerian, iar liderii nouului stat independent și populist-autoritar folosiseră simboluri și idealuri islamică pentru a-și legitima puterea. Ei creaseră o mașină birocratică în scopul controlării instituțiilor educaționale islamică și supravegherii moscheilor. În 1979, cînd președintele Benjedid încercase să folosească teme islamică în scopul susținerii religioase a autoritățimului său, "promovarea unui Islam paternalistic «de sus» nu a făcut decât să încurajeze dezvoltarea unui Islam mai populist și mai radical «de jos»". Immediat, grupurile islamică au trecut la crearea unei rețele complexe de moschei, instituții sociale și educaționale

independente față de stat.⁵ De aceea, în momentul deschiderii democratice algeriene, grupurile islamicе aveau deja un avantaj organizațional. Madani, un veteran al mișcării de eliberare, provenit din clasa educată și antreprenorială, susținea un curs liberal al politicii, respectarea normelor democrației competitive, pluralismul, opțiunea, libertatea, scop pentru care făcea apel la texte din *Coran* și din tradiția islamică. El respinge ideea că un partid islamic ar putea să monopolizeze interpretarea Islamului, argumentând în favoarea ideii că se poate construi un stat care să fie în același timp pluralist și ghidat după credințele și idealurile islamicе. Partea cea mai interesantă a ideilor sale se referea la nevoia unei societăți islamicе, nu a unui stat islamic. În plus, el susținea că legea islamică (*shari'a*) poate fi aplicată gradual și în deplin acord cu drepturile omului. Brumberg nu întîrzie însă să-l prezinta pe celălalt lider, Belhadji: de origine socială modestă, el respingea orice idee de tip occidental, fiind apărătorul unei versiuni absolutiste, fundamentaliste a Islamului. După părerea sa, *shari'a* trebuie aplicată urgent și în mod îngust, femeile trebuiau excluse imediat de la muncă, iar în statul islamic nu exista loc pentru democrație și pluralismul de tip occidental. În timp ce Madani avea o susținere între intelectualii, oamenii de afaceri ai clasei de mijloc, ca și clerul reformist sau modernist, Belhadji se adresa tineretului urban sărac, într-o țară în care jumătate din populație este sub 19 ani, iar rata şomajului era de 25%, ceea ce-l facea pe acesta din urmă mult mai influent în baza socială a FIS.

Se știe ce s-a întâmplat însă în Algeria în ultimii șase ani: anularea rezultatelor alegerilor atras după sine o reacție violentă a grupurilor fundamentaliste islamicе, iar numărul enorm al victimelor terorismului face ca Algeria să pară mai degrabă teatrul unui adevărat război civil. Deja exemplul algerian a devenit o ilustrare clară a modului radical în care s-a schimbat tactica terorismului în lume și a eșecurilor guvernelor de a administra cu mijloacele clasice situațiile de criză create de terorism. Obsedate de nevoia de a răspunde în mod pragmatic la situațiile limită, guvernele neglijăază studiile făcute cu privire la comportamentul terorist. În loc de explicații teoretice, ele vor informații tactice. Astfel, este răspîndită tactica guvernelor de a răspunde terorismului prin decapitarea conducerii organizațiilor respective.⁶ Așa s-a întâmplat și în Algeria. După ce guvernul i-a arestat pe cei doi lideri și i-a aruncat în închisoare, iar violențele teroriste au căpătat dimensiuni inimaginabile, nimeni nu a mai putut

negocia cu grupurile înarmate, fragmentate și disperate. Ulterior, cei doi lideri au fost eliberați și puși sub arest la domiciliu, în speranță posibilității unor negocieri cu adeptii lor, dar deja ei nu mai aveau influență asupra mișcării.

Terrorismul kurd este cel care pune sub serioasă amenințare celălalt experiment democratic dintr-o țară islamică, Turcia.⁷ Este semnificativ faptul că această țară și-a început campania de modernizare și occidentalizare printre-o crimă în masă împotriva uneia dintre minoritățile sale de frunte, cea armeană; iar acum se află în situația de a-și vedea serios pusă sub semnul amenințării identitatea din pricina unei alte minorități, kurzii. Imperiul otoman fusese vestit pentru toleranța sa față de minoritățile etnice și religioase; cînd s-a pus problema încercării de a face ordine într-un imperiu multidenominational, de a impune o nouă autoritate politică, în stare de a-și asuma sarcinile dificile ale modernizării, turci i-au eliminat fizic pe armeni, care în acel moment erau principala forță financiară, comercială în stare să ducă la bun sfîrșit liberalizarea economică și democratizarea politică. Mustafa Kemal Ataturk a ajuns să conducă o țară în care toți erau musulmani și în care a încercat să-i facă pe toți turci. Din motive de oportunitate geopolitic, occidentalii au preferat să încidă ochii astăzi asupra genocidului comis împotriva armenilor, cînd și asupra flagrantelor încălcări ale drepturilor omului comise în Turcia, mai ales în perioada cînd Războiul Rece diviza lumea în conformitate cu un singur criteriu ideologic. În momentul de față, cînd jocul geopolitic a luat o nouă întorsătură, armată (să nu uităm că vorbim despre o țară membră NATO) este singura forță care menține stabilitatea în Turcia, astăzi față de influență crescîndă a grupărilor islamicе, în rîndul căror influență fundamentaliștilor crește, cînd și față de mișcarea separatistă kurdă. După unii autori, singura cale democratică de ieșire din criză ar fi un stat binational.

În momentul de față, după cum se poate vedea și din exemplele de mai sus, dilemele întîlnirii dintre lumea occidentală și cea orientală apar pe plan cultural, dar mai ales politic, acolo unde se pune problema unei posibile convergențe sau a unei compatibilități între modernizare-democratizare și Islam. Islamul se găsește într-o profundă mișcare de redefinire, iar viitorul său va depinde de modul în care vor evolu relațiile dintre stat și societate civilă, precum și cele dintre stat și biserică în multe din țările musulmane. După cum arăta un profesor de studii islamicе de la

Universitatea din Exeter, ca ideologie politică, Islamul nu este un fel de *ersatz nationalism*, ci reprezintă încercarea unor structuri sociale muribunde de a se perpetua, în ciuda și împotriva regimurilor naționale sub a căror protecție ele și-au pierdut mai mult conducea patrimonială, iar ca urmare și scutul politic care le-a protejat cînd de mult a fost posibil de capriciose dezvoltării, făcîndu-le în cele din urmă să-și piardă poziția economică prin intermediul progresivei declarații și relativei pauperizări.⁸ În multe societăți islamicе, formele de ideologie islamică au înlocuit naționalismul arab, precum și viziunile sale seculare și socialistice cu privire la progres. Renunțarea mai mult sau mai puțin silnită la tentația socialistă s-a făcut în multe cazuri prin păstrarea atitudinii de opozitie față de capitalism și democrație. Impactul unor transformări geopolitice s-a tradus și în redezgroparea unor vechi tensiuni: mișcările naționaliste și de eliberare națională din lumea islamică, îndreptate împotriva fostelor imperii coloniale occidentale, au ajuns să depindă de forțe similare celor care însotesc mișcările occidentale de modernizare, depinzînd mai mult de cămeni a căror loialitate mergea înspre oraș, stat și națiune, înăuntru spre familie, clan, trib și cartier. Numai că forța triburilor, clanurilor și familiilor nu a fost niciodată anihilată: unii analiști au scos în evidență faptul că, de pildă, în Libia, după atentatul împotriva avionului prăbușit la Lockerbie, în Scoția, Ghaddafi nu l-a predat justiției internaționale pe unul diatré terorist dovediți deoarece acesta făcea parte din tribul maiorului Jalloud, numărul doi în icerchio libiană; în Iran, atât shahul Mohamed Reza Pahlavi, cît și Ayatollahul Khomeini au provocat mult rău triburilor.

Poate că tensiunea dintre lumea islamică și modernitate ieșe cel mai bine în evidență dacă lăum în considerare condamnarea la moarte (*fatwa*) pronunțată (de Khomeini, în februarie 1989, și încă în vigoare) împotriva lui Salman Rushdie, celebrul autor al *Versetelor satanice*. Romanul pune în circulație ștîința potrivit căreia, înainte ca profetul Mahomed să își reveleze *Coranul*, Satana ar fi introdus în text o serie de versuri. O ascensiunea povestea aruncă însă în mod implicit o serioasă umbră de îndoială cu privire la integritatea revelațiilor divine, precum și asupra credinței, larg împărtășite în societățile premoderne, că în ultimă instanță cunoașterea vine de la Dumnezeu. Trecînd peste analogiile mai mult sau mai puțin forțate cu frecvențele teme literare sau filosofice occidentale privind amestecul Satanci în treburile divine sau umane – de

proiecte de emancipare – marxismul. Bastard al ideologiei iluministe și al liberalizării, marxismul a echivalat de fapt cu un parid ideatic, subminând sau uciugând mai toate valorile pe care prețindea că le moștenește, ba chiar le întruchipează. Eșecul epocal al marxismului a redus în discuție problema perspectivelor istorice ale ideilor liberale și democratice, ba chiar ale regimurilor democratice liberale.¹¹

Puteam să cotesti că Islamul are "anticorpii" necesari pentru a supraviețui succesiilor socuri democratice și liberale, dar nu cred că există vreo civilizație care să fie ermetic închisă în raport cu toate celelalte. Modernizarea și occidentalizarea sunt fenomene care au afectat de secole Islamul, în cele mai intime din structurile sale. Este cunoscut exemplul filtrării și conservării de către arabi a moștenirii culturii și filosofiei clasice grecești. Datorită acestei reinserții de substanță culturală, a fost posibilă în Occidentul medieval Renașterea, un fenomen care a produs printre altele și iluminismul, liberalismul, modernitatea, noua gîndire și înțelepciunea tehnologică. Am spus mai înainte că nu am epuizat încă liberalismul și nici iluminismul, dar cred că noi nu am epuizat încă nici consecințele Renașterii. Cu alte cuvinte, încă mai încercăm să digerăm gîndirea grecilor, ceea ce mă face să-mi reamintesc cuvintele lui Whitehead că întreaga istorie a filosofiei nu reprezintă decât note de subsol la Platon. Islamul se găsește într-o situație similară. În *Islam and Modernities*, Aziz Al-Azmeh insistă asupra influenței ideilor europene asupra gîndirii islamică. Astfel, Ali Shariati, a căruia influență asupra revoluției din Iran este apreciată ca fiind cel puțin egală cu a lui Khomeini, a fost profund influențat de Marx, Jean Paul Sartre și Franz Fanon. Pe de altă parte, se spune că Ayatollahul Khomeini nu ar fi fost desfășurat de ideile filosofiei moderne occidentale, dar nu este nici o îndoială asupra faptului că a fost profund influențat de Platon. De mai bine de o mie de ani, Platon este studiat în madrasahs musulmane, iar teoria sa cu privire la filosoful-rege a fost preluată de conceptul mistic islamic al "omului perfect," care se regăsește în teoria lui Khomeini cu privire la guvernămîntul islamic. Singurul care are dreptul să guverneze este omul drept, care stăpînește perfect legea divină.

Un alt exemplu care contrazice iluzia întregnită de fundamentaliști sau de alte curente islamică este al unui gînditor a căruia influență este covîrșitoare începînd din anii 1970: Jamaluddin al-Afghani a trăit la Teheran, Kabul, Hyderabad, Calcutta, Cairo, Lon-

dra, Paris, Sankt Petersburg, pentru ca apoi să moară la Istanbul, în 1897. După cum arată Al-Azmeh, romanticismul lui Afghani, preocuparea sa de a revitaliza "autentică esență islamică," vizionarea sa cu privire la națiune ca un organism unificat de religie, ca și alte idei, toate poartă marca inconfundabilă a influențelor unor Martin Luther și Ernest Renan, ale lui Herder și școlii romântice germane, ba chiar și ale lui Gustave le Bon. De aceea, este amuzantă încercarea disperată a unor islamici de a se izola perfect de ideile corupătoare occidentale, idolatrizînd în același timp un gînditor profund influențat de europeni. Sînt și alte exemple, însă Al-Azmeh nu pregeță de a arăta și influențele inverse, ale Islamului asupra Occidentului, ceea ce ne apropiе de o imagine a influențelor reciproce.

Ar fi însă o exagerare să transformăm aceste relații biunivoce într-un argument de natură să contrarieze tendințele reale din interiorul Islamului. Anumite tendințe sunt aparent ireversibile și este greu de anticipat în ce mod vor putea ele să intre în concordanță cu normele și procedurile democrației liberale. În consonitate cu vechi tradiții religioase, reislamizarea se produce în modalități extrem de particulare. Astfel, și în urmează propriul drum. Într-un recent studiu scris de un *insider*¹², se arată că transformările cele mai profunde au loc în ceea ce privește teoria constituțională și filosofia economică. C. Mallat se concentrează asupra operei și influenței unui activist și gînditor șiit irakian, Muhammad Baqer as-Sadr, care a fost executat de către Saddam Hussein, în 1980. Influența lui Sadr s-a concretizat asupra regîndirii relației dintre biserică și stat, precum și asupra practicilor constituționale din Iran sau în alte părți; ea vine din impulsul de reislamizare a societății, care sub impulsurile modernității admise în interiorul ei elemente antitetice credinței. El a fost unul din cei mai influenți teoreticieni ai unora dintre cele mai noi idei economice, demonstrînd că Islamul este capabil să articuleze o filosofie economică, care este o religie dedicată justiției sociale, și să pună pe picioare "un sistem bancar islamic fără dobînzi". Oricît de elaborate sunt aceste idei, ele nu vor putea fi niciodată admise în restul țărilor islamică, care sunt fidele altor tradiții.

Dacă analizăm Islamul în termeni de *Realpolitik*, nu numai culturali, vom vedea că sunt câteva tendințe care fac din acest imens conglomerat o zonă și înșărată de contradicții, dintre care nu enumărăm decât câteva: influența comerțului mondial, de la electronice și mașini de lux, pînă la armament, care se opun tendin-

- țelor autarhice; problema kurdă, care afectează Turcia, Iran, Irak și Siria; creșterea influenței turce în Asia Centrală, care fixează un pol diferit de acela al arab; configurația diferită a intereselor, în funcție de regiunea specifică sau de grupul etnic asupra căruia această religie își exercită influența. Astfel, un musulman bengalez are mai multe în comun cu un hindu bengalez decât cu un musulman bosniac, iar un azer este mai apropiat ca mod de gîndire de un armean decât de un albanez sau un pakistanez, iar un turc are mai multe de împărtît cu un grec decât cu un algerian sau sudanez. Este o imensă lume eterogenă, cu diferențe de interes adesea ireconciliabile; astfel, este greu de crezut că Islamul reprezintă o amenințare serioasă la adresa umanității sau a democrațiilor liberale. Din punct de vedere geopolitic, Islamul nu reprezintă deocamdată un pericol global. Aceasta nu înseamnă că el nu reprezintă un pericol regional. Să nu uităm că, în cazul războiului din Golf, am asistat la o alianță între țările occidentale și o serie de țări arabe împotriva unei țări arabe agresive, care ocupase o altă țară arabă. □
- NOTE:**
1. Samuel Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Summer 1993, și *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon and Schuster, 1996.
 2. Chiar Lady Diana – mama potențialilor moștenitori ai coroanei britanice – intenționa să se mîrteze cu miliardarul egipcean, Dodi al-Fayed, ceea ce se pare că ar fi putut trezi multe neliniști în familia regală și în cercurile conservatoare britanice.
 3. În afară de relațiile din cîteva cotidiene de primă mînă (cum ar fi *Washington Post* și *New York Times*), am urmărit de cîțiva ani încoace reportajele, comentariile, interviurile și analizele cu privire la lumea islamică din săptămînale precum *Time*, *Newsweek*, *Economist*, *The New Republic*.
 4. Daniel Bronberg, "Islam, Elections, and Reform in Algeria", *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 1, Winter 1991.
 5. Aici regăsim aceeași temă a naturii și rolului diferit al societății civile în diferite culturi. Valorile promovate de grupurile religioase islamică, fie ele moderate sau fundamentaliste, seamănă leit cu acelea susținute în societățile europene de mișcările naționaliste cu caracter anticivic (cum ar fi la noi Uniunea "Vatra Românească" sau Societatea "Avram Iancu" ori de fundațile organizate de anumite secte și culte religioase creștine).
 6. Pentru o remarcabilă analiză asupra relației dintre terorism și politicile de stat, vezi Martha Crenshaw, "Unintended Consequences: How Democracies Respond to Terrorism", *Fletcher Forum of World Affairs*, Summer/Fall 1997, Vol. 21, No. 2.
 7. Am consultat Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976; Andrew Wheatcroft, *The Ottomans*, Viking, 1993; Erich J. Zurcher, *Turkey. A Modern History*, Tauris, 1993; Sergiu Selian, *Istoria unui genocid ignorat*, SILEX, 1994.
 8. Aziz Al-Azmeh, *Islam and Modernities*, Verso, 1993.
 9. Daniel Easterman, *New Jerusalems. Reflections on Islam*, *Fundamentalism and the Rushdie Affair*, Grafton, 1993.
 10. Din cele cîteva încercări de reevaluare a momentului istoric și epistemologic, semnalizez aici două dintre cele mai redutabile: Ernest Gellner, "What do we need now? Social anthropology and its new global context", *Times Literary Supplement*, No. 4711, July 16, 1993; S.N. Eisenstadt, "Barbarism and Modernity", *Society*, No. 222, Vol. 33, No. 4, May/June 1996.
 11. În acest sens, vezi Bruce Ackerman, *The Future of Liberal Revolution* (New Haven and London: Yale University Press, 1992), precum și ediția italiană a lui *The Theory of Democracy Revisited*, adică Giovanni Sartori, *Democrazia. Cosa è* (Milano: Rizzoli, 1993), în special capitolul adăugat după prăbușirea comunismului de tip sovietic, intitulat "Appendice: Il Futuro". Ambele cărți vorbesc despre viitorul liberalismului și democrației, chiar dacă nu pe tonul excesiv de optimist al lui Francis Fukuyama.
 12. Chibli Mallat, *The Renewal of Islamic Law. Muhammad Baqer as-Sadr, Najaf and the Shi'i International*, Cambridge University Press, 1993.

DAN PAVEL – studied philosophy at the University of Bucharest, and is Fellow of the Advanced International Seminar on "U.S. Foreign Policy Making Process", School of Public Affairs, University of Maryland. He was Deputy Editor of 22 magazine. Author of *Bibliopolis* and *Adam's Ethic. Or Why do We Rewrite History*.

Intelectualii ca actori politici în Europa de Est: cazul României (II)

ALINA MUNGIU-PIPPIDI

Fostul simpatizant fascist, filosoful român Constantin Noica, scria în anii '60 prietenului său Cioran, care se afla pe atunci la Paris: "Acum nî se pare că nu libertatea este adevarată omului, ci necesitatea: că omul nu se revoltă împotriva celui care îl ia libertatea (asa ca ocupația sovietică), ci asupra celui care îl ia necesitatea, sensul necesar al vieții, sau, dacă vrei cu libertățile sale, nonsensul necesar al vieții".⁷ Ceea ce era important pentru această generație, prima care a trăit un somaj intelectual serios, era ura ei față de partidele politice și lipsa de constructivitate: o dată ce aveau puterea, nu știau ce să facă cu ea. Scurta guvernare a Gărzii de Fier în România s-a sfîrșit repede cu o lovitură contracarată violent de dictatorul militar, generalul Ion Antonescu. Poate este semnificativ că același Constantin Noica, liderul spiritual al intelectualității românești de azi, a construit în anii 1970 noua ideologie a antropoliticii – dar nu pe accea a opoziției.

A treia perioadă importantă este accea a opoziției. Cei mai buni intelectuali est-europeni nu erau comuniști: ori erau simpli evađați din principiul realismului socialist și se izolaț în domeniile lor culturale ori luptau împotriva statului comunist dar prețindea că lupta lor era apolitică. Ei opuneau politică ceea ce considerau a fi "societatea civilă". "Cu siguranță, nu acționa conceptul de societate civilă al lui Locke: individul nu era invitat să ia parte la treburile publice, ci i se oferea un mijloc de a scăpa din viața publică. Societatea civilă în comunism însemna evadarea din statul atotcuprindător în forme particulare de organizare", scrie Vladimir Tismăneanu. Acest tip de intelectual corespunde clasificării denumită de Lipset "moralisti" și versiunii franceze a definiției intelectualilor, care îl reduce la cei "angajați" – angajați politic și împotriva politicii.

Ceva similar s-a întâmplat cu disidenții după 1989: ei se opuneau formalizării politice, încercând să

prelungescă viața politică a organizațiilor civice. Havel chiar a propus un sistem electoral original, în care să fie alese personalități politice independente, și nu partide. În sfîrșit, cînd ei au creat ori s-au alăturat partidelor politice, doctrina lor era mai apropiată de limbajul civic decât de cel politic. De asemenea, ei nu se puteau hotărî să selecteze un public căruia să îl se adreseze: ei continuau să se adrezeze tuturor, ca înainte, cînd populația terorizată tăcea. Populația tace și acum, din cauza obișnuinței sau a indiferenței. Dar sunt mulți cei care vorbesc în numele său, de la naționaliști la comuniști reformați – o competiție serioasă între apeluri persuasive.

Și, astfel, ajungem la ultima perioadă, intelectualii pe piață liberă a comunicării politice. Si aici, după cum am văzut, ei nu se descurcă prea bine. Naționalismul se vinde mult mai bine decât paneuropeanismul, și nu numai în Europa de Est, după cum au arătat urnele cu privire la Tratatul de la Maastricht în unele țări scandinave, ci chiar și în Franța. Același lucru se poate spune și despre populism, într-o regiune în care populismul are o tradiție puternică, menținută de regimul comunist, regim care nu l-a compromis total.

Sentimentul "antipolitic" al intelectualilor disidenți își are rădăcinile, în parte, într-o internalizare inconșcientă a celor mai serioase interdicții ale regimului totalitar și parțial într-un pact conștiut cu regimul, pentru a cîștiga autonomie culturală în schimbul provocării politice. De fapt, rădăcinile acestei atitudini antipolitice sunt chiar mai adînci.

Teoria lui Havel asupra "moralului" și "civicului" și personalitatea lui permiteau o altă interpretare. Intelectualii est-europeni îl citau pe Platon, spunând, în timpul alegerilor libere, că numai cei care nu iubesc puterea ar trebui să se apropie de ea. Acest apel la un dilettantism politic etern avea mulți adepti și a reușit să înfirze crearea unei clase politice noi, necomuniste.

Practică puterii de către cei dezgustați de ea pune cîteva probleme serioase, de exemplu, ce responsabilități are cineva care face un lucru pe care nu-l vrea și de care nu-i pasă? Nu este ipocriță pretenția că se poate elimina lupta pentru putere, în special cînd această pretenție vine din partea intelectualilor antrenați în luptele din cadrul grupărilor lor profesionale sau academice? De fapt, nu este luptă politică cea mai puțin ipocriță formă de luptă pentru putere? S-a întâmplat că foarte puțini intelectuali – cei care nu împărtășeau acest punct de vedere – erau integrați în noua clasă politică. Împreună cu ridicarea unei noi clase economice, acest fapt a diminuat drastic influența fostilor disidenți apolitici.

Al doilea motiv al neadaptării intelectualilor la noile vremuri este ceea ce se poate numi "mentalitatea anticapitalistă". Acest lucru poate părea straniu, pentru că nimenei nu luptase ca ei pentru a aduce o democrație occidentală în țările comuniste. În timp ce luptau pentru libertatea politică, ei erau mai puțin dormici să înghiță capitalismul *in toto*. În primul rînd, pentru că intelectualii în general sunt anticapitaliști, din motive pe care Ludwig von Mises le-a explicitat mai clar decât alii scriitori.⁸ În al doilea rînd, pentru că sistemul comunist era mai mult decât generos cu acei intelectuali care erau corecți din punct de vedere politic, deși aceștia nu recunosc acest lucru. Unde altundeva mai aveau scriitorii case în stații de odihnă, unde puteau să-și petreacă vacanțele pe banii statului? Pe lîngă aceasta, fiind obișnuiți să vorbească pentru întreaga societate, intelectualii nu puteau accepta ca accesul lor să fie redus la fragmente ale ei.

Principala caracteristică a performanței politice a intelectualilor disidenți în perioada comunistă era poate perfectă ei gratuitate. Nimici, începînd cu ei, nu credea că o schimbare de sistem era posibilă. O poziție politică în cadrul sistemului nu îi interesa. unicul lucru pe care puteau să-l facă era să evadeze din sistem prin propria marginalitate. Ei credeau că protestele lor erau inutile, dar aici era puterea și frumusețea gestului lor – să lupte împotriva unei puteri de neschimbă. Era un joc cu reguli și stereotipuri înțelese numai de partenerii intimi, de poliția secretă și de disidențul însuși. "În Europa de Est", scria George Konrad, "această confruntare dintre autoritatea spirituală informală și autoritatea lumească formală este teatru pur... Dar nu este nici un motiv pentru care jocul dintre elita intelectuală și cea a puterii ar trebui să fie amar și barbar, chiar și în acele state ale Europei de Est unde este mai puțin loc de manevră. Poate fi o afacere civilizată și chiar sportivă, depinzînd de nivelul de sofisticare politică al jucătorilor."⁹

Trecerea de la o astfel de mentalitate la una competitivă prezintă dificultăți psihologice serioase. Să solicîți voturi pentru tine și pentru partidul tău, pe un loc în parlament, să-i convingi pe cei care votează că este în interesul lor să te aleagă pe tine și nu pe unul dintre contracandidații tăi, atunci cînd ești obișnuit să fii actorul unic din vremurile opresive – accastă sarcină părca destul de umilitoare foștilor disidenți, odată cu începerea competiției electorale. În fond, persuasiunea este o chestiune de credibilitate, și nu era credibilitatea lor mai puternică decât a celorlați? Așa și era – atunci cînd problemele erau mai mult sau mai puțin apropriate de cele din timpul comunitismului. Ceea ce s-a întâmplat între alegerea lui Havel și prezent este o schimbare în greutatea și importanța problemelor. Disidenții nu și-au pierdut credibilitatea. Subiectele lor favorite nu mai sunt însă cele ale momentului. Toată vorbăria despre moralitate în viața publică părea mai puțin importantă odată ce reformele economice începuseră, cu dificultățile și recompensile lor, odată ce țărani și investitorii se angajașteră într-o nouă economie și începuseră să-și conducă proprile ferme sau afaceri.

Chiar și în România, unde lucrurile sunt departe de a se afla pe un drum "normal" către o economie de piață sau către democrație, iar bătălia electorală devine chiar și mai vitală zi după zi, intelectualii rămîn incapabili de a-și vinde mesajul politic către electoratul rural (repräsentând mai mult de 50% din totalul populației). Ei nici măcar nu încearcă: găsesc că e degradant ca în această competiție să caute limbajul cel mai comprehensibil, redus la esențial, astfel încît să-l înțeleagă și analfabeții. După cum a declarat odată în *Le Nouvel Observateur* un filosof, membru al Grupului de Dialog Social din București, intelectualii români comunică perfect cu occidentalii, dar, din motive necunoscute, ei nu sunt înțeleși de români. Un intelectual creativ crește cu convingeră că nu toate opinioile sunt egale: un adevărat intelectual european nici nu visează să-și popularizeze sau să-și vîndă lucrările în cantități de masă, și dacă are de ales între succesul la public și cel la critici, îl va alege, cel mai probabil, pe cel la critici. Reduși, în timpul sistemului comunist, la poziții inferioare în societate, intelectualii est-europeni aş-

teptau ca noua eră să aducă meritocrația, repele și fără eforturi, la putere. În loc de aceasta, ei au descoperit că voturile celor prea lași să-i salute în timpul comunismului săn egale cu voturile lor, iar ei trebuie să seducă o populație pentru care deja săcuseră atât de mult, împiedicând-o să voteze naționaliști sau comuniști. Pe lîngă aceasta, publicul avea motive bune să-i evite: după cum spune Tony Judt, "ei săn percepui ca marginali din punct de vedere cultural și stăjenitori, o amintire din vremea când majoritatea publicului nu dorea să se asociază cu ei, și ca o prelungire iritantă a unei conștiințe disidente cu care majoritatea ungurilor, cehilor, slovacilor, polonezilor și a ceho-slovaciilor nici nu au multe lucruri în comun".¹¹ Împotriva disidenților au fost conduse campanii de dezfășurare de o amploare inimagineabilă, și foarte puține voci s-au ridicat pentru a-i apăra, chiar și atunci când, în unele cazuri, cei care îi atacau erau aceiași ca pe vremea comuniștilor. Judt consideră intelectualii est-europeni că moștenitorii ai iluziilor interbelice despre popoarele lor, care neglijau factorii religioși, naționali și etnici, și le cerea ca, pentru a fi "luati în serios acasă", să se gîndească la aceste lucruri. Tismăneanu îi apără împotriva acestei acuzații, și întrebarea care se pune este ce pot face intelectualii cu cunoștințele despre acești factori religioși, naționali și etnici? Să devină purtători de cuvînt ai naționalismului sărb, maghiar sau românesc, sau ai intoleranței catolice poloneze? Poate este adevarat că ei ignorau starea deplorabilă în care se găseau popoarele lor, după o sută de ani din care mai puțin de douăzeci fusese să petrecuți sub regimuri democratice. Dar acum n-o mai pot ignora, deși este o prăpastie mai mare între intelectualii est-europeni, care au reușit să-și salveze cărțile și valorile în timpul ultimei jumătăți de secol, și popoarele lor, care erau izolate de ei și, se transformaseră într-o masă, în entitățile psihologice descrise de Zinoviev în *Homo Sovieticus*. Cum să acoperi această prăpastie este într-adevăr o problemă serioasă. Dar tocmai această problemă ar trebui înfruntată, iar caracterul ei obiectiv, inevitabil, ar trebui admis, în loc să pierdem timpul căutînd tăpi îspășitorii găsiți peste noapte printre foșii eroi.

Problema ar fi putut să fie – și, în cîteva, deși puține, cazuri, era – un politică, în perioada când foșii disidenți erau la putere în Republica Cehoslovacă, Ungaria și Polonia. Si este adevarat că făceau greșeli – în primul rînd pentru că nu formulau ecuația pe care

trebuiau să o rezolve în termeni adecvăți, și ne referim aici la problema crucială a decomunizării.

Decomunizarea a fost văzută ca o problemă morală: de ce avea mai mult nevoie societatea, de purificare sau de conciliere? Răspunsul intelectualilor era clar, iar ei, ca foșii oponenți ai regimului, se aflau în poziția de a-l oferi: reconciliere. "Pe de o parte se aflau cei care urmău cărarea unei revoluții de catifea, una care ar avea loc prin schimbări democratice, fără violență, ură sau răzbunare; și, de cealaltă, erau cei care doreau «curățenie» și care pledau pentru decomunizare rigidă – folosind tehnica esențial bolșevică a distrugării oamenilor prin folosirea arhivelor poliției", a spus Adam Michnik.¹² Havel a scris cîteva lucrări în aceeași notă. În orice caz, aceste texte nu sunt scrise într-un limbaj politic. Din punct de vedere politic, problema decomunizării se pune mai puțin în termeni de "morală" și mai mult în termeni de putere. Cum poți să asiguri o tranziție democratică când unica rețea funcțională este cea consistînd din elita comunistă? Pe de o parte, există această rețea coruptă, dar funcțională de birocrație comunistă, cu toate solidaritățile, obiceiurile și interesele sale comune, și, de cealaltă parte, niște gemeni ai unei elite alternative, care sunt încă niște voci izolate în societatea lor, neobișnuite să funcționeze într-un grup. Nu este în interesul societății să împiedice rețeaua comunistă să-și păstreze suprematia? În definitiv, de ce fusese să revoluție? Václav Havel a înțeles acest lucru și există o lege care îi împiedica pe foșii oficiali comuniști sau pe colaboratorii securității să candideze pentru funcții publice timp de cinci ani.

Alii nu au înțeles acest lucru; de aceea, astăzi vedem foșii comuniști din nou la putere în Ungaria și Polonia, reformele economice blocate, și legi restrictive împotriva presei. Samuel Huntington a scris în *Cel de-al treilea val* că există o înțelegere între cei care au consimît să renunțe la putere – de exemplu, clasa conducătoare comunistă din toate țările de la Visegrad – și cei care au moștenit puterea că nimănii nu va fi judecat: orice regim se va apăra cu sălbăticie pînă la sfîrșit.¹³ În orice caz, decomunizarea nu urmărea judecarea liderilor comuniști, ci împiedicarea lor de a rămîne în funcții. Imaginează-vă cum ar fi putut deveni Germania un stat democratic după cel de-al doilea război mondial dacă foșii oficiali naziști ar fi putut să candideze pentru funcții de conducere. Probabil că ei ar fi putut să găsească încă electori; era nedemocratic să fie împiedicați? Această problemă era dificil de dis-

cutat în acești termeni de vreme ce intelectualii se mîndreau pretinzînd că nu erau interesați de "putere". Această ipocrizie blindă, creștină, liberală, era și continuă să fie costisitoare pentru societățile lor. Ei nu și-au pierdut influența, aşa cum pretindeau Judt sau Theodore Draper; practic, au renunțat la ea aplicînd politicile de nedecomunizare. Miza a fost cel mai tare scoasă în evidență în România, unde oficialii care se aflau la putere după revoluție, puși față în față cu una-nișteitatea intelectualilor în favoarea decomunizării, au făcut apel la violența minorilor pentru a termina această dezbatere.

A doua problemă importantă, după decomunizare, este poziția prooccidentală a intelectualilor est-europeni. Desigur, aceasta nu era o sursă nemaiîmpotrivă de voturi: societățile rurale din toată lumea sunt xenofobe, iar cele est-europene nu sunt o excepție. Problema era că ele fuseseră mai puțin xenofobe ca niciodată în 1989, când simțeau că Occidentul le simpatiza și le sprijinea; au început să fie din nou xenofobe odată ce a devenit clar că Occidentul nu avea de gînd să dea ajutor serios, nici să le integreze rapid în Comunitatea Europeană, și nici măcar să le protejeze de imperialismul rusesc. După cum spune Judt: "Ca rezultat, aceiași intelectuali disidenți care erau cel mai evident «europeni» în declarații și idealuri sunt acum discreditati de electoratul local".¹⁴

traducere de
Antonia OPRITA

NOTE:

7. Serisoare a lui Noica.
8. Tismăneanu, "NYR".
9. Ludwig von Mises, *The Anticapitalist Mentality*, South Holland, Illinois: Liberarian Press, 1978.
10. Konrad, *Antipolitics*, Quartet Books, 1984, p. 176.
11. Judt, *The End*.
12. Adam Michnik, "The Church and the Left", Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1994), prefăță.
13. Samuel Huntington, *The Third Wave*, Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1991.
14. Judt, *The End*.

LEON WIESELTIER *Împotriva identității*

traducere și prefăță de
Mircea Mihăies

lași, Editura Polirom, 1997, pag. 104.

Una dintre cele mai profunde și originale cărți – *haiku* – scrisă la acest sfîrșit de mileniu, *Împotriva identității*, este în mod explicit o provocare adresată ideologiei multiculturaliste americane. În mod implicit, ea este o provocare la adresa strategiilor mutilante de afirmare a identității în Europa Centrală și de Est. Autorul cărții, Leon Wieseltier, unul dintre editorii revistei de elită *The New Republic*, din Washington D.C., este un gînditor politic și teologic incomparabil. Traducerea în română a eseului său, făcută de tînărul critic literar timișorean Mircea Mihăies, reușește să redea în limba română subtilitățile teoretice și stilistice ale scrisului unuia dintre cei mai inteligenți intelectuali americanii ai momentului, Leon Wieseltier.

Drumul către democrația stabilă

ARANYOSI ISTVÁN ALBERT

Marea cădere a regimurilor comuniste în Europa Centrală și de Est, între 1989 și 1991, a impus reînduirea relațiilor dintre Europa Occidentală și cea postcomunistă - aflată în căutarea identității. Spațiul postcomunist a devenit un obiect de cercetare pentru numeroși politologi preocupați de studiul tranzitiei societăților foste comuniste spre o democrație consolidată. Concepțiile despre realitățile postcomuniste și despre viitorul tranzitiei se înscriu într-un spectru cuprins între optimismul unui Francis Fukuyama care, preluând logica dialecticii hegeliene, susține emergența unei lumi dezideologizate în care democrația va fi adoptată la nivel planetar, și precauția sau chiar pessimismul unor specialiști, ca Samuel P. Huntington, care observă incompatibilitatea dintre diferențele civilizației ale lumii contemporane, sau Kenneth Jowitt, îngrigorat de posibilitatea unui refugiu al societăților marcate profund de cultura politică a leninismului în autoritarismul naționalist-populist propagat de partidele extremiste.

Dezbaterile pe marginea viitorului democrației librale sunt vîî în mediile de specialitate, deoarece astălumea postcomunistă, că și instituțiile occidentale trec printr-un proces de redifinire. O astfel de dezbatere a fost găzduită de paginile publicației *Journal of Democracy*, într-un număr special, din iulie 1992, dedicat aniversării a cincizeci de ani de la prima ediție a lucrării lui Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*. Vîseul meu se va concentra asupra celor două surse care, în viziunea lui Schumpeter, vor crea probleme serioase capitalismului, putînd să impună în final sistemul socialist: competiția în cadrul economiei de piață și inteligenția. Voi arăta că, în contextul societăților postcomuniste, tranzitia capitalistă nu implică în mod necesar o punere în primejdie a democrației. Deși factorii economici sunt foarte importanți, nu trebuie să neglijăm alți factori și să cădem într-un determinism economic. În final, voi releva atât diferența dintre Vest și Est în ce privește rolul și natura intelectualității, cât și diferența dintre sursele culturale care pun în pericol democrația.

Importanța factorilor economici

În urmă cu mai mult de o jumătate de secol, economistul și sociologul Joseph Alois Schumpeter semnală, în scările sale, slăbirea graduală a sistemului capitalist și înlocuirea sa cu cel socialist.¹ Această prognoză pesimistă nu venea din partea unui adept al socialismului. Schumpeter era convins de superioritatea economică a capitalismului, dar susținea că tocmai succesul său îi va cauza moartea. În viziunea sa, logica internă a economiei capitaliste se caracterizează prin procesul de *creative destruction*, adică eliminarea succesiivă a unor competitori în vederea asigurării de poziții monopoliste sau oligopoliste pe piață liberă (prin inovații, noi tehnologii, noi moduri de organizare sau producție, noi piețe etc.), ceea ce are ca rezultat creșterea nivelului de calitate a produselor.

Acest proces caracterizează economia capitalistă mai degrabă decât acela al jocului cererii și ofertei. Slăbirea și eliminarea sistemului capitalist provin din slăbirea structurii sociale care îl menține: burghezia întreprinzătoare. Schumpeter susține că această competiție inovativă duce, pînă la urmă, la supradimensionarea întreprinderilor, rutinizarea inovației, burocratizarea structurilor și, în final, subjierea excesivă a clasei de mijloc întreprinzătoare, de al cărei nume este legal capitalismul.

Desigur, această previziune a lui Schumpeter nu s-a adeverit, și astă din mai multe motive: progresul tehnologic, în primul rînd cel informațional, a deschis noi perspective pentru întreprinzători și, în același timp, a redus supraîncărcarea burococratică, dezvoltarea sectorului de servicii a oferit o alternativă viabilă ocupăriiilor legate de industrie, apariția unei puternice industriei de *advertising & entertainment* a creat de asemenea multe locuri de muncă și, în sfîrșit, eșecul comunismului a atras după sine demoralizarea și delegitimarea socialismului, asigurînd întărirea ideologiei capitaliste.

În contextul ţărilor ieșite din comunism, tranzitia spre o economie capitalistă reclamă rezolvarea unor probleme politice în vederea consolidării democrației.

cratice. Există un larg consens, în rîndul specialiștilor, asupra rolului benefic al unei economii puternice și al bogăției, în consolidarea și perpetuarea democrației. Capitalismul și-a dovedit superioritatea economică, astă în condițiile democrației, că și sub auspicii autoritare. Dezvoltarea economică realizată inexorabil în condițiile capitalismului (democratic sau autoritar) favorizează apariția unei *bürgerliche gesellschaft* care este indisolubil legată de formarea unei democrații stabile, date fiind interesele acestei clase de mijloc de a menține un cadru procedural (economic, politic, social) democratic.² Urmănd această logică, se poate trage concluzia că dezvoltarea economică este o condiție indispensabilă pentru consolidarea democrației sau, cu alte cuvinte, logica liberalizării economice este incompatibilă cu logica liberalizării politice, dacă aceasta din urmă are loc înainte sau simultan cu cea dintâi.

S-a mai spus că situația ţărilor din Europa Centrală și de Est este excepțională, că este o abatere de la regulă.³ În aceste ţări, liberalizarea politică a avut loc înaintea celei economice (dacă nu îloamă în considerare economia paralelă din societățile comuniste din Europa Centrală) și, totuși, democrația nu a fost pusă în primejdie în mod serios (în afară de evenimentele din spațiul fostei Iugoslavii; dar acolo nu a fost vorba de cauze economice). Adam Przeworski, bazîndu-se pe o cercetare statistică, afirînd că dincolo de limita inferioră de o mie de dolari a venitului *per capita*, democrația nu rezistă, sănsele ei de supraviețuire fiind extrem de mici (*poverty is a trap*).⁴

Deși aceste vizuni sunt corecte în ceea ce priveste rolul factorilor economici în consolidarea democratică, relativă stabilitatea a democrației indică faptul că nu trebuie să cădem într-un determinism economic. Este clar că demararea reformelor economice are ca efecte imediate o scădere a nivelului de trai, creșterea nesiguranței sociale, care antrenează o anumită aversiune față de această tranzitie. Acest lucru ne-ar putea face să credem că ordinea democratică va fi pusă în pericol, fie de manifestările venite din partea unei largi părți a populației dezavantajate, fie de adoptarea unui autoritarism de tip asiatic de către elitele frustrate, ca urmare a creșterii ispitei unei mîini forte în aplicarea reformei. Asemenea evoluții nu sunt probabile. Pe de o parte, în ce privește masile, acesta, odată cu trecerea timpului, încep să interiorizeze regulile jocului democratic și realizează că votul este instrumentul dominant în influențarea organizării politice. "Aceste societăți sunt condamnate la răbdare".⁵ În

acest sens, lipsa unei societăți civile puternice nu este o tragedie, deoarece aceasta își poate consolida structurile în contextul consolidării economice (al finalizării reformei capitalistice). Societatea civilă nu trebuie înțeleasă ca un bloc monolit care se opune statului, ci ca un segment complementar al acestuia din urmă. Ca formă, societatea civilă înglobează segmente eteronogene. Astfel, în conformitate cu teoria lui Dan Pavel, există componente civice, noncivice și anticivice.⁶

În privința elitelor, se poate spune că raportarea lor la masă se face de-a lungul dihotomiei acceptare/excludere, fără să adopte modelul autoritar, dar menținînd o linie capitalistă, dacă nu din propriile convingeri, măcar sub presiunea externă. Prioritățile de macrostabilizare economică și, implicit, cele ale integrării europene rămîn imperitative în majoritatea opiniei publice datorită prezenței lor în discursurile celei mai mari părți a elitei politice, economice și culturale. În condițiile unei tranzitii dureroase, alternativa la pasivitate este, cel mai probabil, anomia. De aceea, orice guvernare hotărîtă să ducă la capăt o reformă încearcă să păstreze un echilibru eficient între acceptare și respingere vizavi de cererile de jos, asigurîndu-și atât legitimarea, cât și aplicarea liniei reformei. Eficiența competiției politice îi acenstă regiune depinde de gradul în care este asigurată punerea în practică a experienței profesionale a tehnocrației capitaliste.

Ortodoxie și contracultură

O altă sursă a atacurilor asupra capitalismului, în viziunea lui Schumpeter, este reprezentată de intelectuali. Aceștia devin tot mai alienați de sistemul de care depind, devin tot mai frustrați deoarece sunt tot mai lipsiți de autoritate, li se refuză ceea ce se cheamă menire, chemare, acces la valori perene. Aceștia sapă la temeliile capitalismului. Această teză nu este lipsită de interes, avînd în vedere natura și originile intelectuale ale totalitarismelor, dar și natura antiburgheză a mișcărilor occidentale din 1968. Filosofile care au inspirat cele două totalitarisme au avut ca punct central critica dură a burgheziei, reprezentanta modernității. Criticii socialisti din cadrul societăților burgheze occidentale ajung chiar să conteste ideea drepturilor omului, aceasta fiind un pretext pentru menținerea individualismului capitalist. "Ura contra burghezi abundă în literatura franceză (...); ea le este comună celor de stînga și celor de dreapta (...)"⁷ Vladimir Tismaneanu relevă faptul că atât inspiratorii intelectuali ai fascis-

mului, cît și cei ai comunismului au în comun mitul răsturnării totale a orfindurii capitaliste și condaunarea domniei banului: "Ceea ce Nietzsche împărtășea cu Marx (...) era orașa față de ceea ce ei numeau domnia banului, plutocrația, capitalismul și economia de piață, a cărei contraparte politică se numește societate civilă".⁸ Gîndirea lui Marx se centrează asupra societății industriale, capitaliste, dezvoltate și nu are de-a face, așa cum cred promotorii noilor mișcări marxizante, cu lumea a treia. "Dacă a existat vreun imperialist intelectual, Marx a fost acela." □

1968 a fost anul mișcărilor contestătoare în interiorul blocurilor aflate în plin Război Rece. Ne vom concentra aici asupra celor din Occident. Aceste mișcări au fost reacții față de ortodoxia raționalist-umanistă, caracterizată de o desacralizare, prin preluarea de către cultură a conștiinței misiunii, în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea. Irving Kristol definește aceste mișcări ca manifestări ale contraculturii.¹⁰ Lai-cizarea lumii prin cultură nu mai oferă ceea ce altădată oserea religiei: epifania. Marca cultură nu păstrează decât forma sacralului, nu și conținutul său. Astfel, contracultura consideră cultura, ergo modernitatea, academicizată, lipsită de autenticitate și de elementul transcendent. "Oamenii din toate timpurile și locurile sunt ființe teotropice, care nu pot să suporte lipsa dimensiunii transcendent din viață lor".¹¹ Deși contracultura este un fenomen tipic al postmodernismului, Lionel Trilling consideră că aceasta își are sorgintea în modernism, prin ceea ce el denumește *adversary culture*, care exprimă aversiunea față de societatea burgheră. Totuși, contracultura se află în derivă, deoarece diversele tendințe antagonice tind să se anihilizeze reciproc. Ea a devenit imobilă datorită inflației modurilor de viață.

Dacă în Occident modernitatea este atacată de postmodernitate, în Europa de Est atacurile vin din sprijne valorile furădăcinate ale premodernității: parabolismul, etnocentrismul și cultura politică a comunismului. G.M. Tamás observă corect că valorile dominante ale societăților din Est sunt foarte diferite de cele existente în condițiile genezei democrației liberale în Occident și că politicienii folosesc un limbaj dublu, unul pentru Vest și unul pentru propria țară.¹² Partidele extremiste combină, în discursurile lor, atât valori ale extremității drepte (naționalismul, xenofobia, trecutul), cât și valori ale celei de stînga (colectivismul, etatismul, populismul), la care se adaugă o îmbrățișare a fundamentalismului religios. Peter Berger vorbește despre posibilitatea impunerii unui socialism

de urgență (*emergency socialism*) de către elitele tributare fostului regim.¹³ Este adevărat că, în majoritatea acestor țări, alegerile se pot câștiga prin promisiuni și discursuri populiste, dar nu trebuie uitat faptul că Europa Unită este un nou simbol care magnetizează aceste societăți, la nivel ideologic. Dacă în urma alegerilor se întâmplă adescori să iasă victorioși "foștii", aceasta se datorează erodării celor de la putere din pricina pierderilor cauzate de demararea reformei. Blocarea reformei prin *emergency socialism* nu este o soluție, deoarece autarhia nu este o soluție. □

NOTE:

1. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 5th. edn. (London: Blond and Briggs, 1973).
2. Francis Fukuyama, "Capitalism and Democracy: The missing link", *Journal of Democracy*, April 1992, vol. 3, no. 3, p. 108.
3. Stelian Tănase, "China după Deng", *Sfera Politicii*, anul V, nr. 46, 1997, p. 3.
4. Adam Przeworski, "The neoliberal fallacy", *Journal of Democracy*, April, 1992, vol. 3, no. 3, p. 46.
5. Béla Greskovits, "Válság türő demokráciák", *Beszélő*, nr. 4, iunie 1996, p. 36.
6. Dan Pavel, "Societatea contra statului, în ajutorul acestuia", *Dilema*, nr. 175, 1996, p. 9.
7. François Furet, *Trecutul unei iluzii – eseu despre ideea comună în secolul XX*, traducere de Emanoil Marcu și Vlad Russo (București: Humanitas, 1996).
8. Vladimir Tismaneanu, "Mit, ideologie, utopic în societățile postcomuniste", prelegere ținută la Facultatea de Științe Politice și Administrative, 16.01.1997.
9. György Márkus, "Nagyon szeretem a filozofia radikaliștatát", *Beszélő*, nr. 8, noiembrie 1996, p. 14.
10. Irving Kristol, "Ellenkultúrák", *Európai Szemle*, nr. 3, ósz 1996, p. 11.
11. *Ibid.*, p. 18.
12. G.M. Tamás, "Capitalism, Socialism and Modernity", *Journal of Democracy*, April, 1992, vol. 3, no. 3, p. 73.
13. Peter Berger, "The uncertain triumph of democratic capitalism", *Journal of Democracy*, April, 1992, vol. 3, no. 3, p. 8.

ARANYOSI ISTVÁN ALBERT – is student at the Faculty of Sociology, Psychology and Pedagogy, University of Bucharest.

Tînărul Cioran: despre inconvenientul de a fi fost fascist *

ALEXANDRA LAIGNEL-LAVASTINE

"Astfel, eu mult înainte de treizeci de ani mi s-a întîmplat să fac o pasiune pentru țara mea, o pasiune disperată, agresivă, fără ieșire, care m-a strămîntat ani la rînd (...). La acea dată, s-a constituit un fel de mișcare care vroia să reformeze totul, pînă și trecutul. N-am crezut sincer în asta nici măcar un moment. Însă această mișcare era singurul indiciu că țara noastră ar fi putut fi altceva decît o fiecare."¹ Iată în ce termeni evoca Cioran, într-un text admirabil descoperit după moartea sa de către prietenă lui, Simone Boué, hările sale de poziție politice din tinerețe în favoarea național-socialismului german și a extremității dreptei legionare românești din perioada 1933-1940.

Din 1933 pînă în 1940, să fi fost mult de 20 de articole înflăcărate și o carte, *Schimbarea la față a României*, publicată în 1936, pentru a insuflare compatrioșilor săi "curajul consecințelor ultime"² pentru triumful iraționalismului în politică, Germania părimindu-i-se atunci că ar constitui un exemplu admirabil; pentru a apărea, în sfîrșit, o altă Românie care trăiește, și Cioran nu înceta să-o repete, ora sa istorică, o Românie eliberată de "prejudecata rușinoasă a libertății pentru toți"³, fanatizată, unită în cultul eroic al conducătorului și în "mistică unui efort colectiv al națiunii"⁴ – există aici mai mult decât o pasiune trecătoare. Convincerea și persistența angajamentului de-a lungul acestor opt ani, stupefiază astăzi cît este cunoscut scepticismul maturității. Dacă Cioran își amintește în anii '50 de a nu fi crezut niciodată sincer în asta, tînărul de 22 de ani din anii '33, care renunțase deja la multe din certitudinile sale, îl contrazice totuși: "Există lucruri incompatibile pe plan național, care în viață, devin compatibile de îndată ce ele sunt. Putem astfel să ne îndoim de tot și să ne pronunțăm totuși, pentru dictatură".⁵ Desigur, el va recunoaște că a simțit "o oarecare slăbiciune pentru acești visători singeroși", dar aceasta doar pentru a adăuga imediat: "Simteam indistinct, din presentiment, că ei nu puteau și nici nu trebuiau să reușescă".⁶ Fais: autorul cărții *Pe culmile disperării* (1934) va rămîne multă vreme convins că

"forța organizată poate juca un rol decisiv". El nu mai credea în nimic, dar mărturisește, în 1935: "nu cred că, cursul existenței istorice al României ar fi în totalitate condamnat la mediocritate".⁷

În acele vremuri agitate, el nu putea invoca, între altele, nici scuza provincialismului, nici pe aceea a izolării. Cioran călătoare și se găsește întotdeauna în mijlocul evenimentelor, stînd la Berlin și la München din 1933 pînă în 1935, părăsind Bucureștiul pentru Paris în 1937, unde asistă la înfrângere, pentru a se întoarce, apoi, în capitala României la sfîrșitul anului 1940. Reîntoarcere niciodată mărturisită, biografia "oficială" a lui Cioran stabilind sosirea definitivă în Franță în anul 1937. Or, în toamna anului 1940, Garda de Pier tocmai ajunsese la guvernare, mărind numărul asasinatelor politice și al persecuțiilor împotriva populației evreiești. Cu toate acestea, Cioran, în urma unei conferințe radiodifuzate din noiembrie,⁸ începe să credă din nou în aceasta, pentru a nu mai avea nici o reacție la reprimarea singeroasă a rebeliunii legionare de către Mareșalul Antonescu, la sfîrșitul lui Ianuarie 1941. "Cind mă gîndesc la cîteva dintre entuziasmele mele de altădată, rămîn stupefat: nu înțeleg. Ce nebunie!", îi va scrie mai tîrziu prietenului său, Arşavir Aterian.⁹ Registrul lexical în care Cioran își va pronunța angajamentul, în interviurile și în corespondența sa – există aici ceva extravagant, delirant sau, și mai mult, comic, ridicol, absurd – nu ajută deloc la imaginarea procesului de "rinocerizare" care a atins segmentul cel mai proeminent al tinerei *intelligentsia* românești a anilor '30, ca să folosim termenul creat de Eugen Ionescu în celebră sa piesă care prezintă foarte exact această experiență.

Adeziunica tînărului Cioran la revoluția națională merită să fie investigată și problematizată numai în măsura în care aceasta trimite esențialmente la un capitol întreg al istoriei intelectuale românești din perioada interbelică. Liderii așa-zisei Tinere Generații anticonformiste care se afirmă la București după război se vor lăsa, de fapt, odată cu cotitura decisivă din

anii 1932-1933, într-o mare măsură seduși de Garda de Fier, una dintre cele mai violente și mai antisemite mișcări de extremă dreptă din regiune. Cioran, ascenții lui Mircea Eliade și Constantin Noica, pentru a nu-i aminti decât pe aceștia, vor contribui, printr-o intensă activitate publicistică – și militantă, în ceea ce-i privește pe ultimii doi – la întărirea legitimității și la elaborarea doctrinei Gărzii de Fier. Să precizăm încă de la început că Cioran, așa cum o dovedește întreaga sa corespondență ulterioară, va cîntări, începînd cu a doua jumătate a anilor '40, "gravitatea greselii sale", pentru a relua expresia lui Karl Jaspers referitoare la Heidegger.

Prin urmare, departe orice recluzitoriu, în cele ce urmează ne vom ocupa cu investigarea resorturilor care au făcut posibilă această convertire. În ce mod Cioran – și încolo de asta, cu unele nuanțe, cei mai reprezentativi intelectuali ai epocii – a ajuns să vadă în național-socialism expresia "unei barbarii creațoare", susceptibilă de a asigura o salvare Europei decadente¹⁰, să viseze la organizarea tineretului român după modelul celui hitlerist¹¹, să ironizeze sentimentalismul ridicol al celor pentru care "omul este o valoare în sine"¹² sau, și mai mult, să proclame "terorarea fecundă a statului totalitar" drept "singura armură capabilă să protejeze România în fața dezastrelui"¹³?

Care este responsabilitatea lor în contextul naufragiului politic al României anilor treizeci și, apoi, în bucurădă din partea Reichului pînă în august 1944? În trebări grave, pe care o meditație asupra dezastrelor secolului nostru nu ar putea să le evite.

Trei axe explicative par să-l privilegicize însă pe Cioran. În primul rînd, axa românească, fundamentală, care trimită atât la obsesia supraviețuirii politice a comunității, cât și la rușinea subdezvoltării. Există, în al doilea rînd, sensibilitatea, cu un caracter puternic contestatar, a grupului din care facea parte și care, în timpul altor mișcări ale tinerilor din Europa, înțelegea să pună capăt acestei epoci și cu ipocriziile sale libere. Există, în al treilea rînd, amprenta decisivă a filosofului Nae Ionescu, metafizician-legionarul, profesor de filosofie la Universitatea București și adulat de Tânără Generație.

Despre experiența apartenenței la o națiune minoră

Identificarea pasională a Tânărului Cioran cu România se află în planul secund al întregului său angajament politic. "O dragoste răsturnată, o idolatrie cu sens invers"¹⁴, va scrie el în *Mon pays*. De aceea, nu

este o întîmplare dacă, în acest text, el începe astfel: "Eu o voiam puternică, nemăsurată și imensă, iar ea era mică, modestă, fără nici unul dintre atributele care formează un destin"¹⁵. Nimic din colectivismul național a căruia formulă încerca Cioran să o definească nu poate fi înțeles, fără această voință furibundă de a smulge din apatie România Mare a anului 1920. În sfîrșit, nici urmă de pornire reacționare la Tânărul Cioran, așa cum ar pretinde o interpretare eronată, comisă adesea în această privință. Discursul său este caracterizat, dimpotrivă, de un crez ultramodernist, de o aderanță la urbanizare, la lumea industrială și la tehnica, care îl situează, pe undeva, mai degrabă printre național-bolșevici sau în postura Tânărului Jünger, decât pe orbita dreptei conservatoare și ortodoxiste românești din perioada interbelică.

Acest modernism antimodern – în sensul în care el înțelegea, fără ambiguitate, să facă economia pluralismului democratic – trebuie să fie raportat la tensiunea tragică a multor mici națiuni din estul Europei, trăită, în orice caz, la Cioran, în maniera supliciului, și a cărei substanță am putea-o sintetiza în următoarea întrebare: cum și-ar putea furniza modalitățile de a deveni în întregime stăpîn-și-subiect al propriului destin în modernitate? Întrebare obsedantă care supradetermină angajamentul cioranian și reflectă drama inaugurală a țărilor împărțite între păstrarea nesigură a integrității și teama de a se vedea exilate la marginile subdezvoltate ale continentului. În multe privințe, rezorturile tentației fasciste la Cioran ar trebui explorate în spațiul conturat de această dublă exigență care introduce, la rîndul ei, un dublu refuz: cel de a abandona problema identității și a coezunii naționale tradicionaliștilor și, simetric, refuzul de a lăsa chestiunea modernității în seama occidentalășilor liberali. Aș dori să încerc, aici, reconstituirea logicii acestora, plecînd de la o abordare, ca să zic așa, fenomenologică a apartenenței la o națiune minoră, așa cum a fost ea trăită și tematizată de Cioran.

Orizontul "experienței" unei mici națiuni ar putea fi fundamental caracterizat printr-o subordonare îngustă a preocupării naționale față de preocuparea vitală. Subordonare care este explicată de o serie întreagă de date proprii regiunii, cum ar fi schimbarea continuă a granițelor de stat, incongruența frontierelor etnice și politice, îndelungata dominație a imperiilor etc. De aici reiese o trăsătură evidentă a dezechilibrului politic al micilor state din Europa de Est: o psihologie a incertitudinii naționale dominată de sindromul fricii pentru existența comunității.

Acăstă situație este evocată de către Cioran, cu o extremitate luciditate, în meditația sa din 1936 asupra "tragediei micilor culturi". Imposibil de a apăra unei mici națiuni, constată el, fără a trăi cu teama permanentă a distrugerii; căci aceasta înseamnă a apăra unei națiuni dezechilibrate, din cauza intrării sale tardive în istorie, obnubilată de teama de a se vedea de la o zi la alta tăiată de pe hartă, a cărei existență nu merge niciodată de la sine, a cărei răjune de a fi rămîne perpetuu de stabilit, de demonstrat, de cucerit printr-o luptă aprigă cu eventualul iridentism al țărilor vecine, dar și cu anonimatul și intemitențele conștiinței colective.¹⁶ Milan Kundera reține acest criteriu, sugerînd, într-un text recent, ideea unui *Weltanschauung* caracteristic micilor națiuni, dominat de un raport, am putea spune, constitutiv-similitudini, în sensul în care toate, spune românerul ech, "au trecut într-un moment sau altul al istoriei prin anticamera morții". În așa fel incit "însăși existența lor este întrebare".¹⁷

Am putea, în al doilea rînd, caracteriza regiunea ca pe un ansamblu de țări ajunse încrucișate la modernitate, în postura de semiperiferie în raport cu centrele sale, în care modernitatea s-a dezvoltat de o manieră exogenă. De aici, o pornire de a interioriza categoriile de care Cioran se credea pătruns prin intermediul culturii dominante, occidentale. "Plasăți într-un colț al Europei, dispăruți sau neglijati de Univers, noi dormim să facem să se vorbească despre noi", își amintește Cioran.¹⁸ Acest joc de oglinzi explicită, mai ales, forță și recurența reprezentărilor de sine în termeni de inferioritate, de înfrângere în raport cu statele "avanșate". Cîrja de a ieși din înapoiere îmbrăcată o nuanță obsesivă în scrisurile Tinerei Generații și, în particular, în cele ale Tânărului Cioran, care vedea în inscripționarea geografică și spirituală a României în sud-estul Europei "unul dintre cele mai mari blestemec".¹⁹ "Ura trebuie să distrugă în noi tot ceea ce provine din fondul nostru oriental, exclamă el, nefericirea noastră este legată de condiția de popor agrar. (...) Orașul și urbanizarea trebuie să fie cele două obsesii ale unui popor în curs de ascensiune."²⁰ Într-un cuvînt, România va fi ori rodul unei pasiuni moderne, ori va dispărea.²¹

De aici reiese faptul că problema care obligă la considerarea itinerariului politic al Tânărului Cioran este următoarea: în ce măsură faptul că existența generează în mod perpetuu probleme, legată fiind de obsesia de a avea cu orice preț de răspuns provocărilor modernității, invită la a trăi ca imposibile de asumat atât doavda "dovada unei ultime indeterminări"

(Claude Lefort), cît și dispariția reperelor siguranței, constitutive orizontului democratic?

Pentru a putea contura această problemă, este necesar să amintim, pe scurt, cîteva dintre aspectele contextului și ale rupturilor postdouăzeciste, interiorizate de generația lui Cioran în așa măsură încît acesta din urmă a putut să califice, la acea dată, rezolvarea problemei naționale ca fiind de o importanță vitală, directă și subiectivă.

traducere de
Andra LĂZĂROIU

NOTE:

* Escul "Le jeune Cioran: de l'inconvénient d'avoir été fasciste", de Alexandra Laignel-Lavastine, a apărut în *Le débat*, janvier-février 1997, no. 93, fiind tradus aici cu permisiunea autoarei.

1. E.M. Cioran, "Mon pays", *Le Messager européen*, Paris, Gallimard, 1996, pag. 66.

2. Cioran, "Dicatura și problema lîneretului", *Vremea*, 7 oct. 1934.

3. Cioran, "Revolta obidiților", *Vremea*, 5 aug. 1934 (corespondență din München).

4. Cioran, "Spre o altă Românie", *Vremea*, 17 feb. 1935 (din Berlin).

5. Cioran, "Aspecte berlineze", *Calendarul*, 5 dec. 1933 (din Berlin).

6. Cioran, "Mon pays", op. cit., pag. 66.

7. "Vidul nostru colectiv", *Vremea*, 29 sept. 1935.

8. Conferință difuzată la 28 nov. pe frecvența Radio București și intitulată "Profilul interior al Căpitanei", apelativul lui C.Z. Codreanu, liderul Gărzii de Fier, asasinat în 1938 de către poliția regelui Carol al doilea.

9. Serioare către Arșavir Acterian, 6 aug. 1971; în *Scriori către cei care au rămas în față*, București, Humanitas, 1996, p. 202.

10. Cioran, "Aspecte germane", *Vremea*, 19 nov. 1933 (din Berlin).

11. "Spre o altă Românie", art. cit.

12. "Revolta obidiților", art. cit.

13. "Spre o altă Românie", art. cit.

14. Ibid., p. 68

15. Ibid., p. 65.

16. Cioran, *Schimbarca la față a României*, București, Ed. Vremea, 1936 (ediție citată pentru paginajie), pp. 7-38.

17. Milan Kundera, *Les Testaments trahis*, Paris, Gallimard, 1993, p. 225. (subl. aut.)

18. "Mon pays", art. cit., p. 67

19. *Schimbarca la față a României*, op. cit., p. 106.

20. Ibid., pp. 107-108.

21. Ibid., p. 103.

(continuare în numărul viitor)

Evidența rețelei informative a aparatului de Securitate

(urmare din numărul trecut)

În cazul în care o persoană ce face parte din rețea informativă activă își schimbă domiciliul sau locul de muncă definitiv, ofițerul ce-l are în legătură solicită identificarea și posibilitățile folosirii lui în continuare de unitatea de securitate pe raza căreia s-a stabilit. Când noua unitate acceptă preluarea confirmă unității ce l-a avut în legătură, că a fost identificat și îi este util, iar aceasta îi trimite dosarul însosit de confirmare prin unitatea sau subunitatea de evidență, unde a fost înregistrată recrutarea. Aceste dosare se transmit prin unitatea sau subunitatea de evidență pentru ca persoanele respective să fie scăzute din evidența rețelei informative active.

Atunci cînd o persoană își schimbă domiciliul sau locul de muncă în altă localitate și nu este identificat sau unitatea pe raza căreia s-a stabilit nu-l primește în legătură, dosarul personal se clasează la unitatea sau subunitatea de evidență unde a fost înregistrat, pentru a fi scăzut din evidența rețelei informative active. Cu dosarele provenite de la organele de contrainformații militare, se procedează astfel:

- dosarele informatorilor din rîndul cadrelor se clasează la organul central de evidență a informatorilor;

- dosarele informatorilor din rîndul șefilor în temen și a celor din mediul civil, se trimit la inspectoratele de securitate ale judecătorilor, pe raza căror au sau urmează să se stabilească cu domiciliul.

Transmiterea dosarelor personale de la un organ la altul, de exemplu de la Direcția III-a la Direcția II-a, de la Inspectoratul de securitate al Municipiului București la Direcția I-a, sau de la Serviciul III la Serviciul I din cadrul Inspectoratului de securitate al judecătului Alba, se fac în baza ordinului scris al șefilor sau locuitorilor acestor unități.

Transmiterea dosarelor personale de la un ofițer la altul, în cadrul același serviciu de exemplu: de la major Manea Petre la cpt. Dăncescu Ion, ambii din cadrul Inspectoratului de securitate al judecătului Prahova, se face pe baza ordinului scris al șefilor sau locuitorilor acestor servicii.

În toate cazurile, de felul celor arătate mai sus, aceste transmisiuni se comunică în mod obligatoriu și organului de evidență la care figurează înregistrată rețea informativă, pentru efectuarea operațiunilor necesare în fișele existente la acest organ.

Cum se dau informații din cadrul evidenței rețelei informative

Dreptul de a face verificări în evidența rețelei informative îl au numai unitățile informative ale securității statului, care se ocupă în mod nemijlocit cu munca informativă și de anchetă. În cazuri deosebite, au dreptul și unitățile sau subunitățile de personal, cu aprobația șefului direcției personal sau locuitorii săi, în aparatul central, iar la inspectoratele de securitate judecătene cu aprobația inspectorilor șefi sau locuitorii lor.

Toate verificările se fac pe baza unor cereri motivate, care trebuie să fie semnate de ofițerii din aparatul informativ ce dețin funcția de la șef de birou inclusiv în sus.

Motivele principale pentru care se fac verificările în evidența rețelei informative sunt: pregătirea pentru recrutare, deschiderea de acțiuni, verificarea legăturilor celor lucrați în acțiuni, chemarea la sedile securității statului pentru interogare în calitate de martori, perchezitie domiciliară, pregătirea arestării și eliberare de pașapoarte.

Cerările sunt întocmite într-un singur exemplar și trimise prin corespondență sau prezentate direct de ofițerii solicitanți la cartoteca evidenței generale, care după ce efectuează verificarea le trimite în același scop și la cartoteca generală a rețelei informative.

După primirea cererilor, lucrătorul de la cartoteca generală a rețelei informative – pentru ușurarea muncii atunci cînd este cazul – le aranjează mai întîi pe litere, apoi în ordine strict alfabetică, după care execută verificarea propriu-zisă.

Dacă în timpul verificării se constată că persoana în cauză face parte din rețea informativă activă, nu se dau alte relații decât se scrie pe versoul ce-

terii de verificare organul și lucrătorul, cum ar fi de exemplu Direcția 321 cpt. Vasilescu Ion.

În asemenea situație, organul care a cerut verificarea nu are dreptul să ia nici un fel de măsuri operative în legătură cu persoana pe care o verifică, pînă la primirea consimățintului sau lămuririlor necesare de la ofițerul care a fost indicat că o are în legătură.

Atunci cînd în procesul verificării se constată că persoana respectivă figurează, se indică pe versoul cererii numărul sub care este păstrat dosarul personal, în arhivă. În același fel se dau relații și despre persoanele asupra căror a căzut recrutarea și din diverse motive aceasta nu a mai avut loc.

În cazul în care nu există date despre persoana verificată și nu a fost cunoscută nici la cartoteca evidenței generale, ofițerul de la cartoteca generală a rețelei informative, aplică pe cererea de verificare stampila cu "necunoscut", indicativul sau semnatura și data verificării.

Verificările se efectuează în cel mult 2 zile de la primirea lor de la cartoteca evidenței generale, iar în cazuri urgente (cu aprobația șefilor de direcție, inspectorilor șefi sau locuitorii lor) verificarea cererilor se execută imediat.

Cerările pentru verificarea unor persoane în evidența rețelei informative, solicitate de către unitățile de milice sau alte organe, sunt rezolvate de către unitatea centrală de evidență, în aparatul central și de către birourile de evidență în cadrul inspectoratelor de securitate ale judecătorilor. După efectuarea verificării, cerările se restituie organelor respective, pe aceeași cale pe care au fost primite.

De menționat este faptul că din partea ofițerilor care verifică cererile la evidența rețelei informative, se cere o foarte mare atenție, fiindcă în funcție de rezultatul dat, unitățile informative iau măsurile operative impuse de necesitățile muncii.

Dacă presupunem că un organ informativ cere verificarea unei persoane în vederea recrutării ca informator și din neatenția lucrătorului de la evidența rețelei informative este dat "necunoscut" cu toate că în realitate figurează ca fiind informator activ, ofițerul care a intrat în posesia acelui rezultat trece la întocmirea formelor necesare pentru recrutare.

În asemenea situație, din cauza ofițerului de la evidența rețelei informative, se produce pierderea unui timp preios din partea celui ce a solicitat verificarea, poate avea loc ratarea unor acțiuni și în același timp desconspirarea unui informator.

Confruntarea evidenței cu organele informative

În scopul confruntării evidenței rețelei informative cu existentul de la unitățile informative, ofițerii de la evidență efectuează periodic deplasări la toate unitățile informative de securitate.

Prin această confruntare se urmărește dacă există dosare pierdute sau transferate la alte unități de securitate, fără a se comunica acest lucru unității sau subunității de evidență și dacă rețeaua informativă este în legătură același lucru care figurează pe fișele existente la unitatea de evidență.

În acest sens, ofițerul este împoternicit printr-o delegație semnată de conducerea centrului inspectoratelor de securitate judecătene sau a serviciilor de contrainformații militare și se deplasează la unitățile informative unde efectuează confruntarea.

Rezultatele confruntării se aduc la cunoștința șefului unității respective pentru a se lua măsurile urgente de remedierea deficiențelor constatate.

Materialele necesare pentru a efectua această confruntare la unitățile teritoriale și de contrainformații nu se transportă de ofițerul de la evidența rețelei informative, ele fiind trimise și recutate, numai prin poșta oficială.

Despre evidența persoanelor asupra căror a încercat recrutarea, dar nu a avut loc

Sunt unele situații în care organele informative operative punctează un candidat, dar în procesul de recrutare acesta refuză să colaboreze cu organele de securitate, sau din anumite motive operative, recrutarea se consideră contraindicată. În aceste cazuri, lucrătorul operativ întocmește un raport asupra cauzelor esențiale recrutării, cu propunerea de a se predă dosarul cu materialul respectiv la organul de evidență.

După ce primește aprobarea (care se dă de către cei care dau aprobarea pentru recrutare), lucrătorul operativ introduce într-o copertă de dosar toate materialele strînsă în procesul pregătirii și verificării candidatului apoi le numerotează, le certifică și întocmește o fișă Model I, pe care le predă la organul de evidență pentru a fi înregistrate și păstrate în arhivă.

La primirea dosarului cu aceste materiale, lucrătorul de la evidența rețelei informative controlează dacă există aprobarea necesară, îl înregistrează în registrul inventar la numărul curent, scrie pe dosar și pe fișă numărul sub care a fost înregistrat, apoi se predă dosarul la arhivă spre păstrare, iar fișa se introduce în cartoteca evidenței generale, pentru a se putea da re-

lații asupra acestor persoane, atunci cind sunt verificate în diferite scopuri operative.

Păstrarea acestor materiale aduc mari foloase muncii, prin aceea că, în situația în care un individ este luat în studiu de către alți ofițeri, în vederea recrutării, unitatea de evidență îl pune la dispoziție materialul privind încercarea de recrutare făcută anterior, din care rezultă motivele pentru care s-a renunțat la recrutarea sa.

Dacă la prima încercare de recrutare cauza recrutării a fost aceea că "contraindicat" nu a corespuns scopului propus și același "contraindicat" poate fi recrutat și folosit în alte scopuri informative în care se constată că are posibilitatea să rezolve o anumită problemă operativă, dosarul din arhivă este de mare ajutor organelor informative, prin aceea că pune la dispoziție materiale de verificare și studiu asupra persoanei în cauză.

În cazul că motivul pentru care a fost luat în evidență ca fiind "contraindicat" se referă la faptul că persoana în cauză a refuzat colaborarea, sau este element dușmanos care nu prezintă garanția că va colabora cînd cu organele de securitate, se dă posibilitatea organului informativ de a preveni o nouă eșuară a recrutării sau pătrunderea în rețeaua informativă a unor elemente ce ar aduce daune muncii de securitate.

Despre corespondența referitoare la evidența rețelei informative

În activitatea organelor de securitate, se impune o organizare riguroasă a păstrării documentelor strict secrete, respectându-se conspirativitatea în manipularea operativă a lucărtilor.

Tinând seama de faptul că corespondența între organele de securitate cu privire la persoanele care fac sau au făcut parte din rețeaua informativă, este strict secretă, în această corespondență se folosesc numai numerele de înregistrare în evidență activă.

În cazul în care este necesar să se arate date de identificare complete ale persoanei care face sau a făcut parte din rețeaua informativă, numele și prenumele și domiciliul acelei persoane se scriu de mână, personal de cel care execută lucrarea, iar restul textului poate fi bătut la mașina de scris de către dactilografe.

Pentru aplicarea unui sistem unic pentru asigurarea conspirativității, pe plicurile cu asemenea corespondență se scrie în mod obligatoriu indicativul "C.P." adică "Strict secret confidențial personal".

Plicurile care poartă indicativul "C.P." nu se deschid la secretariat, ci se înregistreză după numărul

de pe plie și se predau șefului organului de securitate sau locuitorilor săi, care după deschiderea plicului, predau conținutul personal celui care urmează să execute lucrarea, iar plicul se restituie la secretariat, unde semnează de primire, cel căruia i-a fost dat conținutul.

Dosarele personale ale rețelei informative, de asemenei se expediază folosindu-se indicativul "C.P.".

Pentru altfel de corespondență este interzisă folosirea indicativului "C.P." și în același timp nu este permis a se introduce în același plic și altă corespondență adresată către destinatarii diferenți (servicii sau birouri din cadrul același unității).

Avgind în vedere faptul că rețeaua informativă este unul dintre principalele mijloace de luptă împotriva dușmanilor, se impune că atât ofițerii din unitățile informative, cât și cei de la evidența rețelei informative să respecte prevederile Directivei și Instrucțiunilor cu privire la ținerea acestei evidențe, pentru că în felul acesta să evite posibilitatea desconspirării persoanelor care fac parte din rețeaua informativă a unităților securității statului.

Una din îndatoririle ce revine ofițerilor organelor informative este și aceea ca atât cu ocazia înregistrării persoanelor recrutate, cât și atunci cînd cer relații la cartoteca evidenței rețelei informative, săn obligați să completeze toate rubricile imprimatelor cu date clare și absolut reale, pentru a nu se putea face confuzii între persoanele ce poartă nume și date aproximativ apropiate pentru a se evita desconspirăriile.

Ofițerii de la evidența rețelei informative, autorizația de a verifica cu multă atenție cererile unităților informative și atunci cînd este cazul, relațiile să le dea numai respectând prevederile Directivei și a Instrucțiunilor în vigoare.

Rezultă deci că, din partea tuturor ofițerilor de evidență care lucrează și manipulează materialele privind evidența rețelei informative, sunt obligați să-și înșucească și să respecte cu strictețe regulile de vigilență și conspirativitate, știind că numai în felul acesta vor contribui la buna desfășurare a muncii aparatului informativ.

Pentru respectarea acestor principii ale muncii de securitate se impune ridicarea continuă a nivelului cunoștințelor profesionale, politice și militare, cât și a celor de cultură generală, contribuind în felul acesta într-un mod cînd mai activ la îndeplinirea ordinelor conducerii Consiliului Securității Statului și aplicarea liniei politice a Partidului Comunist Român.

(continuare în numărul viitor)

Drepturi și privilegii

IULIU ROSTAS

Opinia multor români despre politică și politică este extrem de negativă. Pentru ei, politica reprezintă un joc murdar, un Leviathan, o lume separată, cu propriile reguli, diferite de cele din lumea lor, și în care nu trebuie să te implici. Or, realitatea ne contrazice. Dacă luăm ca exemplu Occidentul – și acesta este modelul pe care trebuie să-l urmăm – putem vedea că politica nu este ceea ce crede o mare parte dintre români. Acolo, politica este o activitate normală, specializată, bazată pe un set de reguli bine definite, în care cetățenii se implică într-un grad mai mare sau mai mic.

Această credință a românilor a avut și are două consecințe extrem de grave pentru viața politică, aflate într-o strînsă legătură una cu cealaltă: (1) un ritm mult mai lent de democratizare a societății românești comparativ cu alte societăți foste comuniste (Cehia, Ungaria, Polonia); (2) neimplicarea unor persoane competente și cu un anumit prestigiu a făcut posibilă apariția pe scena politică a unor persoane gen Dan Iosif, Bebe Ivanovici sau Nicolae Dide, ca să amintim doar câteva dintre acestea.

S-ar putea crede că alegerile din noiembrie 1996 au rezolvat situația. Or, efectele acestor patternuri mentale sunt pe termen mult mai lung. Faptul că cetățenii au avut un grad scăzut de control asupra guvernământului – măsura în care cetățenii dețin controlul asupra guvernământului fiind principalul criteriu în aprecierea dacă un sistem politic este democratic sau mai puțin democratic – și că aceia care au pus bazele sistemului nu cunoșteau ce înseamnă democrația, nu poate fi schimbat prin rezultatele dintr-o competiție electorală; sistemul trebuie regândit! Este nevoie de timp și fermitate din partea liderilor politici pentru a remodela sistemul.

Recentul "scandal al revoluționarilor", așa cum l-a denumit mass media și despre care s-a scris foarte mult, a reă dus în central atenției o problemă care în România nu a cunoscut o dezbatere publică: care este natura instituțiilor în societatea românească? care este scopul și legitimitatea acestora?

Intenția guvernului de a modifica și completa Legea 42/1990 privind drepturile revoluționarilor a

întîmpinat o dură rezistență din partea acestora din urmă. Nu este pentru prima dată cînd proiectele guvernului întîmpină rezistență unui grup; acest lucru este normal într-un sistem democratic. Ceea ce ne interesează este legitimitatea acțiunilor întreprinse de părțile aflate în conflict, mijloacele la care apelează pentru rezolvarea situației, argumentele prezentate de părți.

Legea 42/1990 acorda luptătorilor în Revoluția din Decembrie 1989 o serie de drepturi (privilegii) cum ar fi: scutirea de plată impozitelor, posibilitatea de a achiziționa spații comerciale fără licitație, împrietărire cu terenuri etc.

Proiectul de modificare propus de guvern, încercind să repare abuzurile săvîrșite de fostele guvernări prin aplicarea Legii 42, recunoștea meritele luptătorilor din Decembrie 1989, însă nu le mai acorda acestora "drepturi materiale" ca recompensă.

Există numeroase întrebări legate de modalitatea prin care au obținut aceste "drepturi". În virtutea căruia fapt puterea nou instalată a acordat aceste drepturi/privilegii?

Ceea ce a determinat puterea de atunci să acorde aceste drepturi a fost lipsa ei de legitimitate. În acele momente, revoluționari și cei care s-au opus în mod direct comunismului constituiau grupul care se bucura de cea mai multă legitimitate. Deoarece, din structura noii puteri făceau parte un număr mare de persoane care au deținut funcții de conducere în partidul comunist (Ion Iliescu, Silviu Brucan, Alexandru Bîrlădeanu – ca să amintim doar o parte dintre acestea), legitimitatea acestia era foarte scăzută.

Încă de la începuturi, noua putere s-a confruntat cu contestații vehemente din partea revoluționarilor – să ne amintim de mitingurile din 12 ianuarie 1990, 28 ianuarie 1990 sau Piața Universității. Pentru a cîștiga legitimitate, puterea a adoptat o strategie leninist-stalinistă: și-a pus în funcțiile de conducere oameni fidelii, a dublat structurile existente prin formarea unor structuri paralele, membrii ei pozau în figuri de mari disidenți, revoluționari sau chiar salvatori ai patriei.

Tot pentru a cîștiga legitimitate, a încercat să-i atragă pe revoluționari de partea sa, oferindu-le unele privilegii. Această măsură a avut două urmări: (1) i-a divizat pe revoluționari, aceștia organizându-se în mai multe asociații, unele susținînd puterea, altele opoziția, cei din urmă purtînd titulatura de "golani"; (2) s-a încercat acreditarea ideii că aceia care au luptat în Decembrie 1989 au făcut-o pentru niște avantaje materiale și nu împotriva unui sistem totalitar aberant, compromișindu-se astfel meritele de revoluționar.

De asemenea, modul în care autoritățile au aplicat Legea privind drepturile revoluționarilor a contribuit la compromiterea calității de revoluționar. S-a ajuns în situația în care persoane care au tras în revoluționari sau i-au întemnițat și bătut ori persoane cu altă cetățenie, care nu se aflau la acea dată în România, să posede certificare de revoluționar.

Această degradare a ideii de revoluționar explică participarea membrilor mai multor asociații de revoluționari – indiferent de coloratura lor politică – la acțiunile de protest împotriva guvernului: UNORD, Asociația 21 Decembrie, Asociația pentru Aflarea Adevărului Revoluției etc. Dacă revoluționarii nu se mai bucură de prestigiul, atunci să beneficieze măcar de privilegiile obținute. Cum aceasta era logica protestatarilor.

Acest grup de presiune a ales ca modalitate de acțiune în influențarea deciziei politice tacticele protestului – modalități neconvenționale de participare politică. Astfel, ei au demonstrat împotriva guvernului, au ocupat ilegal Piața Senatului, o parte din ei au intrat în greva foamei, iar unii și-au dat chiar foc.

Manifestul revoluționarilor către întregul popor român – publicat în săptămînalul *Ultima Oră*, nr. 177 din 22-28 octombrie 1997, p. 2 –, în loc să ofere argumente în favoarea acțiunilor protestatarilor, ataca persoane (Ion Caramitru, Emil Constantinescu, Valeriu Stoica, Ion Diaconescu) și încerca să identifice cauzele protestatarilor cu cele ale întregului popor: "Ne mor copiii și bătrâni, bolnavii și săracii..."; "Români, deșteptați-vă apărind ființa națională!"; "Venîți alături de noi, pentru că numai împreună vom reuși!" Limbajul folosit era unul foarte violent: "Nimeni nu-i judecă pentru răul făcut acestui popor!" sau "Cereți judecarea demnităților...". Incoerența acțiunii, faptul că protestatarii urmărcă un interes îngust, iar liderul lor era Dan Iosif – un personaj macabru – a determinat populația să nu-i sprijine pe acești. Sin-

gurul sprijin a venit din partea partidelor aflate în opoziție, adică din partea celor care le-au acordat privilegiile.

Cu toate acestea, după aproape o lună de proteste, guvernul a hotărît amînarea discutării proiectului de lege. Măsura se înscrie în "tactică" guvernului de a ceda la presiuni. A rămas însă întrebarea: revoluționarii beneficiază de drepturi sau de privilegii?

Răspunsul poate fi și o replică la articolul lui Victor Nițelea, "Contrarevoluția și contrareforma", apărut în săptămînalul citat mai sus. În acest articol, Nițelea remarcă similaritatea dintre veteranii de război, foștii deținuți politici și revoluționari, găsind ca fiind normal ca aceștia din urmă să aibă "aceleași drepturi". Situația este însă diferită. În timp ce veteranii și foștii deținuți politici au executat niște "ordine" de pe urma căror au avut de suferit, revoluționarii au ieșit în stradă în mod voluntar. Unii dintre ei au avut de suferit din această cauză, și de aceea lor trebuie să li se acorde unele despăgubiri. Or, culmea este că aceștia nu au beneficiat în prea mare măsură de prevederile Legii 42. Modul în care a fost aplicată această lege încalcă unul dintre principiile de bază ale democrației: egalitatea cetățenilor, iar guvernul consemnează la aceasta.

NOTE:

1. Gabriel Almond, Sidney Verba, *Cultura Civică*, Editura DU Style, București, 1996, cap. VI.
2. Utilizez acest concept în accepțiunea dată de Jean Baechler, în "Grupurile și sociabilitatea", din lucrarea coordonată de Raymond Boudon – *Tratat de sociologie*, ed. Humanitas, București, 1997, p. 70.

IULIU ROSTAȘ – graduated this year from the Faculty of Political Science and Public Administration, "Babeș-Bolyai", University of Cluj.

E ceva putred în Macedonia

DANIEL CAIN

Apariția pe harta Europei, în toamna lui 1991, a Macedoniei ca stat independent nu a fost deloc lipsită de peripeții. Existența micului stat, cu o populație de două milioane de locuitori, care ocupă o poziție cheie în zona Balcanilor, a fost deosebit pusă sub semnul întrebării, din cauza pretențiilor istorice manifestate de actualii săi vecini. Parte din vechea regiune geografică Macedonia, fosta republică iugoslavă a încercat să-și găsească propria identitate națională, stîrnind puternice controverse, atât prin simpla alegere a numelui său, cât și prin revendicarea unui trecut istoric, în cea mai mare parte a sa, comun balcanic. Existența noii Macedonii este astăzi acceptată, măcar cu destulă apatie de către toate cele patru state vecine. Bulgaria, ale cărei pretenții istorice în legătură cu Macedonia au fost principala cauză a izbucnirii războielor balcanice, a recunoscut imediat nouă stat, însă a refuzat să recunoască și existența unci națiuni și a unei limbi macedonene. Guvernările de la Sofia continuă să susțină că macedoneii sunt etnici bulgari, iar limba lor este în dialect al celei bulgare. Așa-numita "dispută lingvistică" dintre cele două state vecine este cauza pentru care peste 20 de acorduri bilaterale, în diverse domenii, zac prin scrisare de cîțiva ani și nu pot fi semnată, necășindu-se de acord asupra limbii în care să fie ratificate. Serbia a adoptat de la început o poziție ostilă și, cîteodată, amenințătoare, motivată de faptul că Macedonia, sub titulatura "Serbia de Sud", a fost parte componentă a regatului iugoslav interbelic. În aprilie 1996, urmare a ofensivelor diplomatice declanșate de Slobodan Milosevic în zonă, Belgradul a decis să stabilească relații diplomatice depline cu Skopje, recunoscînd și nouă nume al țării, respectiv Republica Macedonia, fapt care i-a iritat și mai mult pe greci. Relațiile fostei republici iugoslave cu Albania sunt deosebit de sensibile, ele fiind o reflectare fidelă a problemelor pe care Skopje le are cu puternica minoritate albaneză care, oficial, reprezintă aproximativ 25% din populația țării. Albanezii din Macedonia, care sunt concentrati în grupuri compacte la grani-

niă vestică a țării, se luptă pentru o mai mare autonomie în domeniul învățămîntului și pentru folosirea limbii materne în administrația locală. Încurajați de unii lideri de la Tirana, ei insistă tot mai mult pentru crearea unui stat autonom albanez în limitele celui macedonean, fapt ce irită în mod vizibil mediile politice de la Skopje.

Dintre toți vecinii săi, poziția Atenei a fost cea mai dușmanoasă și mai ostilă. Autoritățile grecești au afirmaț că simpla folosire a numelui "Macedonia" este nu doar o usurpare a identității grecești, ci și un potential pericol pentru integritatea teritorială a țării. Potrivit Atenei, o asemenea amenințare o constituia steagul macedonean, cu trimitere directă la statul antic al lui Alexandru Macedon, precum și cîteva articole din Constituția fostei republici iugoslave în care se fac referiri la macedonenii din afara granițelor Macedonici. În februarie 1994, Grecia a impus o blocadă economică totală asupra vecinei sale de la Nord. Măsura a fost drastică și, dacă ar fi fost aplicată pe o perioadă nedeterminată, ar fi redus considerabil perspectivele Macedoniei de a supraviețui. Blocada a fost ridicată abia în septembrie 1995, după negocieri la New York, care au dus la concesii importante ale părții macedonene, în principal în ceea ce privește simbolurile steagului său național. Însă, autoritățile de la Skopje au rămas ferm decise să păstreze numele țării, iar grecii – de asemenea, necliniți – nu au acceptat acest lucru. Poate că tocmai blocada grecească a îndemnat statele Europei Occidentale și SUA să acorde ajutor finanțier și economic Macedoniei, un ajutor cu mult mai mare decît în alte condiții. Grăja occidentalilor a exprimat o anumită convingere, potrivit căreia supraviețuirea Macedoniei este vitală pentru stabilitatea din zona Balcanilor.

Macedonia a supraviețuit cu o încăpăținare surprinzătoare. Politica sa economică s-a concretizat prin măsuri extreme în vederea stabilității macroeconomic, introduse la începutul lui 1994. Inflația a scăzut drastic, iar deficitul bugetar s-a micșorat și el. A

Politica internațională

fost însă prea devreme pentru a se vorbi despre un succes economic macedonean pe termen îndelungat din cauza slăbiciunilor la nivel macroeconomic. Privatizarea se desfășoară deosebit de greoi, iar reforma în domeniul bancar este ca și inexistentă. La prima vedere, economia Macedoniei se caracterizează, în principal, prin existența unor mici întreprinderi și a noslăgicii după epoca socialistă. Deși Macedonia nu a fost implicată în conflictul sângeros izbucnit după desfășurarea fosta Iugoslavie, economia sa a fost serios afectată de sancțiunile economice impuse Serbiei. Întreprinderile din țară, care erau dependente de cele din fostele republici iugoslave, nu au reușit să se orienteze în noile condiții și să-și găsească noi piețe de desfașurare. Aparentă stabilizare macroeconomică din 1994 a avut costuri sociale foarte mari. Potrivit unor diferite estimări, șomajul afectează între 25 și 35% din populația activă a Macedoniei. Statul s-a înglodat, treptat, în datorii, iar în multe întreprinderi bugetare muncitorii nu și-au primit salariul de câteva luni. În același timp, este menținut și cursul nerreal al monedei naționale, dinarul, care – potrivit unor experți locali – ar trebui să fie de cel puțin trei ori mai ieftin în raport cu celelalte valute. Semnificativ este și faptul că, din 1991 încoace, volumul total al investițiilor străine în fosta republică iugoslavă este de numai 40 de milioane USD.

Procesul politic în societatea macedoneană după răsturnarea regimului comunist a decurs întră greutăți deosebite. Uniunea Comuniștilor din Macedonia și-a schimbat numele în Uniunea Social-Democrată din Macedonia (USDM) și guvernează fără întrerupere din 1991. Partidul de guvernămînt s-a folosit de disensiunile dintre diferențele forțe de opozitie și a reușit să cîștige alegerile parlamentare din toamna anului 1994 și să formeze un cabinet de coalitie, împreună cu Partidul pentru Progres Democratic (al etnicilor albanezi). Cel mai mare partid de opozitie, Organizația Revoluționară Internă Macedoneană – Partidul Democrat pentru Unitatea Națională a Macedoniei (VMRO-DPMNE), a boicotat aceste alegeri, învinuind USDM de serioase încalcări ale legii electorale și, în consecință, a preferat să nu fie reprezentată la nivel parlamentar. În toți acești primi șapte ani ai existenței lor statale, macedonenii au fost de părere că stabilitatea țării este mult mai importantă decât faptul că forții comuniști guvernează sau nu în mod democratic. În acum, această stabilitate a depins mai puțin de instituțiile statului și mai mult de personalitatea și ca-

litățile președintelui Kiro Gligorov. Aceasta a fost la un pas de moarte în octombrie 1995, cînd a fost victimă unui atentat ale căruia amănunte au rămas necunoscute pînă astăzi, iar refacerea sa a fost întîmpinată cu ușurare. Însă, Gligorov are aproape 80 de ani și această ultimă încercare l-a slăbit foarte mult, astfel încît guvernările de la Skopje trebuie să se gîndească la un viitor apropiat al Macedoniei fără Gligorov.

Criza politică din țară s-a accentuat vizibil în această primăvară, după ce câteva jocuri tip Caritas au falimentat; deponentii au fost păgubiți cu 180 milioane DM. În urma dezvăluirilor din presă, potrivit căroror în acest scandal ar fi fost implicați mai mulți membri ai partidului de guvernămînt, pe 29 mai a avut loc o remaniere guvernamentală. În cei aproape cinci ani de cînd este prim-ministrul, Branko Tărvakovski și-a remaniat cabinetul de patru ori, fiind schimbăți peste 50 de miniștri; cu toate acestea, multe probleme au rămas în continuare nerezolvate.

Dacă nu vor avea loc alegeri anticipate în această toamnă sau, cel mai înîrziu, în primăvara lui 1998, Macedonia se va confrunta cu o criză economică asemănătoare celei din Bulgaria de la începutul lui 1997 – declară, recent, liderul VMRO-DPMNE, Liupcio Gheorghievski. Potrivit afirmațiilor acestuia, producția țării a scăzut cu 50-60%, iar 60% din populație nu mai are de lucru. Opoziția amenință că, în cazul în care guvernul nu fixează data alegerilor anticipate, va organiza ample mișcări de protest, ce vor culmina cu declanșarea grevei generale, blocarea drumurilor și acțiuni de nesupunere civică. La începutul lui octombrie, partidele macedonene de opozitie erau încă incapabile să pună în practică aceste amenințări. Ele sunt dezbinăte, frămîntate de convulsii interne și se pare că vor urma mai degrabă modelul sărbesc decât pe cel bulgar.

Înainte de fixarea alegerilor anticipate, opozitia macedoneană insistă pentru modificarea actualei Legi electorale, care este o relică din timpul lui Tito. În lege nu este prevăzută participarea reprezentanților forțelor de opozitie în cadrul comisiilor electorale, iar acest fapt dă posibilitatea partidului de guvernămînt să falsifice alegerile, așa cum – potrivit VMRO-DPMNE – s-a întîmplat în 1994. Acesta din urmă a participat, în coalitie cu Partidul Democrat, la alegerile locale de la sfîrșitul lui 1996 și a obținut rezultate bune, cîștigînd îndeosebi în marile orașe, inclusiv Skopje. Dacă alegerile ar avea loc astăzi, ar putea obține cel puțin 45% din numărul total al voturilor – afirmău, la înce-

Politica internațională

putul verii, cei din VMRO-DPMNE. Aceste estimări sunt destul de hazardate, deoarece opozitie macedoneană nu are posibilitatea de a organiza un sondaj de opinie independent și, din acest motiv, prognozele se fac după ochi. În acum, nimici nu poate afirma categoric cum vor fi distribuite fortele politice în nou parlament în cazul unor alegeri anticipate. VMRO-DPMNE nu s-a decis încă dacă se va prezenta la aceste alegeri pe liste proprii sau se va alia, într-un ultim moment, cu unele partide de opozitie mai mici. O coaliție cu cca de-a doua forță de opozitie, Partidul Liberal Democrat (PLD), apărut în urmă cu câteva luni prin fuzionarea surprinzătoare a Partidului Liberal cu Partidul Democrat, este puțin plauzibilă, în special din cauza rezervelor VMRO-DPMNE față de foștii liberali care au fost, vreme de cinci ani, partenerii de coaliție ai social-democraților lui Tărvakovski. Cei din PLD s-au ferit pînă acum să facă vreun fel de prognoze electorale deoarece, după doar câteva luni de convițuire politică, liberalii și democrații nu au reușit să steagă înmicile neîncrererii anterioare. Liberalii lui Stoian Andov se pot scinda și sprijini USDM în același mod surprinzător în care au decis să fuzioneze cu democrații lui Petar Goșev.

O viitoare coaliție de guvernămînt este foarte greu de constituit în absența partidelor etnicilor albanezi. Elementul albanez în Macedonia controlează întreaga parte vestică a țării și dacă astăzi el reprezintă, neoficial, 30% din totalul populației, în curind prezența sa va fi mult mai mare deoarece, potrivit unor estimări locale, în 10 ani albanezii nu numai că vor egala, ci vor și depăși numeric populația slavă a Macedoniei. Cu toate că majoritatea slavă din fosta republică iugoslavă refuză să acorde albanezilor mult doritul statut de autonomie teritorială, totuși guvernul de la Skopje și-a lărgit esforțurile de a-i integra pe albanezi în viața publică a țării. Albanezii au școli proprii și, cu toate că în 1994 încercarea lor de a le înființa un institut de învățămînt superior în limba albaneză – la Terovo – a fost grosolană reprimată, cursuri în limba albaneză se predau în clase particulare – situație pe care autoritățile de la Skopje o tolerează. Albanezii au acum propriile lor partide politice, dintre care cel mai mare, Partidul pentru Progres Democratic al Albanezilor din Macedonia, este reprezentat la nivel parlamentar și a avut, la un moment dat, cinci miniștri în cabinetul Tărvakovski.

Deși dialogul dintre conducerea macedoneană și cea albaneză din Macedonia este, indiscutabil, mai

larg decât cel dintre comunitatea albaneză și autoritățile sîrbești din regiunea Kosovo, situația etnică în fosta republică iugoslavă este, în continuare, destul de tensionată. Mii de studenți și elevi au ieșit, în februarie, pe străzile marilor orașe din Macedonia pentru a protesta împotriva aplicării Legii privind limbile minorităților naționale, potrivit căreia în Facultatea Pedagogică a Universității din Skopje s-a permis predarea în limba albaneză. Trei persoane au murit, iar cîteva sute au fost rănite în cursul incidentelor din dimineața zilei de 8 spre 9 iulie, cînd unități speciale ale poliției au dat jos steagul albanez arborat pe clădirile primăriilor din orașele Gostivar și Tetovo, a căror populație este majoritară albaneză. Toate partidele politice din țară, inclusiv VMRO-DPMNE, au aprobat acțiunea poliției macedonene de la Tetovo și Gostivar, dar au calificat-o ca fiind îñîrziată. Ele și-au argumentat poziția prin grija manifestată față de păstrarea integrității și a suveranității Macedoniei. Unii comentatori politici au considerat aceste evenimente drept un eșec al "liniei Gligorov", caracterizat prin toleranță manifestată în relațiile interetnice, cu prețul unor concesii politice făcute pentru menținerea puterii. Actualii guvernări de la Skopje știu că fără acest *image*, al unor oaze de stabilitate în Balcani, vor pierde nu numai posibilitatea de aderare la structurile euro-atlantice, ci și creditele fără de care economia țării nu ar putea rezista.

Cu toate că nu a reușit să-l debarce pe președintele Kiro Gligorov, al cărui mandat va expira în 1999, opozitie macedoneană afirmă că va cîștiga alegerile anticipate, indiferent dacă acestea vor avea loc în această toamnă sau în primăvara următoare. Actualii guvernări resping, în bloc, ideea organizării unor alegeri anticipate, deoarece este în contradicție cu Constituția țării, care prevede un mandat de patru ani de funcționare a parlamentului. Ea trebuie respectată pentru a exista o ordine democratică în stat și, prin urmare, alegerile trebuie să se desfășore atunci cînd le va veni timpul – în toamna lui 1998. Totuși, cei de la guvernare nu exclud posibilitatea ajungerii la organizarea unui scrutin parlamentar anticipat, poziția lor fiind din nou argumentată prin prisma Constituției. Potrivit prevederilor acesteia, data alegerilor anticipate poate fi fixată cu o majoritate simplă de voturi, respectiv 50+1. Aceasta înseamnă ca minimum 61 de deputați macedoneni să fie de acord cu acest scrutin electoral. Or, USDM are în parlament 62 de deputați din totalul celor 120, astfel încât cu greu și-ar putea

închipui cineva că se va ajunge la alegeri anticipate pe cale constituțională. Unii analiști politici nu exclud însă nici această posibilitate. Oricum, democrații lui Tărvenkovski ar putea susține necesitatea organizării unor alegeri anticipate în momentul în care vor simți că au suficiente șanse de a rămâne la putere. Ei sunt încurajați de recentele conflicte din interiorul VMRO-DPMNE, dintre aria bulgară și cea proșiră, fapt ce a avut drept consecință scăderea vizibilă a popularității sale în rândul electoratului.

Majoritatea comentatorilor politici consideră că opoziția macedoneană nu este încă aptă pentru guvernare. Dacă VMRO-DPMNE și PLD vor decide să participe la alegeri pe liste comune, compromisul dintre cele două partide va fi un adeverat Rubicon politic. În timp ce liberal-democrații sunt un partid cu orientare de dreapta, VMRO-DPMNE nu are încă o idee clară despre identitatea sa ideologică și despre interesele pe care le va apăra în viitorul parlament. Rămâne deschisă și problema conducerii acestei eventuale coaliții, deoarece atât Gheorghievski, cât și Goșev și Andov au veleități de lider. Este posibil ca, în eventualitatea unei victorii, coaliția să se destrame după varianta sîrbească. Opoziția din Macedonia este foarte amorfă, nu are suficientă experiență și îl va fi greu să schimbe aparatul de stat procomunist, constituit în decursul cîtorva decenii. În această privință, se poate face o analogie între Liupcio Gheorghievski și fostul premier bulgăr Filip Dimitrov. Dacă liderul VMRO-DPMNE ajunge la putere, nu este exclus să o părăsească în același fel ca fostul șef al Uniunii Forțelor Democrațe din Bulgaria. Cauzele vor fi același – lipsa de maturitate politică și de guvernare, încercarea brutală de decomunizare a structurilor administrative și divizarea treptată a coaliției de guvernămînt. □

Sfera Politicii 5 ani

Premiile Sfera Politicii

Redacția noastră are plăcerea de a-și anunța colaboratorii și simpatizanții că pe 18 decembrie 1997 va avea loc festivitatea aniversării a cinci ani de la apariția primului număr al revistei *Sfera Politicii*. Cu această ocazie se vor decerna premiile *Sfera Politicii* pe anul 1997.

Un juriu compus din Vladimir Tismăneanu, Stelian Tănase, Călin Anastasiu, Dan Pavel va acorda premii pentru cea mai bună traducere a unei lucrări de știință politică, precum și pentru cea mai bună lucrare românească originală de știință politică.

Așteptăm sugestiile și propunerile cititorilor noștri, pe adresa redacției revistei.

Redacția

DANIEL CAIN – student at the University of Bucharest and at the "Sveti Kliment" University of Sofia, too. He is a press correspondent in Sofia for ProTV and Mediafax.

Diplomația gafelor

VALENTIN STAN

Nu e suficient să ai minte. Trebuie să ai cîtă trebuie pentru a te abține de la a crede că ai prea multă.

ANDRÉ MAUROIS, *De la conversation*

Diplomația "la gura sobei"

Am criticat deseori, în paginile revistei *Sfera Politicii*, modul în care este concepută și promovată astăzi politica externă a unei țări cu o strălucită tradiție diplomatică, aşa cum este România. Ca mulți dintre colegii mei de generație, unii dintre ei încă diplomați în Ministerul Afacerilor Externe, am considerat mereu că poporul român are dreptul de a fi reprezentat, în relațiile cu țările lumii, de oameni capabili a promova cu demnitate și profesionalism interesele țării. Ceea ce ne interesează, aşadar, în acest text este problema comunicării diplomaticice cu lumea civilizată și mai puțin substanța politică externe ca atare. Diplomația este o meserie și, de aceea, în manualul tuturor diplomaților din lume, celebrul *Satow*, se arată că "diplomația unei țări este cîteodată popular descrisă ca fiind profesionistă sau plină de gafe".¹

Trebue precizat de la început că regulile diplomatici generale au fost trasate în urmă cu sute de ani și sunt valabile și astăzi, diplomația fiind una dintre cele mai conservatoare meserii din lume. Voi prezenta numai două dintre regulile ei de aur, precizate de Callières încă din 1716, în prețiosul său tratat, *De la manière de négocier avec les souverains*, editat la Paris. Le vom numi, simplu, Regula 1 și Regula 2.

Regula 1: "Este mai ales nevoie ca un bun negociator (în 1716 nu exista termenul «diplomatic» – n.n.) să aibă suficientă putere asupra sa pentru a rezista tentației de a vorbi înainte de a cugeta bine cu privire la ce are a zice".²

Regula 2: "Nu trebuie niciodată să blamezi forma de guvernare și, încă și mai puțin, conduită Prințului cu care negociezi, ci, dimpotrivă, trebuie să lăzu tot ceea ce poate fi lăudat, fără afectare și fără joasnică flătare".³

Ne putem întreba legitim cum se potrivește cu Regula 2 acel pasaj din capitolul de politică externă al *Programului de bază de macro-stabilizare și de dez-*

voltare a României până în anul 2000, program de guvernare al actualului executiv, în care se precizează că guvernul României va acționa pentru "utilizarea tuturor instrumentelor existente pe plan internațional, precum și a resurselor proprii disponibile, spre a sprijini, fără imixtiune, instaurarea în Rusia a unei adevărate și durabile democrații politice și economice, cu convințarea că numai o Rusie democratică și îndestulată va renunța la visurile imperiale și la expansionism, încetând să fie un pericol pentru vecinii săi".

Arătam, încă din numărul 48 al *Sferei Politicii*, că formulările cu privire la Rusia, din programul guvernului Ciobea, reprezintă o încălcare a normelor nescrise care guvernează raporturile între state suverane și independente, demonstrând o crasă necunoaștere a regulilor de comportament diplomatic în relații interstatale. Astfel, într-un document de guvernare a țării, care angajează România pe plan internațional, un stat independent și suveran, Rusia, care se întimplă a fi unul dintre actorii majori ai scenei internaționale, și care nu s-a manifestat agresiv, oficial, față de România, după 1990, este caracterizat cu sintagma: "Numai o Rusie democratică și îndestulată va renunța la visurile imperiale și la expansionism, încetând să fie un pericol pentru vecinii săi".

Rusia nu este astăzi îndestulată, cunoscând că și România probleme complexe, produse de o tranziție dureroasă, dar necesară. Rezultă, din programul Ciobea, că Rusia are, cel puțin pentru prezent, "visuri imperiale" și "expansioniste" și este "un pericol pentru vecinii săi". Este imposibil de stabilit pe ce dovezi își bazează guvernul român afirmația că Rusia are visuri "imperiale", după 1990, indiferent de actele guvernului de la Moscova în această perioadă. Într-un caz celebru pentru dreptul internațional, *North Sea Continental Shelf Cases* (1969), judecătorul Sorenson preciza: "Este practic imposibil pentru un guvern să producă dovezi concludente cu privire la motivele care au determinat acțiunea și politica altui guvern".⁴ Așadar, orice ar face Moscova, pace sau război, nu se poate proba argumentat că motivația actelor sale este reprezentată de "visuri imperiale", cu atât mai puțin într-un document oficial al altui stat. Ceea ce nu ne-ar împiedica, evident, să condamnăm un act al Rusiei care încalcă dreptul internațional.

Oare, să se ridice guvernul român deasupra unei constatări cu valoare de precedent juridic în lumea civilizată a dreptului internațional? Și, apoi, promovarea intereselor românești de bună vecinătate cu Rusia, în chiar perioada cînd negociem tratatul cu ea, aşa cum precizează Regula 2, ar fi trebuit să impună o moderare a limbajului și o cumpărire specifică actului de stat. Or, limbajul documentului citat nu depășește standardele practice de publicații precum *România Mare*, deși se dorescă a fi un program de guvernare politică a unei țări cu o strălucită tradiție în diplomație. Această pasajă aruncă pur și simplu în acă Regula 2 a lui Callières.

Dar cum se potrivește cu Regula 1 incredibila reacție a ministrului de externe Adrian Severin la remarcă secretarului general NATO, Javier Solana, în ianuarie 1997, cînd oficialul Alianței Nord-Atlantice i-a mărturisit demnitărului român scepticismul colaboratorilor săi, de la sediul NATO din Bruxelles, cu privire la șansele României de a primi primul val al largirii Alianței? Nici mai mult nici mai puțin, nesenzând stilul elegant folosit de diplomatul occidental pentru a sugera că România nu se află printre favoriți largiri NATO, ministrul Severin l-a invitat pe Solana să facă pariu că România va primi prima largire! Grotescul acestei situații este că astăzi mai evident acum, după ce *summit-ul* NATO de la Madrid, din iulie 1997, a confirmat scepticismul colaboratorilor lui Solana.

Cum poate fi calificat, plecind de la Regula 2, comunicatul critic al MAE din iunie 1997, după hotărîrea SUA de a sprijini doar trei candidați la intrarea în NATO, printre care nu se află România, comunicat care se referea în următorii termeni la decizia Administrației Clinton: "Accastă decizie nu protejează suficient interesele Statelor Unite în zona central- și est-europeană"? Practic, București dădeau lecții Washington-ului cu privire la interesele de securitate ale Americii, pe care președintele Clinton nu le "protejează suficient". Cum concordă acest comunicat cu Regula 1?

În ceea ce privește interviul ministrului de externe, în care acesta a afișat că a văzut "probe indiscutabile atestînd că vreo doi-trei directori ai unor cotidiane de mare tiraj sunt agenți ai unor servicii străine, că vreo doi șefi de partid celebri și chiar preluți sunt și ei agenți străini bine finanțați din afară (...)", se poate spune că ministrul Severin, ca șef al diplomației române, a încălcătoare regulile diplomatiche din lume. Este prima declaratie de acest fel făcută de un ministru de externe în istoria modernă a lumii civilizate. Indi-

ferent de acoperirea reală a afirmațiilor sale, daunele produse imaginii poporului român au fost immense în Vest. Singura concluzie posibilă a tras-o Associated Press: "În Balcani, conspirația este pîinea și untul politică, într-adevăr, ale vieții zilnice. Dar chiar și după standardele locale, românii sunt neobișnuit de inclinații să vadă un complot secret în spatele fiecărui eveniment, mic sau mare. La ei acasă, ultimul exemplu al acestei obsesii naționale a venit de la ministrul de externe Adrian Severin, pînă acum considerat un actor național pe o scenă politică bizără. El i-a uluit pe români săptămîna trecută, acuzînd mai mulți șefi de partide și publicații de frunte că au lucrat pentru serviciile de spionaj străine".⁸

Cine mai crede că o țară, în care formatorii de opinie publică și liderii de partid preluți sunt agenți străini, mai poate fi primită în NATO sau Uniunica Europeană? Dacă agenții sunt finanțați de Occident și sunt deconspirați de ministrul de externe român, este greu de presupus că România va fi acceptată în NATO sau UE. Dacă agenții sunt finanțați din Est, atunci cu atât mai puțin. Oricum, dacă așa înțelege ministrul Severin să poarte campania de intrare a României în NATO, atunci nu e de mirare că prestigiosul cotidian american *Washington Post* consideră menționata campanie ca fiind o formă de "donchișotism".⁹

Recentele remarcă publice ale apropiatului colaborator al ministrului Severin, secretarul de stat din MAE, Lazăr Comănescu, după care reuniunea informală a miniștrilor afacerilor externe ai UE de la Mondorf, Luxemburg, a fost o reuniune "organizată la gura sobei"¹⁰, discreditează pînă și ideea de diplomație. Asemenea remarcă nici nu mai trebuie confruntate cu regulile diplomației și dău întreaga măsură a "profesionalismului" dirigitorilor diplomației române. Doriind să minimalizeze reuniunea informală de la Mondorf, care a arătat că "o majoritate a miniștrilor"¹¹ UE susțin recomandările Comisiei Europene de a se începe negocierile de aderare la UE numai cu cinci candidați central-europeni plus Cipru, printre care nu se află România, demnitărul român a recurs la un limbaj descalificant la adresa reuniunii, pentru a masca nou și usturătorul esec al diplomației domnului Adrian Severin. Ideea avansată de domnul Comănescu, după care reuniunea de la Mondorf este "neoficială" și "nu ia decizii"¹², este pur și simplu penibilă. Domnia sa demonstrează că nu știe că reuniuni informale au precedat pînă și constituirea Comunităților Europene prin Tratatele de la Paris și Roma, în anii '50. Faptul că asemenea reuniuni nu emit documente formale nu în-

seamnă că acolo nu se iau decizii care se regăsesc apoi în hotărîrile oficiale ale structurilor comunitare. Plecînd de la logica domnului Comănescu, am putea crede că reuniunile de la Teheran (1943) și Yalta (1945), la care au participat liderii SUA, Marii Britanii și URSS și care au stabilit configurația politico-teritorială a lumii postbelice, au fost lipsite de semnificație majoră, pentru că nu au emis nici un document formal care să conțină toate deciziile luate; mai precis, au fost reunii la "gura sobei".

Fizicieni și diplomați

Puțini sunt acei publiciști care ar mai risca astăzi să susțină diplomația ministrului Adrian Severin, după șirul de gafe și nonperformanțe notabile pe care le-a înregistrat în numai un an de zile. Există, totuși, un susținător constant al ministrului de externe, domnul Gabriel Andreeșcu, ale cărui adevărate campanii publicistice în sprijinul domnului Severin, devenite de notorietate, fac apel la cunoștințele sale în domeniul relațiilor internaționale.

Fizician de profesie, domnul Andreeșcu este foarte încrezător în competențele sale pe tărîmul analizei dinamicii internaționale, cunoștințe pe care le-a pus în slujba ministrului de externe și pe care le folosește extensiv pentru a-i critica vehement pe cei care exprimă poziții contrare celor susținute de MAE. Domnia sa mi-a adresat și mie, în mod repetat, critici deosebit de dure, considerînd că evaluările mele, defavorabile modului în care este promovată politica externă a României, se înscriu "în logica eforturilor de a folosi momentul Madrid ca o ocazie de destabilizare a guvernului Ciorbea".¹³ Nu comentez această afirmație, relevantă prin ea însăși. Mai mult, domnul Andreeșcu a adus o ofensă nemeritată redacției revistei noastre și cititorilor ei, declarînd ritos că *Sfera Politicii* este "o revistă semiprofesională"¹⁴, în contextul în care critica acerb unele dintre textele publicate de mine în paginile acestei publicații.

De parte de mine gîndul de a contesta unui fizician dreptul de a deveni expert în relații internaționale și sper sincer ca domnul Andreeșcu să atingă acest studiu. Avînd însă în vedere că domnia sa a publicat o serie de articole, în *Sfera Politicii*, în care nu face apel la un aparat critic adecvat și nu susține cu argumente științifice acuzele grave, care vizează analizele mele de politică externă, iar în alte publicații a minimalizat științific profesională a revistei *Sfera Politicii*, sunt nevoie, din respect pentru cititorii revistei, să mă refer la el-

borările domnului Andreeșcu. Evident, nu le voi aborda pe toate, ci doar pe cele mai reprezentative.

În numărul 52 din *Sfera Politicii*, domnul Andreeșcu afirmă: "Alte obsesii ale d-lui Valentin Stan – precum necesitatea ca România să accepte sfera de influență a Federației Ruse, dacă nu este posibilă integrarea în NATO – și dînsul o consideră imposibilă –, așteptarea intrării în UE pentru a obține garanții de securitate ale Alianței Nord-Atlantice (renunțînd la esfertul aderării directe), publicitatea și susținerea unor documente elaborate de institute americane care le făceau contra plată, conform unor comenzi venite de la Moscova, toate acestea mi s-au părut incompatibile cu o raționare responsabilă asupra domeniului în care se pronunță".¹⁵ Este inutil a preciza că domnul Andreeșcu nu produce nici un argument, nu trimite la nici un text scris de mine pentru a-și susține acuzele. Explorabil, asemenea texte, în care să fi susținut extinderea influenței Rusiei asupra României, nu există.

Este greu de înțeles cum un analist, fie și modest, poate crede că poate milita în același timp pentru integrarea în UE și pentru acceptarea sferei de influență a Rusiei. Cum poate să te pronunță pentru a obține garanții de securitate din partea NATO, după integrarea în UE, concomitență cu acceptarea influenței Rusiei? Si cum poate să consideri imposibilă integrarea în NATO, dorind în același timp garanții de securitate din partea Alianței? Din păcate, altceva este deosebit de grav în afirmațiile domnului Andreeșcu, afirmații care trec dincolo de persoana mea semnalînd, pentru prima oară, un caz deosebit de interesant, care merită, într-adevăr, întreaga noastră atenție. Domnul Andreeșcu acreditează ideea că aș promova "documente elaborate de institute americane care le făceau contra plată, conform unor comenzi venite de la Moscova". Domnul Andreeșcu nu prezintă nici un document în acest sens. O voi face eu însă.

Domnul Andreeșcu se referă la două studii elaborate de unele din cele mai prestigioase *think-tank*-uri din SUA: Martin Butcher, Tasos Kokkinides, Daniel Plesch, "Study on NATO Enlargement-Destabilizing Europe", *BASIC Research Report*, No. 95.2, sub egida The British American Security Information Council (BASIC), The Centre for European Security and Disarmament (CESD) și Stanley Kober, "NATO Expansion and the Danger of a Second Cold War", *Foreign Policy Briefing*, No. 38, January 31, 1996, sub egida CATO Institute. După cum se știe, în SUA există o dezbatere aprinsă cu privire la extinderea NATO, care este văzută de mulți analiști și oameni

politici americanii ca fiind opusă intereselor de securitate ale Americii. Cele două studii menționate, în spiritul democrației americane și a profesionalismului angajat de autori, se pronunță împotriva extinderii NATO. Se știe din derularea audierilor în Senatul american, pe marginea lărgirii NATO, că numeroși senatori și experți s-au pronunțat împotriva lărgirii Alianței, majoritatea, pînă acum, optind totuși în favoarea lărgirii.

Iată cum caracteriza domnul Andreeșcu cele două studii: "Argumentația din studiile amintite arăta astă de subredă, reluarea clișeelor rusești era astă de frapantă, iar punerea în pagină astă de spectaculoasă, încă am fost convins că am în față ceva necurat. La puțin timp, am putut face investigațiile mele și relativ rapid am primit și răspunsul: studiile care îmi fuseseră prezentate drept demandelă concepția NATO erau texte plătite, săcute la cerere de către misterioși solicitanți (...). Această metodă de intoxicație a mediilor occidentale este clasică. Uniunea Sovietică plătea altădată mari sume de bani pentru a plasa opinii slujind intereselor ei și folosea numeroși agenți de influență pentru a le susține. Se pare, iată, că metoda trăiește și acum".¹⁶ După cum se vede, metoda "listelor cu agenți" și a investigațiilor paralele cu cele ale serviciilor speciale românești nu este doar apahajul domnului Severin. În cazul domnului Andreeșcu însă, aria "investigațiilor" a depășit România și a atins SUA.

Dar care sunt "clișeelor rusești", din studiile amintite, la care se referă domnul Andreeșcu? Acestea sunt afirmații de tipul: "Washington-ul ar putea fi pus în situația de a plasa forțe convenționale în teritoriile noilor state membre, escaladând tensiunea cu Rusia" și "Lărgirea NATO ar putea instituționaliza o nouă confruntare și ar putea crea noi pericole".¹⁷

Pe 9 octombrie 1997, Comisia de Relații Externe a Senatului SUA, l-a audiat pe Jonathan Dean, consilier principal pe probleme de control al armamentelor, și pe Michael Mandelbaum, director al Departamentului de Politică Externă Americană la Paul H. Nitze School of Advanced International Studies of John Hopkins University, doi reputați experți în probleme de securitate, a căror părere contează astă de mult în SUA, încă Senatul le-a cerut-o în problema lărgirii NATO. Ei au exprimat exact opiniile pe care Gabriel Andreeșcu le consideră "clișe rusești": Lărgirea NATO ar "solicita staționarea unor forțe importante" pe teritoriul noilor membri și ar "intări imaginea unei incercuri ostile" la adresa Rusiei.¹⁸ Senatul american l-a audiat inclusiv pe reprezentantul CATO

Institute, Ivan Eland, confirmând prestigiul de care se bucură instituția respectivă în SUA.

Mai mult, numeroși senatori au exprimat, în timpul audierilor, opinii cu privire la lărgirea NATO identice cu "clișeelor rusești", descoperite de domnul Andreeșcu și, aşa cum arăta domnia sa, finanțate de la Moscova. Astfel, senatorul Dale Bumpers (democrat, Arkansas) și-a exprimat îngrijorarea cu privire la lărgirea NATO, care ar putea să impună "un preț greu pentru SUA" în relația cu Rusia și să aibă un "efect dăunător" în acest sens. Îngrijorări similare au exprimat senatorii Barbara Mikulski (democrat, Maryland), Arlen Specter (republican, Pennsylvania), Kay Bailey Hutchison (republican, Texas), Tom Harkin (democrat, Iowa).¹⁹ După cum se vede, unii dintre ei sunt membri ai partidului democrat al președintelui Clinton.

M-aș putea întreba cum poate fi calificat acel reprezentant al societății civile din România care acuză prestigioase institute americane, fără a prezenta dovezi, că sunt plătite de la Moscova pentru a promova "clișee rusești". Sunt oare și senatorii americanii plătiți de la Moscova, de vreme ce susțin aceleași "clișee"? Sau, pur și simplu, având altă gîndire decă domnul Andreeșcu, în problema extinderii NATO, trebuie blamați cu toții, ca agenți ai Moscovei, pe care domnia sa i-a descoperit în urma unor "investigații"? Îi las pe cititorii *Sferii Politicii* să răspundă singuri la aceste întrebări.

Dacă cineva crede că România poate intra în NATO (obiectiv realizabil dacă se va folosi înțeleptul oferit de UE și Uniunea Europeană Occidentală) fără a analiza atent contraargumentele la lărgirea Alianței aduse de oponenții procesului extinderii din SUA, nu a înțeles mai nimic din logica dinamicii internaționale. Dacă însă îi acuză pe aceștia că sunt "agenți de influență" ai Moscovei, pericolul pe care îl reprezintă acest tip de abordare pentru libertatea de exprimare, pentru democratic și drepturile omului, ca și pentru interesele naționale românești, este mai mult decă evident.²⁰ Există însă și posibilitatea ca domnul Andreeșcu să aibă dreptate. Numai că, în cazul acesta, domnia sa îi face un imens rău chiar ministrului Severin, în slujba căruia a pus întrreaga sa retorică. Aceasta pentru că The British American Security Information Council (BASIC), și The Centre for European Security and Disarmament (CESD), instituțiile pe care Gabriel Andreeșcu le-a descoperit că servesc Moscova, contra plată, au pus în circulație, alături de alte *think-tank*-uri americane, un nou text care evaluează negativ, în iulie 1997, extinderea NATO.

Numai că de data asta, principalul argument folosit de BASIC și CESD, pentru a critica extinderea NATO, este acela că lărgirea Alianței va produce o nouă diviziune în Europa și va declanșa în ţările rămasse în afara extinderii o ascensiune a naționalismului BASIC și CESD folosesc pe primul loc, în argumentarea lor, pentru a contura o "imagină înșorătoare a viitorului"²¹, după lărgirea NATO, chiar Carta Albă cu privire la relația României cu NATO, emisă de Ministerul Afacerilor Externe din România, sub semnatul ministrului Adrian Severin. Cele două institute precizează, criticînd decizia NATO de a se lărgi și arătînd consecințele: "Un recent document emis de Ministerul Afacerilor Externe din România oferă o imagine înșorătoare a viitorului și avertizează că"²², în cazul în care Ungaria intră în NATO și România nu, "procesul de apropiere și construire a parteneriatului dintre România și Ungaria ar putea fi începutinit, dacă nu compromis cu totul. Impactul asupra tuturor liderilor politici care au muncit din greu pentru a realiza o relansare majoră a relațiilor româno-ungare poate fi serios, chiar devastator. Astfel, se va pregăti terenul pentru acei politicieni naționaliști și extremiști, care s-au opus tot timpul dezvoltării unor relații normale de parteneriat între România și Ungaria".²³

Oare, această argumentație împotriva lărgirii NATO, bazată pe documentele semnate de Adrian Severin și promovată de institute americane ce acționează "conform unor comenzi venite de la Moscova", aşa cum indică "investigațiile" domnului Andreeșcu, este și ea finanțată de Moscova? Folosește "clișee rusești"? Este și domnul Severin plătit de la Moscova sau este "exploataț în orb"²⁴ de serviciile rusești? Iată întrebări la care nu ne propunem să răspundem, lăsînd serviciilor românești abilitate să se autosizeze și să treacă la elucidarea acestui caz semnalat pentru prima oară de domnul Andreeșcu.

O altă acuză pe care mi-o aduce domnul Andreeșcu este aceea că și îi critică guvernul Ciorbea pentru că folosește un limbaj de *România Mare* cînd spune că vrea să sprijine instaurarea democratiei în Rusia: "Iste absolut gratuit să califici exprimarea dorinței de a sprijini procesul democratic din Rusia drept o violare a suveranității Rusiei, iar limbajul corespondător drept un «limbaj de *România Mare*»".²⁵ Este evident pentru oricine citește prima parte a textului de față că referirea săcuită de mine la limbajul de *România Mare* al guvernului nu are nici o legătură cu intenția sa de a sprijini democratizarea în Rusia (ea însăși enunțată cu o emfază nepermisă), ci formulării din

programul guvernului în conformitate cu care Rusia poate fi descrisă ca avînd "visuri imperiale" și promovînd "expansionismul". Iată, practic, o mistificare a textului meu pe care o operează domnul Andreeșcu.

Ce s-ar putea adăuga despre probitatea științifică a aceluia care citează între ghilimele un pasaj, pe care mi-l atribuie și pe care nu l-am scris niciodată, încercînd să acrediteze ideea că aș fi făcut referire la o eventuală "amenințare din partea României"²⁶ la adresa Moscovei? De fapt, eu criticam tocmai pe acei oameni politici români care susțineau că, dimpotrivă, România este amenințată de Moscova, ceea ce diminuă şansele noastre de a accede la NATO.²⁷ Ideea mea că Rusia ar putea percepe această poziție ca o atitudine ostilă din partea României a fost înlocuită de domnul Andreeșcu cu aceea că România ar avea o atitudine amenințătoare la adresa Rusiei, iar această idee mi-a atribuit-o mie. Un asemenea procedeu încalcă deontologia minimală a oricărui demers științific.

În ceea ce privește competența profesională a domnului Andreeșcu, pe care o angajează în elaborările sale de politică externă, este relevantă critica pe care o face aliniatul său 3 din articolul 2 al proiectului de Tratat rus-roșan, care precizează: "În cazul apariției unor situații care, după părerea uneia dintre Părțile Contractante, creează o amenințare la adresa păcii și securității internaționale sau lezează interesele sale de securitate, ele vor intra imediat în contact, cu scopul de a proceda la un schimb de păreri cu privire la acțiunile potrivite care ar putea fi întreprinse pentru diminuarea tensiunii și soluționarea unor asemenea situații".²⁸ Domnul Andreeșcu consideră această formulare ca fiind "inaceptabilă", deoarece "condiționează relațiile de securitate ale României cu alte țări de interpretarea pe care Rusia o dă acestor relații".²⁹

Este inutil a face o demonstrație cu privire la dilettantismul unei asemenea citiri a formulării din proiectul de Tratat rus-roșan. Vom menționa doar că, în același material, publicat în *Sfera Politicii*, în care domnul Andreeșcu respingea menționata formulare din proiectul de Tratat rus-roșan, domnia sa elogia Actul Fondator cu privire la Relațiile Mutuale dintre NATO și Rusia (termenul folosit de Gabriel Andreeșcu era "Carta NATO-Rusia") pentru că "nu permite Rusiei nici o condiționare a politicii membrilor NATO de poziția ei".³⁰ O citire – fie ea și foarte sumară – a Actului Fondator îl-ar fi relevat domnului Andreeșcu următoarea formulare din capitolul II al documentului cu privire la Mecanismul de consultări și cooperare și la Consiliul Comun Permanent NATO-

Rusia: "Întruniri extraordinare ale Consiliului vor avea loc, în plus față de întrenurile regulate, pentru a se permite consultări prompte în cazul situațiilor de urgență. În acest context, NATO și Rusia se vor consulta imediat în cadrul Consiliului Comun Permanent, în cazul în care mulți dintre membrii Consiliului percep o amenințare la adresa integrității sale teritoriale, independenței politice sau securității".³¹

Dar formularea din Actul Fondator, lăudat de domnul Andreeșcu pentru că "nu permite Rusiei nici o condiționare a politicii membrilor NATO de poziția ei", este aproape identică cu formularea din proiectul de Tratat russo-român, criticat de același autor, deoarece "condiționează relațiile de securitate ale României cu alte țări de interpretarea pe care Rusia o dă acestor relații". În plus, Actul Fondator enumerează mai multe capitoale de consultări, la cererea Rusiei, cu o conotație mult mai puternică din perspectiva intereselor rusești (integritatea teritorială, independența politică, securitatea) față de proiectul de Tratat russo-român care face referiri evazive mai ales la domeniul de interes general (pacea și securitatea internațională, interesele de securitate). Rezultă că NATO a încheiat cu Rusia un Act "înaceptabil" pentru NATO, ca să folosească termenul uzitat de domnul Andreeșcu, deși același autor aprecia foarte favorabil documentul. Orice comentariu suplimentar este de prisos.

Un singur lucru ar mai fi de adăugat. Gabriel Andreeșcu are dreptate când scrie, în numărul 52 din *Sfera Politicii*, că am părasit Centrul de Studii Internaționale, pe care îl conduce, în primăvara lui 1996. Ceea ce nu menționează, din rațiuni lesne de înțeles, este cum l-am părasit. Mi-am dat demisia în față avanșei de improvizări și diletantism care a compromis o structură ce merită o soartă mai bună. Mă bucur că domnul Andreeșcu s-a delimitat de mine în chiar paginile revistei *Sfera Politicii* (o publicație de care mă simt legat afectiv) pentru că, într-adevăr, asocierea mea cu domnia sa, pe care unii încă o făceau, devenise compromițătoare în ceea ce mă privește.

Precizez că nu voi mai răspunde niciodată criticiilor pe care mi le va aduce, deoarece ceea ce a scris pînă acum domnul Andreeșcu pune foarte serios sub semnul întrebării probitatea sa științifică, nivelul de competență în domeniul relațiilor internaționale și capacitatea sa de a purta un dialog bazat pe argumente științifice și nu pe diatribe lipsite de conținut. Ramîne doar mișcarea că ministrul de externe nu a beneficiat de o apărare și o susținere în care "fizica" să fie mai puțin mecanicistă, iar diplomația mai evidentă. □

NOTE:

1. Vezi Lord Gore-Booth, ed., *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, Longman, London, 1981, p. 8.
2. Apud *Ibidem*, p. 443.
3. Apud *Ibidem*, p. 444.
4. Apud Robert M. MacLean, *Public International Law*, HLT Publications, London, 1992, p. 33.
5. Vezi Bazil Ștefan, "Adrian Severin pune pariu cu Javier Solana", în *România liberă*, Serie Nouă, Nr. 2082, 1 februarie 1997.
6. Vezi rubrica "Demnitarul de serviciu", în *Azi*, Nr. 1498 (2080), 13 iunie 1997.
7. Vezi interviul în exclusivitate cu dl Adrian Severin, vicepreședinte al Partidului Democrat, "În PD nu se mai construiesc piedestale pentru idoli", consemnat de Valentin Stănilă, în *Azi*, 22 septembrie 1997.
8. Alison Smale, Associated Press Writer, "Romania Has New Diana Conspiracy", Tuesday, September 30, 1997, 6:31 a.m. EDT.
9. Vezi Edward Cody, "Romania Steps Up Efforts To Secure Spot in NATO", *Washington Post Foreign Service*, *The Washington Post*, August 26, 1997, Page A11.
10. Vezi interviul acordat de Lazăr Comănescu, secretar de stat în MAE, "A fost o reuniune la gura sobei", consemnat de Mugurel Rădulescu, în *Adevărul*, Nr. 2313, 28 octombrie 1997.
11. Vezi M. Jacques F. Poos, "Agenda 2000 – Scénario de départ des négociations 1(3)" în Conférence de presse de M. Jacques F. Poos, Président du Conseil à l'issue de la réunion informelle des Ministres des Affaires Etrangères de l'Union Européenne à Mondorf (Luxembourg) le 26.10.1997.
12. Vezi interviul acordat de Lazăr Comănescu, Loc. cit.
13. Gabriel Andreeșcu, "Post-Madrid: în aşteptarea comunităților interne", în 22, Nr. 27(385), 8-14 iulie 1997.
14. *Ibidem*.
15. Gabriel Andreeșcu, "Evaluarea politicii externe românești", în *Sfera Politicii*, Nr. 52, Anul V, 1997, p. 57.
16. Gabriel Andreeșcu, "Conflictul: o strategie rusească?", în 22, Nr. 35(341), 28 august-4 septembrie 1996.
17. *Ibidem*.
18. Vezi Ralph Daunheisser, USIA Congressional Correspondent, "Senate Witnesses Clash on Proposal to Enlarge NATO", (NATO: Foreign Relations Committee continues hearing) (1170), USIS Washington File, 10 October 1997.
19. Vezi Susan Ellis, USIA Congressional Correspondent, "Albright, Cohen Testify on Costs of Enlarging NATO Alliance", (Many senators on Appropriations panel still undecided) (1000), USIS Washington File, 21 October 1997.

20. De altfel, domnul Andreeșcu nu a cîștat să aducă acuzații deosebit de grave, cu o conotație penală, actualului președinte al României, Emîl Constantinescu, pe vremea cînd era doar președintele Convenției Democratice, pentru simplul motiv că liderul CDR avea o altă vizină cu privire la Tratatul româno-rus decît domnia sa: "Faptul că liderii CDR sprijină din igoranjă, în practică, politica trădării intereselor naționale, a unor partide precum PUNR, PRM ori PSM, este unul dintre factorii gravei degradări a vieții politice din această țară". Vezi Gabriel Andreeșcu, "A doua mare gașă de politică extenuată a președintelui Convenției Democratice", în 22, Anul VII, Nr. 18 (324), 1-7 mai 1996.

21. Vezi NIETS (NIETS este alcătuît din The British American Security Information Council, The Centre for European Security and Disarmament și Berlin Information-Centre for Transatlantic Security), "Basic Notes – NATO Expansion and the Excluded Countries: A New division of Europe", July 1997.
22. *Ibidem*.
23. *Ibidem* (NIETS citează direct din *White Book on Romania and NATO*, Ministry of Foreign Affairs, 1997).
24. Formula "exploatați în orb" îi aparține domnului Adrian Severin – Vezi Bogdan Chiriac, "Severin crede că agenții pot fi exploatați și în orb", în *Adevărul*, Nr. 2293, 4 octombrie 1997.
25. Vezi Gabriel Andreeșcu, "Rusia – adevăruri și fantezii", în *Sfera Politicii*, Nr. 50, Anul V, 1997, Nota 8, p. 16.
26. *Ibidem*, p. 13.
27. Vezi Valentin Stan, "Drumul spre Vest – diplomația coerentă", în *Sfera Politicii*, Nr. 48, Anul V, 1997, pp. 21-22.
28. Apud Gabriel Andreeșcu, "Rusia – adevăruri și fantezii", în *Sfera Politicii*, Nr. 50, Anul V, 1997, p. 13.
29. *Ibidem*.
30. *Ibidem*, p. 14.
31. "Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation", Paris, 27 May 1997.

VALENTIN STAN – graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest. He is a lecturer in international relations and international contemporary history at the University of Bucharest. Board member of the Center for Euro-Atlantic Studies of the University of Bucharest.

SOCIETATEA ACADEMICĂ DIN ROMÂNIA

Intrarea Grigore Alexandrescu 3
București
tel/fax: 210 75 69
sar@sar.sfos.ro

SAR lucrează cu motoarele în plin la următoarele programe:

- *Doctrine politice*: serie de conferințe publice
- *Academia Parlamentarilor*: seminar de instruire și dezbatere
- *Evaluarea administrației locale*: cercetare aplicată în București, Iași și Cluj
- *Burse pentru scriere de legi*

SAR editează:

- Revista Politică Externă
- Volumul *Doctrine politice*
- Manual de educație civică

SAR va scoate Catalogul Expertilor din România, în variantă tipărită și pe Internet. Și experții români au dreptul de a fi cunoscuți în Occident.

Nu ratati ocazia de a avea acest Who's Who academic!

Vă așteptăm!

Cenzura în România (v)

schită istorică

(unmare din numărul trecut)

ADRIAN MARINO

11. Scene tipice regimului polițiosc și de cenzură – unele poate și mai pitorești – se constată, în aceeași perioadă, la începutul secolului 20, și în Transilvania. Represiunea continuă împlacabil, până la Unire. Controlul școlilor românești, confiscarea publicațiilor sosite de la București, filajul strict al personalităților literare și culturale venite din Vechiul Regat, dar și al filologilor străini interesați de literatura și limbă română (I. Picot, G. Weigand), suspendarea unor ziaruri (*Tribuna*, în 1903) etc., toate fac parte din peisajul epocii. Nu lipsită de o anume savoare este dezcepția activităților locale, în mare criză de... "informatori": "Între români abia se găsesc elemente de încredere" ...⁹¹

Un personaj deosebit de pitoresc, mare difuzor și contrabandist de cărți românești, care călătoresc pe jos la Roma și doarme învelit în cojoc îngă Columna lui Traian, arestat de mai multe ori și permanent înțintă sub observație, este "Badea" Gheorghe Cițcan, sătan din Cîrțisoara. Se specializase în colectarea și trecerea prin "vama cuciului" a cărților și revistelor românești, spre marele scandal al poliției din Brașov. Se foloseau unciori și coperți false, pagini cu titluri schimbante etc. Până la urmă, exasperate, autoritățile trec la măsuri energice și definitive. În 1903, întreg "depozitul" este confiscat și încărcat în patru căruje: 4.858 de titluri, 76.621 exemplare. Este cea mai mare confiscare de cărți din întreaga istorie a cenzurii române. Urmează o birocrație întreagă, inventare complete, azi cu valoare bibliografică. Operație totuși practic inutilă, deoarece "toate cărțile confiscate... fără a atrage atenția opiniei publice" urmând să "nimicite prin ardere". Ceea ce se și întimplă, în 1907, într-o... fabrică de cărămizi.⁹² Holocaustul are, deci, precursorii săi, unii încă insuficient puși în valoare.

În 1912, consulul român de la Budapesta cere totuși precizări oficiale referitoare la publicațiile românești interzise. Rezultatul? Până la urmă, încă o lungă listă bibliografică (8 pagini, 214 poziții, 230 de titluri): *Tabel asupra tipăriturilor românești interzise a circula pe teritoriul sântei coroane ungare*. Document,

tipic al cenzurii *K.und.k.*, și el de interes documentar.⁹³ Procesele politice, bineînțele, continuă. Cel mai notoriu este al poetului O. Goga, închis la Debrețin, în 1909. Va fi vizitat în închisoare de I.L. Caragiale, generos cu bacășuri grase, care-i aduce și... două sticle de şampanie. Va publica și un protest în presa din țară (1910).⁹⁴ Închisoarea nu era chiar foarte "vechiă", în stilul operetei *Fledermaus* de F. Lehár. O. Goga, foarte demn, refuză grătirea.

12. Lovitura de grătie dată libertății presei, prin interzicerea masivă de publicații și instaurarea drastică a cenzurii, este opera regimurilor autoritare, dictătoriale, totalitare din România. Mai întâi regalist, apoi fascist, apoi comunist, începând din deceniul patru, până la 22 decembrie 1989. Ele nu pot fi bine înțelese decât în contextul european al epocii, al celui de-al doilea război mondial, apoi al Războiului Rece. De fapt, de o reală libertate a presei, în România, nu se poate vorbi decât sub domnia lui Carol I, iar după Unire – cu o "paузă" în timpul războiului – decât până în 1933. Epoca secundă, de mari realizări publicistice. Totuși, încă prea scurtă pentru consolidarea unei adevarate și solide tradiții.

În decembrie 1933, primul ministru I.G. Duca este asasinate de legionari, pe fundalul ascensiunii regimurilor fasciste și hitleriste. Cenzura este reintrodusă, iar două publicații de extremă dreapta – *Calendarul și Cuvântul* – suspendate. Directorii lor, Nichifor Crainic și Nae Ionescu, sunt arestați. Cel de-al doilea ziar nu va mai reapărea decât pentru cîteva luni, în ianuarie 1938. Și presa de stînga se bucură de atenția cenzurii, mai ales după grevele din februarie 1933. Dictatura regală (10 februarie 1938) introduce o nouă Constituție, care le anulează aproape total pe cele anterioare (1866, 1923). Articolul 7 pune botniță presei. El interzice "a propovădui prin viu grai sau în scris schimbarea formei de guvernămînt a statului". Formula – observă un istoric – este foarte apropiată de cea a Codului Callimachi (1817). Totuși, articolele 10 și 22 garantează, în continuare, "libertatea presei", "liberta-

tea de a comunica și publica ideile și opinile sale".⁹⁵ Regresul este total. Presa democratică este supusă unor violente atacuri. Arse pe stradă, difuzarea opriță, redactori molestați, ziarele *Adevărul* și *Dimineața*, în pragul falimentului, sunt vîndute, în 1936, unui grup "liberal"⁹⁶, pentru a fi apoi definitiv interzise de către guvernul de dreapta Goga-Cuza (1937). Regimul legionar și dictatura generalului Antonescu (1940-1941) radicalizează și mai mult cenzura (Director E. Filotti). Ministerul Propagandei are și o "direcție a normativului", unde se elaborează texte de directivelor oficiale, obligatorii pentru întreaga presă. Suspendarea ziarului *Dimineața* (1941) al lui Mircea Damian inspiră directorului său un vînuros pamphlet, adresat Mareșalului Antonescu, împotriva Ministrului Propagandei Nichifor Crainic. Textul are consistență și bune argumente.⁹⁷

Sîntem totuși încă departe de perfecțiunea totalitară comună. Cenzura avea, bineînțele, duratăle sale politice. Permitea însă un spațiu de exprimare liberă. "Manifestul cercului de la Sibiu", din *Vremea* (1942), de inspirație liberală, este o dovedă. Publicistica lui Tudor Arghezi, din 1943, de la *Bilete de papagal*, are aceeași orientare. O "tablefă", "Aia de-a-tunci", exprimă chiar nostalgia vechii prese libere. Elogeul ironic al cenzurii este încă posibil: "... În 12 ani, de cînd durează cenzura, mobilitatea condeiului putea să învețe un stil, un clasicism al expresiei, rămasă vulgară. Fără să știe, cenzura slujește și forma, mai vaporosă, mai elastică și mai indirectă, mai artistică meșteșugită în brutalitățile de odinioară". Ideea va fi reafirmată, într-un alt context, și după 1989. Un text de evidentă rezistență (30 septembrie 1943), "Baroane" (un pamphlet împotriva ambasadorului german la București, Manfred von Killinger), atrage însă suprimarea revistei și internarea autorului într-un lagăr. Despre regimul de presă al epocii, Tudor Arghezi își reanîntăște în 1946: "Pana era supraveghiată de un minister, de o cenzură și de șapte poliții adiacente, din care una, Serviciul Secret, trimitea presei de anumită înțuită, note și observații, aprecieri, asupra gradului de conformism și amenințări".⁹⁸

13. Nimic nu egalează însă duritatea și perfecționarea metodelor cenzurii ca măsurile impuse de nou regim de ocupație sovietică, de după 23 august 1944. Este, de fapt, al doilea mare moment de "glorie" al cenzurii românești, după instaurarea cenzurii, sub regimul Kiseleff, în 1831. În ambele situații, cenzura este introdusă și oficializată de o putere străină. Cu

nota riguroasă specifică, în ultimul caz, a unei reprezentiuni, birocratizări și organizări fără precedent. Indiciile arată că dintre toate șările foste satelite ale Reichului hitlerist, în România au fost aplicate, probabil, cele mai severe directive sovietice. Ele s-au agravat și mai mult pe măsură ce regimul totalitar comună a preluat complet puterea și a introdus sistemul totalitar. În cadrul său, cenzura este o componentă esențială. Fără existența sa, dictatura proletariatului nici n-ar fi posibilă.

Prin Convenția de Armistițiu între guvernul român și guvernele Națiunilor Unite, semnată la 12 septembrie 1944, se instituie Comisia Aliată (sovietică) de Control. Articolul 16 al acestei Convenții introduce cenzura asupra tuturor mass media. La 27 septembrie, un decret interzice activitatea în presă a celor care au propagat idei fasciste. "Ziarele care vor publica articole semnate de cei vizitați vor fi suspendate". Formal, serviciul de cenzură trece în subordinea Consiliului de Miniștri (20 octombrie 1944). Noul șef al cenzurii este colonelul Gh. Marinescu, din M.S.M.⁹⁹ Un decret-lege, din 2 mai 1945, impune "retragerea imediată din circulație a publicațiilor periodice și neperiodice... avînd un caracter de tip fascisto-hitlerist sau conținând elemente de natură a dăuna bunelor relații ale României cu Națiunile Unite și Uniunea Sovietică". (După capitularea Germaniei, la 9 mai 1945, vor fi interzise și distruse, în mod identic, toate publicațiile "militariste, rasiste, național-socialiste").¹⁰⁰ Primul ministru P. Groza declară (14 februarie 1946) unui corespondent american că "nu sîntem încă în situația de a acorda libertate completă presei. Ne aflăm încă sub controlul armistițiului". O lege (5 martie 1946) transformă Ministerul Propagandei în Ministerul Informației. El are misiunea "de a dirija, organiza și controla toate acțiunile de informare prin presă, radio, film etc.". Este începutul carierei binecunoscutei "Direcții a presei".¹⁰¹

Rezistența presei libere este repede redusă la tacere. B. Berry, reprezentatul american în Comisia Aliată de Control, comunică la Washington (8 februarie 1945) că orice încercare de a răspunde atacurilor presei comuniste este blocată, fie prin intermediul cenzurii sovietice, fie prin "refuzul" tipografilor de a tipări oficioasele liberale sau țărănistă. De altfel, autoritățile sovietice interzic repede ziarele *Dreptatea* și *Viitorul* (1 martie 1945). Apelurile la libertatea presei n-au nici un efect. Guvernul conduce numai "prin cenzură, sub scutul tăcerii". Reapariția *Dreptății*, înaintea alegerilor din 1946, permite unor scriitori importanți (Şerban Cioculescu și Vladimir Streinu) să

American Journal of Political Science & American Journal of Sociology

Oferind, în acest număr, cititorilor *Sferii Politicii* o scurtă prezentare a două reviste prestigioase din spațiul american. Ceea ce au în comun aceste publicații și ceea ce totodată le asigură reputația sănătoasă și înaltă științifică, calitatea academică a studiilor, precizia metodologică a analizelor cantitative, polemica argumentată – într-un cuvint, profesionalismul. Las deosebită că unora, adepti fiind ai eseismului superficial de factură postmodernă sau ai ipotezelor avanturoase, calitățile mai sus amintite li s-ar putea pară defecte, traducând încărcarea, autismul epistemologic, elitismul sau ultrasfomializarea. În orice caz, criteriul principal folosit de aceste două reviste în politica editorială este fundamentarea științifică a materialelor publicate.

American Journal of Political Science este revista trimestrială oficială publicată de University of Wisconsin Press pentru Midwest Political Science Association, avându-l ca editor pe Kenneth J. Meier. Revista este structurată, în general, pe trei secțiuni: articole, atelier și replici. Voi trece, în cele ce urmează, la o prezentare sunară a unui număr recent (volume 41, number 3, July 1997), trecind prin licicare secțiune și procedind, totodată, la detalierea a două articole extrem de interesante.

Secțiunea "Articles" este deschisă tuturor studiilor care se încadrează în disciplina științei politice și conține, de obicei, lucrări teoretice fundamentate empiric, testarea unor noi ipoteze, interpretarea actualizată a unor teorii alternative, cercetări fundamentale și aplicate. Uncorii pot fi întâlnite și lucrări de filosofie politică. Încărcă articol este precedat de către un foarte scurt rezumat standardizat, menit să sintetizeze ideile exprimate de autori, de-a lungul a patru coordonate: teoria, ipotezele, metodele și rezultatele.

Primul articol pe care l-am ales pentru prezentare are ca titlu "The origins of financial openness: a study of current and capital account liberalization" și este semnat de Dennis P. Quinn și Carla Inclan. Autorii se întrebă care sunt variabilele politico-economice care pot să dea seamă de schimbarea de 180 de grade în ce privește politica de reglementare a finanțelor internaționale, în decursul a 45 de ani, în țările puternic industrializate. La începutul perioadei postbelice, majoritatea națiunilor au impus restricții severe

Dosar Sfera Politicii

protestelor împotriva cenzurii. Sub titlul "Lămuri în legătură cu cenzura", oficiosul jăranist își anunță cîntorii (9 februarie 1947) că "Articolele noastre acolo unde apar tulburi, poartă pecetea ghilanelor cenzurii speciale instituită în cinstea noastră". Directorul *Dreptății*, N. Carandino, în acea perioadă extrem de dificilă, denunță "condițiile severe impuse de cenzură".¹⁰⁰ Epurările din presă și S.S.R., trimiterea în judecata Tribunalelor Poporului a "ziariștilor trădători", precum și alte măsuri se inseră pe aceeași linie repressivă. P.N.T. va fi interzis la 14 iulie 1947.

Cadrul constituțional și legal al cenzurii este asigurat de Constituțiile din 1948, 1952, 1965, dar mai ales de articolul 5 al Tratatului de Pace, semnat la Paris, la 18 februarie 1947. Ideea interzicerii "propagandei ostile" împotriva URSS și a Puterilor Aliate este însă atât de elastică încât permite toate abuzurile. Controlul strict centralizat și burocratizarea cenzurii, care fac mari progrese, se exercită prin Direcția generală a preselor și tipăriturilor (1964), apoi prin celebrul Consiliu al Culturii și Educației Socialiste (1971), care înlocuiește Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă (1952). Intensificarea cenzurii este justificată ideologic prin lupta de clasă, combaterea ideilor "legionare, rasiste, șovine" și a "literaturii burgheze", a materialelor "cu caracter anti-democratic, anti-mارxist sau ostile păcii între popoare".¹⁰¹

O noțiune specifică institutiei cenzurii comuniste este Fondul secret al bibliotecilor publice. El scoate practic din circulație totalitatea publicațiilor interzise. Existența sa cade sub incidența "Secretului de stat", de "serviciu" sau a datelor și informațiilor care, "deși nu constituie secrete de stat, nu sunt destinate publicității". Articole precise din Codul Penal (1948, 1953, 1969, 1973) legalizează acest mecanism. Terminologia aparține mentalității conspirative tipic comuniste. În 1945, o adresă oficială obligă Universitatea din Cluj-Sibiu chiar să "distrugă toate materialele și documentele... de natură a influență în rău buncile relații dintre noi și aliați (ex.: tablouri, fotografii, cărți etc.)".¹⁰² Față de această formă de cenzură radicală, Fondul special constituie un anumit "progres".

Perfecționarea sistemului cenzurii poate fi urmărită cel mai bine prin sistematizarea și amplificarea continuă a listelor oficiale de Publicații interzise. Dacă prima listă, din mai 1945, era încă relativ modestă, ea de pînă la 1 iunie 1946 avea 150 pagini, cu aproximativ 2.000 de titluri, în timp ce indexul de pînă la 1 mai 1948, de 523 de pagini, crește la peste 8.000

de titluri. Metoda se aplică în întreaga sferă de influență sovietică. În zona de ocupație a Germaniei apără, tot în 1948, o *Liste der auszusondernde Literatur*. Fusesec precedentă de prima listă oficială... hitleristă, din 16 mai 1933: doar 131 autori și 4 antologii.¹⁰³ Urmează, bineînțeles, noi și masive complemenți. O listă de Publicații nedifuzabile, de circulație internă, recomandă, în același timp, că "operația de retragere din circulație... trebuie efectuată cu tact și discreție". Nomenclatura internă a bibliotecilor este variabilă. În 1960, întregul "fond" de carte este clasificat în trei categorii: *uzuale, documentare, speciale*. În 1967, nu mai există decît două "fonduri": de circulație *curentă și specială*.¹⁰⁴ Se observă secretomania și jocul eufemismelor, care definesc întregul mecanism repressiv.

NOTE:

89. Ion Bozdog, *op. cit.*, pp. 12-15, 20-21, 24-25.
90. *Idem*, *op. cit.*, pp. 3-38; V. Curticăpeanu, "Răspîndirea și prohibirea cărții românești în epoca dualismului austro-ungar. Badea Cîrțan și rolul său în cultura română", în *Studii. Revistă de istorie*, 17, 6, 1964, pp. 1341-1369.
91. V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 1361.
92. Șerban Cioculescu, *Viața lui I.L. Caragiale* (București: Ed. pentru Literatură și Artă, "Regele Carol II", 1940), pp. 395, 41, 459.
93. Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre* (București: Humanitas, 1992³), pp. 210-223; Z. Ornea, *op. cit.*, pp. 230-231; *Encyclopedie partidelor politice din România*, p. 259.
94. Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi* (București: Forum, 1946⁴), pp. 84-85.
95. Liviu Malija, *op. cit.*, pp. 218-220, 234.
96. Tudor Arghezi, *Bilete de papagal* (București: Casa Școalelor, 1946), pp. 4, 53.
97. Ionuț Costea, István Király, Doru Radosav, *Fond Secret, Fond "S" Special* (Cluj: Dacia, 1995), p. 170; Șerban Rădulescu-Zones, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, (București: Ed. Cavallotti, 1995), pp. 12, 14, 21, 34.
98. *Fond Secret, Fond "S" Special*, pp. 67, 173; Hans J. Schütz, *op. cit.*, p. 182.
99. *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, pp. 116, 124.
100. *Idem*, pp. 59, 66, 113, 116, 117, 161, 191, 192.
101. *Fond Secret, Fond "S" Special*, pp. 178-179, 266.
102. *Idem*, *op. cit.*, pp. 7, 18, 28-29, 171.
103. Hans J. Schütz, *op. cit.*, p. 180.
104. *Fond Secret, Fond "S" Special*, pp. 45-46, 189, 302.

(continuare în numărul viitor)

capitalului social și rezultatele collective. Un nivel înalt al capitalului social pare a fi crucial pentru indicatorii bunăstării generale, cum ar fi: eficacitatea instituțiilor politice, rata scăzută a criminalității și incidența scăzută a altor probleme sociale. Această legătură este susținută de Putnam, dar și de Francis Fukuyama în cartea sa, *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. Spre deosebire de Putnam, care își direcționează analiza, în "Bowling alone", spre explicarea declinului capitalului social în SUA, cercetând schimbările în timp și la nivel de agregat social, autorii acestui articol caută să explice dinamica principalelor componente ale capitalului social la nivel individual. Concluzia lor este că variația capitalului social poate fi explicată prin implicarea psihologică a cetățenilor în problemele comunității, abilitățile lor cognitive, resursele economice de care dispun și satisfacția generală. Această variație influențează încrederea cetățenilor în instituțiile politice, dineolo de evaluarea performanței lor. Angajamentul civic și încrederea inter-personală se află într-o strânsă legătură, influențându-se reciproc. Studiul aduce noi argumente, sprijinate de analiza empirică, în favoarea teoriilor culturii politice, avansate de cercetători precum Gabriel A. Almond, Sidney Verba, Norman H. Nie sau Ronald Inglehart, și ale căror baze au fost puse de Alexis de Tocqueville în secolul trecut.

Secțiunea "Workshop" este rezervată articolelor care aduc contribuții la domeniul tehnicilor de cercetare sau al metodelor statistică. La secțiunea "Replies" sunt publicate reacțiile mediilor de specialitate la diversele articole care au fost găzduite de paginile revistei, dorindu-se un *feed-back* și un spațiu al polemicii.

American Journal of Sociology este o publicație bilunară, editată de University of Chicago, avându-l ca editor pe Edward O. Laumann. Este structurată, de obicei, pe patru secțiuni: articole, comentarii și dezbateri, simpozion și apariții editoriale. În numărul pe care l-am ales (Volume 103, Number 1, July 1997) găsim, la prima secțiune, cinci articole:

1. "Corporate elite networks and governance changes in the 1980s", de Gerald F. Davis și Henrich F. Greve, studiază schimbările de practici în conducederea corporațiilor prin adaptarea firmelor individuale la structurile rețelelor în care liderii firmelor sunt implicați. Autorii analizează rețelele ca legături între adaptarea individuală și structurile collective;

2. "The religious factor in U.S. presidential elections, 1960-1992", semnat de Jeff Manza și Clem Brooks, analizează relația între religie și comportamentul politic în contextul alegerilor prezidențiale între 1960 și 1992. Deși influența clivajului religios rămâne substanțială, autorii pun în evidență declinul acestuia de-a lungul ultimelor nouă alegeri. Singurul factor răspunzător de acest declin este scăderea suportului pentru candidații republicani, printre protestanții liberali din punct de vedere confesional, al căror comportament politic este o funcție a viziunilor lor tot mai liberale asupra problemelor sociale;

3. "The social organization of street gang activity in an urban ghetto", de Sudhir Alladi Venkatesh, se sprijină pe date etnografice pe o lungă durată, pentru a analiza relațiile schimbătoare între bandele de stradă și comunitatea mai largă în care își desfășoară activitatea;

4. "Welfare and the rise in female-headed families" îl are ca autori pe Daniel T. Lichter, Diane K. McLaughlin și David C. Ribar. Este un studiu complex, creând o punte de legătură între cercetarea recentă asupra pieței matrimoniiale și studiile asupra efectelor stimulative ale politicilor publice asupra întemeierii familiilor în SUA; .

5. "World society and the nation-state", de John W. Meyer, John Boli, George M. Thomas și Francisco O. Ramirez, analizează statul-națiune ca instituție mondială, construită prin procese culturale și asociationale mondiale.

Secțiunea "Commentary and Debate" găzduiește o polemică, primul articol fiind un comentariu critic, al lui Frank J. Lechner, asupra unui studiu al lui R. Stephen Warner, apărut în numărul din martie 1993 al revistei, care anunță începuturile unei noi paradigmă a sociologiei religiei, iar cel de-al doilea, răspunsul autorului.

La rubrica "Review symposium" găsim două recenzii, nu lipsite de observații critice, ale cărui lui William Brustein, *The logic of Evil: the social origins of the Nazi party*, a doua apariție controversată pe tema fenomenului nazist, după *Hitler's willing executioners* a lui Daniel Jonah Goldhagen. La aceste două recenzii, semnate de Helmut K. Anheier, respectiv William A. Gamson, este atașată replica autorului.

Ultima rubrică, "Book Reviews", conține 29 de recenzii ale aparițiilor editoriale din domeniul sociologiei, științei politice, istoriei ideilor sau din alte domenii științifice apropiate. (István Aranyosi)

O călătorie în lumea de dincolo

Magia este un factor de restabilire a unei coexistențe pașnice între conșient și inconșient, acolo unde această coexistență a intrat în criză.

IOAN PETRU CULIANU

Trăindu-și viața ca pe o permanentă căutare spirituală, cercetând toată viața practicile magice, încălcând deseori hotarul care desparte realitatea de ficțiune, Culianu a stîrnit impresii contradictorii cu privire la adevărata sa personalitate. El practica vechea artă islamică a geomantiei, era pasionat de ocultism, voia să înțeleagă sistemele logice aflate în spatele mișcărilor religioase și influența acestora asupra evenimentelor. Opera sa, însumând mai mult de 37 de volume publicate în peste zece limbi, numeroase articole, studii și recenzii, este considerată drept scliptoare, "o contribuție novatoare la istoria gîndirii hermeneutice", aşa cum afirma unul dintre prietenii săi, Umberto Eco. Bun cunoșător a șase limbi și având trei doctorate, printre care și *Le doctorat d'etat* al Universității Sorbona, Culianu s-a afirmat ca urmaș și discipol al lui Mircea Eliade.

Chiar înainte de dispariția mentorului său, devenit și recunoscut drept un gînditor original care, după cum notează Ted Anton, propunea în cările sale o schimbare de paradigmă în studiul istoriei și al ideilor, Culianu a fost numit profesor la Universitatea din Chicago. Avea doar 41 de ani, se afla în culmea carierei, cînd, la 21 mai 1991, viața i-a fost curmată într-un mod atât de brutal. Asasinatul, comis într-o toaletă a clădirii Swift Hall din campusul Uni-

siversității Chicago, seamănă mult cu scenariile unora din romanele sale de ficțiune. Asasinii săi nu au fost descoperiți nici după mai bine de șase ani de la comiterea crimei, dar autorul cărții de față * încearcă să afle de către cine și de ce a fost ucis Ioan P. Culianu. Pentru a răspunde acestor întrebări, el își urmărește pas cu pas eroul, încercând să refacă itinerariile geografice și spirituale ale acestuia. Ted Anton reușește, la capătul a aproape cinci ani de investigații, să realizeze un portret compozit al lui Culianu, bazat pe mărturiile celor care l-au cunoscut (a stat de vorbă cu aproape 200 de oameni din România, Italia, Olanda și SUA – țări prin care savantul s-a peripetiat începînd din 1972 –, aceștia fiind prieteni, rude, colaboratori, studenți ai lui Culianu, dar și autorități guvernamentale sau polițiști), însă s-a bazat și pe însemnările zilnice făcute de Culianu în jurnalul său, nedestinat citirii de către alții. Nu l-a cunoscut personal pe Culianu, deși amîndoi provin din mediul universitar din Chicago.

Autorul, profesor asociat la Facultatea de Jurnalistică a Universității de Paul din Chicago, își expune încă de la început metodologia adoptată în realizarea acestui portret compozit: "... am recurs la o teorie a științei sau a istoriei, care se numește complexitate... și care ia în considerație diferențe versiuni, din unghiurile de vedere ale mai multor jucători, și acționează înapoi, privind fiecare acțiune ca pe un produs al șansei și al mereu schimbătoarelor posibilități de a opta". Cartea lasă în umbră ipoteze, considerate de autor drept

* Ted Anton, *Eros, Magie și asasinarea profesorului Culianu*, București, Nemira, 1997.

simpliste, vehiculate în legătură cu asasinarea lui Culianu (indivizi aparținând unor cercuri occulte, logodnică să din dorință de a-i încasa poliță de asigurare de 150.000 dolari, crimă de tip mafia, în legătură cu folosirea de droguri etc.) și se concentrează asupra celor de natură politică, punînd problema implicării serviciilor secrete românești sau a organizațiilor legionare ale exilului românesc, ba chiar a celor de extremă dreaptă apărute în România după decembrie 1989. Modul în care a fost ucis (cu un revolver Beretta, de la 25 de centimetri) sprijină ipoteza unui asasinat politic: "un glonte în cefă – a declarat generalul Ioan Mihai Pacepa – este o execuție în stil tipic KGB". Contactele sale, atât cu Securitatea, cât și cu membri ai Mișcării Legionare erau vechi. Fusese curtat de Securitate, în încercarea de a-l face informator, încă din perioada studenției, pe cînd era un strălucit student al Universității București. Tocmai pentru a nu putea fi folosit ca informator, se înscrisese, la numai 20 de ani, în PCR. Ajuns în Italia, se presupune că a avut înțîlniri cu foști membri ai Gărzii de Fier, refugiați în Occident.

Să fi fost însă un profesor de istoria religiilor atât de periculos încât să se ajungă la asasinarea lui? Cu siguranță, pericolul pentru cei care se simțeau vizări constă în atacurile dure formulate de Culianu, în scrisorile sale, la adresa Revoluției din România, văzută de el ca un "amarnic eşec", la adresa Gărzii de Fier, ironizată adesea, și nu în ultimul rînd în vizionismul scrierilor sale politice. Încă din 1986, Culianu scrisese farsa politică *Intervenția zorabilor în Germania*. Utilizînd science-fiction-ul pentru a satiriza regimul ceaușist,

scrierea conține și o previziune a căderii acestui regim. Jormanía, o țară imaginată, este condusă de Giogian, care este înălțat de la putere de o mare putere vecină, deoarece, nepopular fiind, îi submină controlul în regiune. Satira conține multe indicii ale evenimentelor ce aveau să se petreacă în decembrie 1989 în România, detalii despre revoltele populare, ocuparea televiziunii și instalarea unui nou regim, căci în satiră România sfîrșește prin a fi condusă de grupuri de corupți. În Jormanía – spune Culianu –, majoritatea numelor se termină în “-an” (la fel ca numele unora din personajele cheie ale tranziției). În iulie 1990 publică, în revista *Agora*, povestirea “Jormanía liberă”, în care readuce în atenție personajele din precedenta satiră. Va critica în acasă povestire reapariția mișcării de extremă dreaptă, numită “Garda de Lemn”, care oferea un camuflaj convenabil vechilor “măculiști”. Oricum, impresa generală, la o lectură posteavement, este că autorul știe mai multe decât lasă să se întrevadă, fapt pentru care poate fi socotit într-adevăr periculos. Va primi telefoane de amenințare – atât înainte, cât și după decembrie 1989 –, iar aparatul său din Chicago este spart în noiembrie 1989. Cu siguranță, aceste amenințări se datorau și articolelor publicate în săptămânalul românesc *Lumea Liberă*, din New York, emisiunilor sale de la posturile de radio BBC și Europa Liberă, toate extrem de dure la adresa noii puteri de la București și, conținând atacuri vehemente la adresa Securității. În decembrie 1990 își întrerupe rubrica săptămânală din revista new-yorkeză din cauza amenințărilor cu moartea și, tot atunci, acordă Gabrielei Adameșteanu un interviu

care va fi publicat în revista 22 cu numai o lună înainte de asasinarea profesorului.

Ted Anton, în paralel cu urmărirea evoluției personajului său, face referiri interesante și întemeiate la subiecte controversate din istoria contemporană a României, cum ar fi fenomenul legionar, revolta din decembrie 1989 sau chiar minerialele. Este de reținut și apelul făcut de autor în final: pentru soluționarea cazului Culianu este necesar, mai ales după victoria forțelor democratice de anul trecut, să se începe elucidarea acestui caz, iar autoritățile din România să colaboreze cu cele americane pentru descoperirea asasinilor.

Cristina HULUBAN

Mărturii din rezistență antitotalitară: Jurnalul episcopului protestant Vicktor Glondys (1882-1949)

Istoriografia comunistă a furnizat doar informații sumare privind personalitatea fostului episcop al bisericii evanghelice din Transilvania, Vicktor Glondys. În lucrările istorice apărute în România, numele lui Glondys era alăturat, de regulă, celor ale antifasciștilor clerici, sindicaliștilor, social-democraților și comuniștilor care s-au opus dictaturii antonesciene, respectiv au luptat împotriva Partidului Muncitoresc Național-Socialist al Grupului Etnic German, supus ordinelor celui de-al III-lea Reich. În contextul istoriei recente a minorității germane din România, Vicktor Glondys a jucat un rol-

cheie prin atitudinea sa curajoasă față de totalitarismul nazist.

Glondys, născut în 1882, a devenit conducătorul spiritual al sașilor ardeleni în anul 1932, cînd așa-numita Mișcare de reînnoire național-socialistă a Germanilor din România era pe cale de a se transforma în cea mai populară organizație politică a acestei minorități etnice. Conducătorul mișcării, Fritz Fabritius, întreținea legături strînsse atât cu conducători națisti din Germania, cât și cu politicieni extremiști români, ca, de pildă, A.C. Cuza.

În anul 1933, episcopul Viktor Glondys a început redactarea unui jurnal. Aceste însemnări au apărut acum în Germania, într-un volum editat de istoricul Johann Böhm și de Dieter Braeg. Volumul cuprinde aproape 600 de pagini, peste 700 de note, o anexă documentară și o substanțială prefată semnată de Johann Böhm. Jurnalul fostului episcop protestant conține informații autentice atât pentru istoriografia română, cât și pentru istoria minorității germane din România.

Contactele politice internaționale ale lui Glondys, întîlnirile cu demnitari români, șefi ai diferitelor culte, reprezentanți ai casci regale sau ai diferitelor guverne interbelice conferă acestui jurnal valoarea unui document istoric extraordinar. În același timp, jurnalul dezvăluie cu mare claritate procesul înfeudării bisericii săsești de către o formăjune ce se considera națională, dar care, în fond, practica o politică de distrugere etnică. Jurnalul mai reprezintă, de asemenea, un document-mărturie

* Vicktor Glondys, *Tagebuch. Aufzeichnungen von 1933 bis 1949*, herausgegeben von Dr. Johann Böhm und Dieter Braeg, AGK-Verlag, Dinklage, 1997, 608 Seiten.

asupra dramei personale a acestui episcop, care și-a dat seama că fascismul totalitar se va termina printre-o catastrofă politică, atât pentru minoritatea germană din România, cât și pentru Germania intrată în zodia dictaturii național-socialiste. Din paginile acestui jurnal se desprind și exitarile politice ale unui personaj nu anti-democratic, dar profund conservator, care, după venirea la putere a lui Hitler, spera că, în confruntarea minorității germane cu naționalismul radical românesc, cel de-al treilea Reich va exercita asupra Bucureștiului presiuni, cu scopul garantării identității etnice.

Relațiile lui Glondys cu națisii germani din România și cu cei din Germania devin tot mai tensionate după ce biserică evangelică și școlile confesionale sunt infiltrate de simpatizanți sau membri ai organizațiilor fasciste. Pentru a stăvili acest proces, Glondys interzice preoților și învățătorilor să adere la mișcarea fascistă. Astfel, în 1934, a izbucnit deschis conflictul dintre Glondys și național-socialiștii din România. Organul central al partidului nazist din Germania, *Völkischer Beobachter*, a publicat în cursul aceluiași an un atac furibund împotriva lui Glondys, calificîndu-l drept “trădător” al intercelor naționale ale poporului german. După ce fracțiunca radicală a mișcării pronaziste din România se transformă, în 1935, în Partidul Popular German din România, Glondys încearcă dispărând să salveze autonomia bisericii și să o păstreze ca o instituție neutrală politică.

După izbucnirea războiului și fondarea Partidului Național-Socialist Muncitoresc al Grupului Etnic German din România, recunoscut de guvernul antonescian drept singura grupare reprezen-

Glondys a încercat să evite deportările, opunîndu-se măsurilor de pedepsire colectivă. Tragediile acelei perioade, descrise de Glondys, constituie un capitol istoric aparte. Observator atent al vieții politice, Glondys reține, spre sfîrșitul jurnalului, reacția demagogică a unor foști naziști germani, care au aderat la organizațiile-satelit ale partidului comunist.

Ultima însemnare a jurnalului poartă data de 24 septembrie 1949. O lună mai tîrziu, fostul episcop protestant Viktor Glondys va mori în urma unei comuciuni cerebrale.

William TOTOK

Dobrescu contra Dobrescu

Apariția unei lucrări de natură științifică ar fi trebuit să constituie un eveniment editorialisitic deosebit pentru cercetătorul din domeniul științelor sociale. În Statele Unite sau în statele vest-europene, publicarea de către unii dintre consilierii unui președinte a unei cărți referitoare la activitatea sa în slujba unei personalități a vieții politice (cum ar trebui să fie președintele unei țări) trebuie să fie interesul specialiștilor, dar și al publicului larg. Acest lucru se datează în bună măsură faptului că un consilier cunoaște o serie de amănunte și date inedite legate de unele evenimente politice mai puțin accesibile opiniei publice.

Paul Dobrescu a fost consilier al președintelui Iliescu în perioada 1993-1996. Provenit din mediul jurnalistic (a lucrat și la *Curiereul Național*), autorul este și profesor la Școala Națională de Studii Politice și Administrative;

chiar de la început putem că ea este adresată "Studenților mei".

Motivul declarat care a determinat scrierea lucrării^{*} este: "Nedreptatea unor afirmații și mai ales faptul că am putea opera cu o viziune strâmbă, care ar genera reacții în lanț de judecăți strâmbă, de atitudini greșite, nimănui folositore, m-au hotărât să aștern aceste rânduri, să înfățișez frânturi de gânduri, stări sufletești, de situații, așa cum au fost ele trăite. Am căutat să prezint totul într-o formă minios obiectivă; să proiectez unele lumini inspirate de fapte spre a avea şanse mai mari să înțelegem ansamblul".

Atitudinea autorului provoacă încă de la început confuzii, deoarece un analist politic trebuie în mod obligatoriu să încerce să se detașeze de subiectul analizat; pe de altă parte, analiza nu poate fi "minios obiectivă" și nici "din interior", așa cum dorește autorul. O analiză a campaniei electorale a PDSR din 1996 este absolut necesară, însă ca nu se poate face decât dacă există dorință de a se renunța la vechile clișee, atât comportamentale, cât și de limbaj, care au caracterizat activitatea și discursul acestei formațiuni politice și a simpatizanților ei în decursul anilor.

Trebuie să subliniez că primele pagini ale lucrării sunt șocante pentru cititor: tonul folosit amintește de cultul personalității din perioada comunismului, cind "meritele" Conducătorului Suprem erau elogiate permanent de către acolii săi. Stilul lucrării devine mai distanță apoi, ajungând chiar critic, spre finalul lucrării, la adresa lui Ion Iliescu. Stilul idolatrizant nu este însă complet abando-

nat: "Bunătatea și experiența, echilibrul și abilitatea, calmul și prudența, răbdarea și o consecvență bine canuflată au făcut din Ion Iliescu omul-balsam pentru primii ani de după Revoluție".

Carte este structurată pe nouă capitulo mari: Argument, Victoria înfrângerei, Omul nu a mai salvat politicianul, "Ce mai poate face guvernul ca eu să ești alegerile?", Pedeserizarea lui Ion Iliescu, Puterea trece prin presă, Oamenii își votează speranțele, Iliescu contra Iliescu, Redescoperiți ca spațiu al disputei, iar capitolele de la 4 la 8 au mai multe subcapitole.

Deși lucrarea se dorește o analiză a campaniei electorale, autorul inscreză pe parcursul ei și diverse evenimente din perioada anterioară campaniei din 1996, cum ar fi unele date referitoare la guvernarea Văcăroiu, activitatea PDSR, vizita președintelui în Statele Unite etc.

Două dintre tezele susținute de autor mi se par în neconcordanță cu realitatea, astfel că mă voi opri mai mult asupra lor. Prima este legată de "caracterul salvator" pe care l-a avut regimul Iliescu, idee susținută frecvent de adeptii președintelui: "Am fost îndemnat de mai multe ori să las puterea. Aș fi lăsat-o, dar pe mîna cui să lăsăm țara?", a mărturisit președintele în clipe de sinceritate". Am folosit conceptul de regim, deoarece prin alegerile din noiembrie 1996, în România a avut loc o schimbare de regim (opinie susținută și de către Vladimir Tismaneanu, Dorel Sandor și alți analiști politici) în înțelesul pe care științele politice l-au conferit acestui concept (una dintre lucrările fundamentale este cea a lui Schmitter și O'Donnell, *Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*).

Cea de-a doua teză este în strînsă legătură cu prima și se referă la rolul pe care fostul președinte l-a jucat pentru îmbunătățirea imaginii externe a României. Avantajele pe care el le enumera – Clauza națională în regim permanent, vizita efectuată la Washington, scrisoarea adresată președintelui Iliescu după anunțarea rezultatelor alegerilor de către președintele american Bill Clinton –

nu se datorează atât meritelor pe care acesta le-a avut, ci ele îințin mai mult de uzanța diplomatică și de faptul că într-o regiune caracterizată prin conflicte și crize, România a fost totuși o zonă de stabilitate. Tot aici ar merită subliniat faptul că în lucrările de *political science*, care au apărut în mediu academic din Statele Unite de după 1989, România nu intră în cadrul analizelor sau referirile la țara noastră erau doar de cîteva rânduri și deosebit de critice.

Deși carte a fost finalizată în 5 mai 1997, autorul nu a încercat să corecteze unele din prevederile care între timp au fost infirmate de către realitate – teama că lăra PDSR și Ion Iliescu, România va fi sortită distrugerii este puerilă, iar acum putem vedea că, deși s-au făcut o serie de greșeli din partea noii puteri, totuși România are un guvern și un parlament capabile să conducă țara și să realizeze transformările economice și politice necesare pentru integrarea în structurile europene și euro-atlantice.

Nu am asistat nici la un haos organizatoric, nici la apariția "ciocoismului", nici la evenimente violente generate de momente de criză, cu toate că măsurile economice luate de actuala putere pentru restrukturarea economiei sunt impopulare și pot provoca convulsii sociale. De asemenea, teama atât a domnului Paul Dobrescu, cât și a lui Ion Iliescu ("noi am preferat să încheiem marca privatizare într-un an, obișnuia să spună președintele. Dar cui să vindem întreprinderile? Cui?") este nefondată și infirmată de privatizările care au avut loc în acest an și de cele care se prefigură pentru anii următori.

Lipsa de perspectivă în domeniul economic este evidentă,

mai ales că autorul ne oferă 'ca exemplu Bulgaria: "Eram de față în Bulgaria cînd s-a apropiat cineva din delegația oficială de președintele nostru și i-a spus: «Să nu dați puterea din mînă. Noi am dat-o, și iată, acum nu știm de unde să mai începem. Nu știm cum să mai punem cărămidă peste cărămidă.»". Guvernarea socialistă din Bulgaria a adus țara în pragul falimentului, iar sarcina reconstrucției revine acum tot partidelor cu orientare democratică și înspre economia de piață. Mai este citat și premierul maghiar Gyula Horn, care spunea despre guvernarea anterioară că "a fost un guvern de istorici", dar domnul Dobrescu uită faptul că Ungaria se situează cu mult înaintea României pe drumul reformei economice, iar partidele maghiare (înclusiv socialiști) au orientări similare, înspre economia de piață și modelul occidental.

Soluția de stînga, pe care o oferă autorul, este inaplicabilă pentru țările din spațiul Europei de Est; construirea unei economii de piață cere soluții adecvate acestui scop, în specă bazate pe proprietate privată, liberă inițiativă și mai puțin soluții de protecție socială. În acest sens, este o gafă să considerăm, ascunzător, că New Deal-ul lui Roosevelt a însemnat relansarea economiei americane prin soluții de stînga. Implementarea statului în economie nu înseamnă în mod neapărat că avem de-a face cu o inovație în materie economică; neoliberalismul s-a născut tocmai ca un răspuns la nevoiele economice ale secolului al XX-lea, care cereau o implicare mai activă a statului în economie.

Pentru publicul larg, valoarea cărării rezidă în faptul că introduce cititorul în atmosfera campaniilor electorale, cu tot ceea ce înc

seamnă ele, prezintând o serie de tehnici ce îințin de construirea unei strategii electorale, a unui discurs politic, a prezentărilor în fața electoratului prin intermediul presei și televiziunii.

În afară de aceasta, stilul cărării ne amintește de operele lui Ion Iliescu (ajunge să ne gîndim doar la *Revoluție și reformă*), în care sunt prezentate mai mult un amestec de opinii ale autorului și probleme teoretice și se face mai puțin o analiză serioasă a unor evenimente care, totuși, și-au lăsat amprenta asupra evenimentelor din istoria recentă a României. Este și cazul lui Dobrescu, atunci cînd se referă la scandalul mercenarilor american și al "telefoanelor otrăvite", a campaniei anti-corupție lansate de președintele Ion Iliescu cu ocazia Conferinței PDSR din noiembrie 1995.

Formularea unor scuze pentru greșelile care au fost săvîrșite timp de șapte ani prin intermediul unei cărării nu este soluția optimă de adoptat. Rolul unei lucrări este de a aduce un element de noutate în domeniul pe care încearcă să-l acopere și nu de a contribui la diverse justificări sau, chiar mai mult, la construirea un nou cult al personalității, la construirea unei noi bariere între cei "buni" și cei "răi". Altfel, spațiul de analiză este bruiat, iar prestigiul celor care se ocupă cu domeniul respectiv este puternic subminat.

Valoarea lucrării rezidă tocmai din faptul că ea ne arată cum nu trebuie să fie scrisă o lucrare de *political science*, mai ales că în acest domeniu, în țara noastră, lucrările de valoare sunt puțin numeroase și doar cîteva au reușit să se impună ca valori pentru cei interesați.

Sergiu ȚĂRA

* Paul Dobrescu, *Iliescu contra Iliescu. O analiză din interior a campaniei electorale*, București, Diogene, 1997.

Semnale

VLADIMIR TISMĂNEANU
Mizeria utopică, Criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană
 traducere de Laura Lipovan
 Iași, Editura Polirom, 1997,
 pag. 180

În urmă se anunță un prolog la viitoarea carte pe care Vladimir Tismăneanu o va publica la Princeton University Press, nu ne îndoim, un viitor best-seller în political science.

ROBERT NOZICK
Anarhie, stat și utopie
 traducere și cuvînt înainte de Mircea Dumitru
 București, Editura Humanitas, 1991, pag. 448.

În sfîrșit, după o traducere esuată la Humanitas și o inexplicabilă tergiversare editorială, editura ieșeană Polirom (mai precis, directorul acesta, Silviu Lupescu) își asternă responsabilitatea de a traduce prima carte publicată de Vladimir Tismăneanu în SUA, *The Crisis of Marxist Ideology in Eastern Europe*. După ce a publicat un alt volum, amintat de alte edituri (*Reinventarea politicului. Europa de Est de la Stalin la Hayek*), Polirom își aduce o nouă contribuție la facilitarea contactului publicului românesc cu o operă "americană" a celui mai important gânditor politic și politolog de origine română din lume. Volumul cuprinde capituloare: Autopsia stalinismului, Ideologia sovietică și Europa de Est, Declinul stalinismului, În căutarea renașterii, Mizeria utopică, Reconstrucție sau dezintegreare? De la critică la apostazie, Pacea, drepturile omului, disidență, precum și un epilog scris special pentru ediția în limba română, intitulat După Marx, noi mitologii politice. Acces-

morală, deoarece el nu încalcă drepturile naturale ale individului. *Anarhie, stat și utopic* este socotită ca fiind cea mai originală și mai bine susținută argumentare produsă în ultimul timp în filosofia politică de orientare analitică și a fost recompensată, în 1975, cu prestigiosul National Book Award.

Nevoia unei asemenea lucrări este cu atât mai mare cu cât, odată cu prăbușirea ideologiei marxiste, asistăm la o derivă praxiologică a unui număr tot mai mare de oameni.

KARL P. POPER
Mizeria istoricismului
 traducere de Dan Suciu, Adela Zamfir, cuvînt introductiv de Mihail-Radu Solcan
 București, Editura All, CEU Press, 1997, pag. 116.

PIERRE HADOT
Ce este filosofia antică?
 prefață de Cristian Bădiliță
 Iași, Editura Polirom, Colecția "Plural", 1997, pag. 332.

Ediția Humanitas propune căitorului român o carte care, încă de la apariția sa, în 1972, a constituit o puternică provocare a aproape tuturor ideilor politice larg răspândite care alcătuiesc înțelepciunea politică comună și convențională a vremurilor noastre – gîndirea politică liberală, gîndirea socialistă și gîndirea conservatoare.

Tema centrală a cărții este justificarea statului minimal în față pretențiilor și afirmațiilor anarhistului că statului să îlipsește legitimitatea morală întrucît, în exercitarea funcțiilor sale, ajunge să încalce drepturile indivizilor. Nozick susține că doar un "stat minimal", ale căruia funcții să ar limite la protecția individului (de violență, sură, înșelătorie) și la asigurarea respectării contractelor, are legitimitate

Summary

2. <i>Editorial</i>	Stelian Tănase	The Last Book
5. <i>Islam and Politics</i>	Cristina Vasileiou	Islam and Fundamentalism. Origins of a Conflict
10.	Răzvan Deșliu	An Enemy of Democracy?
14.	Viorel Negru	Maghreb or Immobilism of a Political Space
19.	Sebastian Huluban	Between Pan-ideologic Post-modernity and Exclusivism
22.	Dan Pavel	Sacred War Against Modernity
28. <i>Civil Society</i>	Alina Mungiu	Intellectuals as political actors in Eastern Europe: the case of Romania (II)
32.	Aranyosi Albert	The Way to Steady Democracy
35. <i>Political Culture of Radicalism</i>	A.L. Lavastine	Young Cioran: About the Inconvenience of Being Fascist
38. <i>Anatomy of Communism Document</i>		Informative framework of Securitate apparatus (II)
41. <i>Up-to-Date</i>	Iulius Rostăș	Rights and Privileges
43. <i>International Politics</i>	Daniel Cain	Something Rotten in Macedonia
47. <i>Polemics</i>	Valentin Stan	Diplomacy of Blunders
54. <i>În Sfera Politicii</i>	Adrian Marino	Censorship in Romania. Historical sketch (V)
57. <i>Professional Journals</i>	Aranyosi Albert	<i>American Journal of Political Science & American Journal of Sociology</i>
59. <i>Book Reviews</i>	Cristina Huluban	Ted Anton, <i>Eros, Magie și asasinarea profesorului Culianu</i>
60.	William Totok	Victor Glondys, <i>Tagebuch. Aufzeichnungen von 1933 bis 1949</i>
61.	Sergiu Târa	Paul Dobrescu, <i>Iliescu contra Iliescu. O analiză din interior a campaniei electorale</i>